వివాహ సమయ మీమాంసాబ్ధి

వాద విమర్శ

శ్రీరస్తు.

శ్రీవేంకటేశాయనమః.

వివాహసమయమీమాంసాబ్ధియానవిమర్శ

చెన్నపురీ సంస్కృత కలాశాలాతో లబ్ధప్రతిష్ఠేన,

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశవిద్యాశాలా ప్రథమసహాయోపాధ్యాయేన, అద్వైత ప్రచారక బిరుదాంకితేన,

అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణా

విరచితా.

వేంకటగిరి నగరాధీశేన

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరసేవాసమాకృష్టచిత్తేన

శ్రీ మద్రాసుకైలాస నివాసనిరతేన

కుమివాడవంశ మౌక్తికమణినా

బ్రహ్మశ్రీ

రాఘవాచార్యేణ

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశ్వరవిలాస ముద్రణాలయే,

ముద్రాపితా

విజయతేతరామ్.

1913.

శ్రీరస్తు.

భూమికా

భో భో ఆస్తికవర్యాః,

కేచిత్ రజోఽనంతర వివాహం సముద్రయానంచ న శాస్త్రనిషిద్ధమితి కేచి
చ్చైతదుభయం నిషిద్ధమితి చ వర్ణయన్తః ధర్మతత్త్వవిషయే వ్యామోహయన్తి
సమానస్మాదృశాని తే ధర్మతత్త్వజిజ్ఞాసయాఽస్మాభిరస్మదీయాఽద్వై
తసభాయాం ప్రార్థితాః పండితవర్యాః శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకా
చార్యాః స్వరూపానందేంద్ర సరస్వత్యః పండితవర్యాః బ్రహ్మశ్రీ చిదం
బరం వాదిహరశాస్త్రిణః, కుంభఘోణాఽద్వైత సభాపండితాః బ్ర
హ్మశ్రీ కృష్ణశాస్త్రిణః, వెంకటగిరిసంస్థానపండితాః బ్రహ్మశ్రీ వెంకటసు
బ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణోఽన్యేప్యేకమత్యేన విచార్య ఉభయాం శాస్త్రీయతా
యామేవ శాస్త్రసిద్ధాన్త ఇతి నిరణైషత॥ నిర్ణీతశ్చ సోఽర్థో గ్రంథరూపేణ
ప్రకటనీయ ఇత్యస్మదీయామభ్యర్థనాం తిరుపతి శ్రీవెంకటేశ్వరవిద్యా
శాలా ప్రథమసహోపాధ్యాయాః బ్రహ్మశ్రీ అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణః
ద్రాగిత్యేవ సమపూపురన్నితి సంతుష్టాంతరంగా వయం సతతమేవ తే
షాం కృతజ్ఞతా మావిష్కుర్మహే॥ అస్మిన్నస్మిల్ల గ్రంథే విచారితాః సమా
వేశనాం గత్వా త్రిరాత్ర బ్రహ్మచర్యస్మృత్యర్థ మస్త్రీలింగ ప్రాబల్యా ద
దయోఽనుల్లంఘిత శాస్త్రసిద్ధాన్తాస్సైత రామేవ స్వరూపానందేంద్ర స
రస్వతీప్రభృతిభిః పండితవర్యైః బహుభిరామోదితాశ్చ మహాలోకో
పకారాయ కల్పేరన్నితి గ్రంథమిమం ప్రాచీకశామ॥

శూద్రాదయోఽపి — యేషాం రజోఽనంతరమపి వివాహానద్యో-
పాయతే ఽపి రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహో హ్యాయుక్త ఇతి తమి-
దానీమాచరన్తీతి స్థితే బ్రాహ్మణానాం తాదృశ సమయపరికల్పనాస్థా యు-
త్నః కలివిజృంభిత ఏవేతి జనవిస్మృత్యా మహే। ఏవం సముద్రయానవిష-
యేఽపి వర్ణసాంకర్యాపత్త్యా జాతిభ్రంశాఽపత్త్యా చ శూద్రాదీనా-
మపి తదధర్మత్వస్థితే బ్రాహ్మణానాం — యేషాం కృత ప్రాయశ్చిత్తా-
నామపి సంవ్యవహారశ్శాస్త్రనిషిద్ధః — తేషాం తదభ్యనుజ్ఞాన సమయ-
కల్పనాస్థా ప్రవృత్తిరపి కలివిజృంభితైవేతి మన్యామహే॥

ఏవంచ యథా వర్ణసాంకర్యాదికం ధర్మవిప్లవశ్చ న స్యాత్ తథా శిష్టపరంపరాఽఽగతసనాతన ధర్మసమయానుపాలన మేవ సర్వేషా-మస్మాకం నిశ్శ్రేయసప్రయోజనమితి తత్రైవ సర్వైరప్యాస్తిక వర్యై-రనుసరణీయ మితి ప్రార్థయామః.

ఇతి

శ్రీకాళహస్త్యద్వైతసభాకార్యదర్శీ

కుపవాడ — రాఘవార్యః;

ఓం

శ్రీరస్తు.

శ్రీనివాసోవిజయతె.

మాతామహమహాశైలం మహస్తదపితామహం।
కారణంజగతాంవన్దే కణ్ఠామపరివారణం॥

ఆర్యాః—విదితచరమెవెదం తత్రభవతాంభవతాం, యద్ధర్మార్థకామమోక్షా ఇతి చత్వారః పురుషార్థాః; ధర్మాశ్చ వర్ణాశ్రమభేదేన బహుధా విభక్తాః. బ్రాహ్మణ్యాదివర్ణభేదశ్చ జాతిబ్రాహ్మణ్యాదినా కర్మబ్రాహ్మణ్యాదినాచ ద్వివిధః. తత్రచకర్మబ్రాహ్మణ్యాద్యేవ పరమోత్కృష్టమితి.

తత్ర—యథాపుంసాం జాతిబ్రాహ్మణానాముపనయనంవినా న కర్మబ్రాహ్మణ్యసిద్ధిరేవం స్త్రీణామపి తాదృశీనాం వివాహం వినానతాదృశబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరిత్యవశ్యకర్తవ్యేషు కృత్యేషు వివాహమపి ముఖ్యం మన్వానాస్సర్వేఽపి కన్యాపితరస్తన్నిర్వర్తనేఽమాన్తమేవ క్లేశమనుభవన్తి. తత్రచకారణం బహుశతపరిమిత వరదక్షిణానిమిత్త నిర్బంధఏవ. తత్ప్రసక్తిశ్చ స్త్రీమాత్రవిషయేఽస్పృష్టరజః కాలనియమేనైవ సంపద్యతే.

తత్ర యదిపుంసామివస్త్రీణామపి విషయె ఎవాహకాలనియమోనాస్తితి సమయోభవిష్యతి తర్హి వరదక్షిణానిమిత్త నిర్బన్ధస్యాపిన్నా

వసరఃస్యాత్. యత్రతుశూద్రస్త్రీవిషయే నైతాదృశకాలనియమో
నైతాదృశనిర్బంధస్తత్ర దృశ్యత ఇత్యుపాయ ఏవేదం సమయాన్తరప
రికల్పనం ఉక్తనిర్బంధపరిహారే. తత్రాపి సర్వథాపి కాలనియమాభావే
పంచాశద్వయః పర్యన్తమపి వివాహం వినావస్థానం స్యాదితిశాస్త్రేగౌ
ణకాలత్వేనప్రతిపాదితషోడశాది వయ ఏవ పరమావధిరితి కల్పనే నదో
షఇతిమన్యామహే.

ఇదానీన్తనస్తు రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహఇతి సమ
యోఽర్థపరంపరా న్యాయప్రాప్త కేవలాచారమూలకో నప్రమాణమి
తిపశ్యామః. కల్పయితవ్యేచ సమయే రజోదర్శనానంతరమపివర్షత్ర
యంనదోషఇత్యేవసమయః సాధీయాన్.

యేన బాల్యవైధవ్యాది దుఃఖాన్యపినిరవకాశానిభవన్తి. మ
హర్షయోఽపిసమే కలివర్జ్యప్రకరణే అక్షతకన్యాపునర్వివాహమపి స
మామనన్తో రజోదర్శనాన్తర వివాహసమయకల్పన మప్యావశ్యకమి
త్యభిప్రయన్తి.

ఏవఞ్చ రజోనన్తరవివాహ నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచ
నానాం యుగాన్తరవిషయకత్వేనోపపత్తి వర్ణనమేవసాధీయః.

యుగాన్తరేష్వక్షత కన్యాపునర్వివాహోఽపి ధర్మజ్ఞస
మత ఇతి నబాల్యవైధవ్యదోషః సమాపతిత ఇతి ఋతునన్తరవివాహ
నిషేధవచనాని యథార్థాన్యేవేతి యుక్తం.

అథవా—ఏవంమన్యామహే — సర్వేషామపినిషేధవచనానా
మృతు సమనన్తరవర్షత్రయ సమనన్తరదాన గోచరత్వే నోపపత్తిరితి.

“అపివాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యా ద్రజస్వలాం॥”

ఇతివదతాంబోధాయ నాచార్యాణా మప్యత్రైవాశయ ఇతి కల్పయామః.

యతోహి సర్వస్మృత్యేకవాక్యతయైవార్థకథనం యుక్త మితి

“త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేతపితృశాసనం॥”

ఇతి మనువచనావిరోధేనైవార్థబోధనే బోధాయనస్మృతేరపిసామ ర్థ్యం.నచశంకనీయం-బోధాయనవచనైక వాక్యతయా మనుస్మృతేరేవ కాలేదాతాపితావాచ్యః. ఇత్యాదిహాపాయా రజస్వలాదాన నిషేధ పరత్వేవగంతవ్యే త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానామావశ్యకల్పతయా తద ధ్యనుష్ఠాన తాత్పర్యకత్వమేవ యుక్తమితి; మన్వర్థవిపరీతాతు యాస్మృ తిఃసానశస్యతే. ఇతివచనానుసారేణ బోధాయనాది వచనాపేక్షయామ నుస్మృతేరేవప్రాబల్యమితిసిద్ధత్వేన తదవిరోధేన వచనాన్తరనయనస్యై వయుక్తత్వాత్. ఏవంచ రజోనన్తరవివాహోహ్యపి ధర్మ్యఇత్యేవకల్పనీ యః సమయః. తథాసతిహి కన్యాస్వాభిమతమేవవరం వృణుయాదితి పరస్పరకలహాదయః తన్నిబంధనాత్మహత్యాదికంవాఽపి నపదమధి తిష్ఠేత్. అభిసరణాదిదోషస్తు వాసనావిశేషనిబంధనః ఇదానీన్తనసమ యేపి దుష్పరిహారఇతి రజోనన్తరవివాహసమయకల్పనం లోకహితై షిణాం ధర్మజ్ఞానామావశ్యకమేవేత్యధునాతనాః కేచనమహాశయా మన్యన్తే.

అస్యాంతు ఉక్తవిధసమయ కల్పనాయామపి పరపక్షిణాం నిస్సంశ పరిహారో నభవిష్యతి॥ నాపివావధూవరయోః కలహాత్మహత్యాపాత కాది పరిహారః॥ నహిసకృదసకృద్వా దర్శనసంభాషణాదిమాత్రేణ పు

రుషహృదయమిదమేవేతి నిశ్చేతుం రజోదర్శనమాత్రేణ కన్యాప్రభవతి॥ ప్రభవతిచేదపి సవర్షత్రయ పర్యన్తం స్వతన్త్రతయా స్వాభిమతపురుష వరణం పిత్రాద్యస్మిన్ నిష్ఠితే గుణవతివరే పితృపక్షంపదా యాస్సంభవ దుక్తికం. వర్షత్రయానంతరమేవ ఖలుస్వయంవరకాలః. తదర్థమే వతత్సమయకల్పనేచ సర్వేషాం కన్యాపిత్రాదీనాం పాతిత్యం సంపాది తమితి, నలోకోపకారోనేనసమయేనేతి, భక్తిభేడపిలకునె నరోగశాన్తి రితి సంపద్యతే. శాస్త్రం యద్యపి స్త్రీణాం విషయె షోడశాదివయో గౌణకాల ఇతిబోధయతి, వివాహంవోపనయనం స్త్రీణామాహపితామ హః. వైవాహికోవిధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృతః. ఇత్యాదిరూ పం; తథాఽపి; రజోదర్శనాభావవిశిష్ట నయన కాలఏవవివాహకాల ఇత్యకామెనాప్యభ్యుపగమనీయం, ప్రదానం ప్రాగృతోః. కాలేదాత పితావాచ్యః అపివాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామిత్యాదివ చనా విరోధేనైవ్రాక్తశాస్త్రోపపత్తేః వర్ణనీయత్వాత్. ఉత్తరత్రచై తద్విస్తరేణోప పాదయిష్యామః. త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానామపి య థావత్కల్పతయారజోనన్తర వివాహాభ్యనుజ్ఞాన ఏవతాత్పర్యం తథో త్తరత్ర స్ఫుటీకరిష్యామ ఇతినోక్తానుపపత్తేరవకాశః.

ఏవంకలివర్జ్యప్రకరణె అక్షతకన్యాపునర్వివాహ సమామ్నాన మపి నరజోదర్శనానంతర వివాహ సమయకల్పనేలిఙ్గం. యెననిషేధవచ నాని యుగాన్తరం గోచరీకుర్యుః. అక్షతకన్యా పునర్వివాహోహి నసంస్కారార్థః; సంస్కారస్య ప్రథమవివాహేనైవ నిష్పన్నత్వాదితి కామార్థత్వేన - కలివర్జ్యప్రకరణె తదామ్నానం కామార్థవివాహని షేధాభిప్రాయెణెత్యేవ కల్పనాసానీయసీ. శూద్రస్త్రీణాన్తున ధర్మా

ర్థోవివాహః. కింతు కామాద్యర్థ ఏవేతి యదా కామస్తదా వివాహ ఇతి రజోదర్శనానన్తరమపి వివాహ ఇత్యుక్తం. నైవం బ్రాహ్మణక న్యానామపి తద్ద్రష్టాన్తేన రజోనన్తరవివాహ సమయకల్పనం సాధీయః. బ్రాహ్మణకన్యానాన్తు ధర్మార్థ ఏవ వివాహాః కర్తాయుగే; ధర్మార్థశ్చ వివాహః అష్టవర్షాదిబాలికామేవ సంస్కుర్యాదిత్యుత్తరత్ర విస్తరేణో పపాదయిష్యామః- ఏవంచ సమయాన్తర కల్పనాయాంనో నిష్ప్రయోజన ఇతి పశ్యామః.

యదపి యువతివివాహవత్సు తేవాన్నాత్మహత్యా దిద్యావాన్నా ల్యవివాహ ఇతి లోకోపకారార్థం సమయాన్తరకల్పనయా క్షమేవ. స్రా త్యతనాశ్చాపి లోకోపకారార్థం శాస్త్రి బృహస్పతయ స్సమయ విశేషా నచీక్లృపన్నితి హిస్మృతి పురాణేతిహాసాది భ్యోవగమ్యతే. ఏవమిదా నీన్తనైరపి ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేషపరికల్పనే నదోషఇతిశఙ్క్యంతే — తత్ర ప్రతిబ్రూమః — ఏవంచేత్సర్వథాత్మ హత్యాది దోషో యథానప్రస రేత్తాదృశ సమయకల్పనార్థమేవ యతితవ్యం. నచాంగ్ల [illegible] మివబహు కాలం యథేష్టసహాసన సహశయనాదిభిః పురుషాశయవినిశ్చయానం తరమేవ వివాహః సమాచరణీయ ఇతి. — సను ప్రాచ్యస్మిన్నపి దౌ — యస్యాం మనశ్చక్షుషోర్నిబన్ధః. త్రిరాత్రం బ్రహ్మచ [illegible] రన్త్యం సుప్రజాస్త్వమిత్యాది మన్త్రైర్జ్ఞా [illegible] — విపరీతమేతత్ — ప్రథమం హిసూత్రం ద్వితీయస్మి [illegible] విశేష తః స్ఫోరసం. తత్రహిసూత్రే మనశ్చక్షుషోర్యస్యాం నితరాం బన్ధః సాక న్యావివాహ్యేతి బోధ్యతే. తత్ర చక్షుర్నిబన్ధః సుతరాం యద్యపి రూపాది దర్శనమాత్రేణ సంభవేత్. మనసోనిబన్ధస్తు తరాం నసహాసన సహశ

యనాది కలాపమంతరా సంభవేదితి సర్వానుభవసిద్ధమిదం. తత్రైవం సత్యుభయనిబంధనమపినియతం సూత్రయన్నాపస్తంబాచార్యోపి ద్వితీయసమయపక్షపాతీతి కల్పనైవసాధీయసీ. ఏతేనద్వితీయ సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతంభవతి. వివాహదినత్రయంహి సంగమోనిషిధ్యమానో వివాహాతః పూర్వంసంగమంనిష్కృష్టం ప్రాగసిద్ధమితి ద్వితీయసమయకల్పనాయామనుపపన్నత్వాత్. ఏవం చతుర్థరాత్రసమావేశనమపీత్యాదిష్వాయమేవోపన్యాసః. సుప్రజాస్త్వమేతిహి మంత్రలింగం సుతరాంద్వితీయసమయఏవలింగం. సంజాతగర్భామేవ యువతిముద్దిశ్య సుప్రజాస్త్వం ప్రార్థ్యతేలోకే. నత్వసంస్పృష్టమైథునామపీతి ద్వితీయసమయకల్పనార్థమేవ కుతోనయతి తమితి పర్యనుయుఙ్క్ష్మహే. ఏవంచ యత్కించిద్వర్ణసారస్యం మనసినిధాయస్వాశయ ప్రసిద్ధశాస్త్రాణామన్యథానయనే మహాదేవానర్థజాతం లోకస్యభవేదితి లోకోపకారార్థం ప్రవృత్తైః లోకాపకార ఏవకృతః స్యాదితి, వినాయకం ప్రకుర్వాణోరచయామాసవానరమితి, వచనగోచరతాపత్తి రితిసాధుజనక్షుణ్ణ మార్గేణైవ ధర్మశాస్త్రార్థవిచారః కరణీయఇతి తథావిదానీం నరజోనన్తర వివాహశాస్త్రీయతా స్థితిరితి రజోనన్తరవివాహ ధర్మతావాదోసంభవముక్తిక ఏవ. బాల్యవైధవ్యాదేకస్యా యువతేర్వైధవ్యమేవ మహతే ఒనర్థాయ భవతీత్యత్రప లోకస్యైవప్రమాణమితి విస్తరభయాదుపరమ్యతే. ఏవఞ్చసమయాన్తరాకల్పనేని పూర్వతనసమయానుపాలనమేవ లోకోపకారాయభవతీతి తత్రైవిపశ్చిద్భిరపక్షపాతిభిర్నిశ్చేతవ్యమితి ప్రార్థయన్తే.

తత్రకేచిదృశంసతం యుక్తమతి విమృశ్యన్తే యద్యపిపండితవర్యైః

ర్గణపతి శాస్త్రిభిరే తద్విషయమధికృత్య కశ్చన గ్రంథోఽపయోగిన్యయా
భ్యోనిరమాయి. యద్యపిచ తాదృశైః శ్రీనివాసశాస్త్రిభిః తదుపరి కశ్చన
గ్రంథో వివాహకాలవిమర్శాభిఖ్యోఽగ్రథి. ప్రథమగ్రంథకృతాన్తు రజో
దర్శనతః పూర్వమేవ బ్రాహ్మణస్త్రీణాం వివాహ ఇత్యాశయః. ఉత్తర
గ్రన్థకృతాన్తు రజోదర్శనానన్తరమపి నాసాం వివాహోబాధాయ యుక్తః స్మృతి
పధర్మశాస్త్రేభ్య ఉపగమాదిత్యాశయః. తథాఽపి గ్రంథద్వయోక్త
విషయే కోవావిషయః శాస్త్రసంమత ఇతి విచారణీయ మిత్యేకేషాం
నాస్తైవాసినామభ్యర్థనామనుసృత్య అస్వతంత్రప్రజ్ఞా అపరినిష్ఠితాశ్చ
వయమపి కమపి గ్రంథం నిర్మాతుం ప్రవర్తామహే.

తత్రాదౌ వివాహపదార్థం నిరూపయామః. వివాహో నామ వి
జాతీయసంస్కారప్రయోజకం గ్రహణం. గ్రహణంచ ఇమామహమితి స్వ
తాస్పదీభూతతయా జ్ఞానం. స్వస్వత్వం ప్రతిగ్రహణస్యాపి నపేక్షితం. సం
స్కారశ్చ పాణిగ్రహణపూర్వకమన్త్రాదిభిః సప్తపదీగమనసహితమన్త్ర
మంత్రసముదాయకరణకక్రియాఫలాజన్యాదృష్టవిశేషః. తథాచోక్త
సంస్కారప్రయోజక ప్రతిగ్రహజన్యస్వత్వాస్పదీభూతతయా జ్ఞానమేవ
వివాహపదార్థః. ఏతాదృశే చ వివాహే సమావేశనం నామాఙ్గం నవే
పి శాస్త్రేషూదితం. "శేషం సమావేశనే జపేదిత్యాపస్తంబసూత్రం" ...
తత్సమావేశనే ఏవాద్రోహాయాఽరుమితిమన్త్రం పఠన్తి. ఏవంచ చతుర్థ
దినే సమావేశన విధానాన్యథానుపపత్త్యా రజోనన్తరవివాహ ధర్మతా
సిద్ధిరితి కేచిద్వర్ణయన్తి. ఇమమేవ పక్షమవయో నిర్ణయకారా అప్యను
వర్తన్తే.

అన్యేతు పాణిగ్రహణమన్త్రాదిభిః సమావేశనమన్త్రాన్త మన్త్రైః

ముదాయకరణక్రియాకలాపజన్యాదృష్టవిశేష ఏవవివాహపదార్థః. ఋ
[illegible] దతిక్రాన్తం వివాహచతుర్థదినేఽనుష్ఠేయం సమావేశనాన్తర
ముపివిద్యతే. [illegible] థానుపపత్త్యా రజోదర్శనానన్తరవివాహోఽపి శా
స్త్రీయ ఇతి [illegible] మన్యన్తే. ఇమమేవ పక్షం వివాహకాలవిమర్శకారా
అఙ్గీ [illegible]

[illegible] సమావేశసమన్త్రాన్తమన్త్రసముదాయకరణక్రి
యాకలాప జన్యాదృష్టవిశేష ఏవవివాహః. యద్యపిచ ఋతుసమావే
శనాత్ ప్రాక్తనక్షణాపరయోః పరస్పరమిథునీభావలక్షణం శాస్త్రేణచో
ద్యతే; తథాఽపి తాదృశ సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యా రజోనన్తరవివా
హః పర్యవస్యతి. తత్రచయుక్తిః [illegible] ముపపాద యిష్యామ ఇతి
ప్రతిపాదయన్తి.

[illegible] వక్తవ్యం [illegible] యుక్త్యుపపత్తివిచారణాయాం సతావత్ ప్రా
థమికం [illegible] వివాహదినం. పయోనిర్ణయకారా హ్యేవంవదన్తి. నహిసూ
త్రాణిగృహ్యే చతుర్థదినేఽపిసమావేశనమనుష్ఠేయతయా విధీయతే. ఆప
స్తంబాచార్యైస్తు యద్యపి శేషం సమావేశనే జపేదితిసూత్రేణ చతు
ర్థదినే తద్విధేయత్వమితి ప్రతీయతే; తథాపి తాదృశసూత్రస్య క్రమవిశిష్ట
మన్త్రపదవిధాన ఏవ తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయం నతు సమావేశనవిధా
నే; తస్యనిమిత్తత్వేనాత్రనిర్దేశాత్. నహినిమిత్తానామపి చన్ద్రోపరా
గాదీనాం ఉపరాగేస్నాయాదితి విధివిషయత్వం కస్యాపిసమ్మతం. సమా
వేశ్యేతి ముక్తకంఠమేవ తిష్ఠోజపేత్ [illegible] సూత్రయిత్వా సమావేశనే జపే
దిత్యేవంరూపేణ సూత్రయతామాచార్యాణాముక్త తాత్పర్యకల్పనస్యై
వస్వరసత్వాత్. దృశ్యతేహి ప్రాయేణ సప్తమ్యన్తపదోపాత్తానాం నిమి

త్తత్వేనాన్వయ ఉపరాగస్నాయాదిత్యాదిష్ఠలె. తత్సామాన్యాదత్రాపి సమావేశనె ఇతి సప్తమ్యా న్నపహోపాత్తస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్ణన మేవయుక్తం. నిమిత్తత్వేనోపాత్తస్యచ సమావేశనస్య స్వరూపంకిముతిచేత్. సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనఎవ శక్తత్వాద్బహుజన సంమేళనమేవనిమిత్తత్వేన ప్రతీయతె. తథాపిసుదర్శనాచార్యభాష్యపర్యాలోచనయా ఋతుసమావేశనమేవత దితి బ్రూమః. ఇత్థంహితదీయాభిప్రాయః. అత్రసమావేశన పదేన వధూవరయోః పరస్పరమిథునభావ నిమిత్త సహశయనమేవవివక్ష్యతే "రజః ప్రాదుర్భావాత్స్నాతా మృతు సమావేశనె ఉత్తరాభిరభిమన్త్రియతె,, ఇత్యనంతరతృతీయసూత్రె ఋతుశబ్దేనసాకం సమావేశనపదం ప్రయుఞ్జానా మాచార్యాణాం సూత్రద్వయగతసమావేశన పదయోరుభయోరప్యేకార్థతా కల్పనస్యైవ యుక్తత్వాత్. ఏవఞ్చపూర్వత్ర కేవలసమావేశన పదప్రయోగెఽపి తస్యార్థాంతరపరత్వాపత్త్యా ఉక్తవిధార్థసిద్ధిర్నస్యా దిత్యుత్తరసూత్రె ఋతుసమావేశనె ఇతిఋతుశబ్దోఽపి ప్రయుజ్యతె. అయఞ్చసమావేశనం నామవధ్వాసహమైథునార్థం శయనం ఉత్తరత్ర ఋతుసమావేశన ఇతి ఋతులిఙ్గాత్ ఇతివాక్యబలేనలభ్యతె. ఇదంహివాక్యం సమావేశనపదార్థనిర్ణయద్వారా తత్స్వరూపనిరూపణార్థమేవ ప్రవృత్తం. యదిసమావేశనపదస్య వ్యవాయార్థకత్వంలోకతః సిద్ధం తర్హ్యనంతర తృతీయసూత్రేపి కేవలసమావేశనపదమేవాచార్యాః ప్రయుఞ్జీరన్ ॥ నైతదస్తి॥ ఏవఞ్చతాదృశం సమావేశనంనిమిత్తీకృత్య శేషంసమావేశనె జపేదితిసూత్రెమంత్రజపోవిధీయత ఇత్యేవాపస్తంబాచార్యాణామాశయః. ఏవఞ్చ చతుర్థదినె సమావేశనవిధానంకుత్రాపి నోపలభ్యతఇతి తదన్యథానుపపత్త్యా ఋతుమతీవివాహసాధనం నయుక్తమితి ॥

అన్యేతుశేషం సమావేశనేజపేదితి సూత్రయతామాపస్తంబా
చార్యాణాం సమావేశనవిధానేపి తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయమేవ. స
మావేశనస్యహినైఘస్య నిమిత్తత్వేనోపాదానం నయుక్తం. సహివిధివి
షయాణాంకుత్రాపి నిమిత్తత్వేనాదరణందృశ్యతే. అనిష్టానామేవ తూ
పరాగాదీనాం నిమిత్తత్వేనాన్వయః. నత్విష్టానామపీతి సమావేశనస్యే
ప్సితస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్ణనం నసంభవతి. ఏతేనరాగప్రాప్తస్వత
న్త్రసమావేశనమపి ననిమిత్తత్వేనాశ్వేతీతి సూచితం. యదిహిశబ్దక్ర
మాదర్థక్రమోబలీయానితిన్యాయేన రజఃప్రాదుర్భావాత్సన్నతా మృతు
సమావేశనే ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతీతి సమనంతరతృతీయసూత్రార్థఏవ
ప్రథమతోవక్తవ్యఇతి తత్సూత్రవిహితం సమావేశనమనూద్యైవానేన
క్రమమంత్రజపయోః విధానమిత్యుపపాద్యేత తదాపిప్రాప్తకర్మోద్దేశే
నానేక విధానేవాక్యభేదఇతి యదాగ్నేయోష్టాకపాలో మావాస్యా
యాం పౌర్ణమాస్యాఞ్చాచ్యుతో భవతీతివాక్యస్యేవ విశిష్టవిధిపరత్వమే
వాంగీకరణీయమితిక్రమ మంత్రజపసమావేశనానాం సర్వేషాంవిధిరి
త్యేవభవతి. ఏవఞ్చసమావేశనవిధానేఽపి శేషం సమావేశనేజపేదితి
సూత్రతాత్పర్యం సిద్ధంభవతి.

యదపిచోక్తం–సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనమాత్రశ
క్తికస్యోక్తసూత్రేవ్యవాయపరత్వ వ్యవస్థాపక సుదర్శనాచార్యాణాముప
రోధప్రసఙ్గః॥ తద్వారణార్థంచ సమావేశన పదయోరుభయోరపి ర
జోనంతర గర్భధారణోపయోగి పరస్పర మిథున భావ నిమిత్త సహ
శయన పరత్వమేవాంగీకరణీయం॥ తాదృశంచసమావేశనం వివాహాఙ్గం
నభవత్యేవేతి; తదప్యాపాతరమణీయం॥ కేవలసమావేశ నాదిపదా

నామపివ్యవాయ పరత్వేనతత్రతత్రనిర్దేశాత్॥ తథాచగౌతమః॥—షోడ
శర్తుర్నిశాస్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేత్ ॥ ఇతి ॥ తత్రయది కే
వల సంవేశనాది పదానాం వ్యవాయార్థకత్వం నలోకసిద్ధమితిస్యాత్తదో
క్తస్మృతిషుప్రయుక్తానాం సంవేశనాదిపదానాం కథమర్థ నిర్ణయః సం
భవిష్యతీతి భవంతఏవ వివేచయన్తు! ఏవంచసుదర్శనాచార్యా అపీన స
మావేశన పదార్థ నిర్ణయార్థం ప్రవృత్తాః కిన్తుఋతు సమావేశనాద్వి
వాహాఙ్గం సమావేశనం భిన్నరూపమితి ప్రతిపాదయితుం॥ ఇదంహితస్య
వాక్యం ॥ మూ ॥ సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థం సహశ
యనమితి ॥ వ్యా ॥ ఋద్యపిమైథునార్థశయనం భార్యయాసాకమేవర్తు
కాల ఏవయుక్తం ॥ నతుఅన్యయాన్యకాలే ॥ స్వదారనిరతస్సదాఇ
త్యాదివచనైః పరిసంఖ్యావిధయా స్వదారే తరోపగమనాదినిషేధాత్॥
తథాపి కిమివవచనం నకుర్యాన్నాస్తి వచనస్యాతిభారః ఇతిన్యాయేన వ
ధ్వాసహాపిచతుర్థదినే సమావేశనస్య విహితత్వాత్తద్దినమాత్రే తదను
ష్ఠానమపి యుక్తమేవ ॥ ఏవఞ్చాత్ర భార్యయాసాకం సమావేశ నమృ
తుకాలికం నవివక్షితమేవ ॥ ఉత్తరత్రతస్య విధాస్యమానత్వాత్॥ ఇతి।
అయమాశయః—చతుర్థీకర్మసమాప్త్యనంతరమేవ భార్యాత్వసంపత్తి
రితి పారస్కర హరిహరభాష్యే ఉక్తత్వాత్తతః పూర్వం భార్యాత్వ
మేవనాస్తి ॥ ఏవమృతుకాల ఏవ సమావేశనస్య విహితత్వా దృతుకా
లికత్వ మపినాస్తీతికథం వ్యవాయార్థశయనం కన్యయాసాకం వివాహ
చతుర్థ దినే ప్రయుక్త మిత్యాశంకాయాం వివాహాంగ సమావేశనమా
త్రవిషయే వచనాద్భార్యాత్వసిద్ధితః పూర్వమపితత్సిద్ధ్యర్థం వ్యవాయా
ర్థ సహశయనం యుక్తమేవేతి కేచిద్వర్ణయన్తి ॥

ఏతేషాంచ మతేయద్యపి ఋతుసమావేశనాదతిరిక్త మేవ వివాహాంగం సమావేశనమితి సిద్ధ్యతి; తథాపిరాగప్రాప్తం సమావేశన మాశ్రిత్యేతి సుదర్శనాచార్య భాష్యవిరోధః పరంప్రతీయతే॥ తైఃసమావేశనస్యా రాగప్రాప్తత్వవర్ణనాదితి భవతిశఙ్కా॥ సావైవంపరిహరణీయా॥ రాగప్రాప్తంసమావేశనమితిహివదన్తః సుదర్శనాచార్యాఃనాస్య సమావేశనస్యా వైధత్వమభిప్రయంతి॥ లోకతః పూర్వప్రవృత్తవిధి విషయస్యాపి సమావేశనస్యరాగతః ప్రాప్తియోగ్యత్వ మపివిద్యత ఏవేతి బోధనఏవ॥ రాగతఃప్రాప్తానామప్య వహననాదీనాం విధివిషయత్వ దర్శనాత్॥ ఎవఞ్చ అవహననాది విషయే విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం యథానియమః ఎవమత్రాపి సమావేశనం కర్తవ్యమేవేతి నియమ ఎవ విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం॥ సమావేశనంచతుర్థాపరరాత్రి [illegible] యమేవభవతీతి అనాకులావచనస్యాప్యేవం సత్యుపపత్తిరితి॥

తత్తునయుక్తం రాగలోపేతు సమావేశనం లుప్యతఏవేతిసుదర్శనభాష్యంహి విధిప్రవృత్తిప్రయోజనం నియమంప్రతిషేధతి. అనాకులాయామపినియమ [illegible] పాఠోదృశ్యతే. ఇతిరాగప్రాప్తంసమావేశనమాశ్రిత్యేతి వర్ణయతాంసుదర్శనాచార్యాణామాశయ విరుద్ధమేవతేషాంమతమితి. సుదర్శనాశయోహీత్థం. రాగప్రాప్తమేవ సమావేశనమాశ్రయత్వేనాభిప్రేతం. తచ్చ ద్రుమతీవివాహాలిఙ్గం. ఋతుసవేశనాతిరిక్తంచేతి॥తస్యాం యామపిరాగ ప్రాప్తసమావేశనం॥ సంభవతీతితున భ్రమితవ్యం. అనిషిద్ధం సమావేశనమేవ ఖలుశాస్త్రేణాశ్రయత్వేనానూద్యతే. నతునిషిద్ధమపి. నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేతేత్యాదివచనై

హాఽన్యస్మృతుమతీ సంగమో విశిష్య నిషిద్ధః. ఏవఞ్చ ఋతుమతీసంగమ ఏవా
త్ర గృహీతవ్యః. పతిత్వం సప్తమే పదే. ఇతిహి సప్తపదీమాత్రేణ పతిత్వ
పత్నీత్వయోస్సిద్ధిప్రతిపాదనేన భార్యోపగమనస్య నిషిద్ధస్య ఋతుప్రసంగా
దితి రజోఽనన్తర వివాహాలిఙ్గమేవ తదితి. యావతా చ రాగప్రాప్తమేవా
త్ర సమావేశనం వివక్షితం తావతా ఋతుసమావేశనా ద్భిన్నరూపమితి
చాప్యుక్తప్రాయమేవ । రజోనన్తర సమావేశనస్య నిత్యత్వేన విధిచోది
తత్వేన రాగతః ప్రాప్తత్వాభావాదితి. శబ్దైక్యమాత్ర నిబంధనప్రత్యభి
జ్ఞానేన తు కర్మస్వరూపైక్యం న ఘటతే. అగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యే
ఉపసద్భిశ్చరిత్వా మాస మగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యే చైకస్మి
న్నగ్నిహోత్రశబ్దస్య శ్రవణేఽపి కర్మస్వరూపభేద ఏవేతి ప్రకరణాన్తరా
ధికరణే పూర్వతన్త్రే నిరూపితత్వాత్. ఏవఞ్చాత్ర యథాఽనుపాదేయ
గుణవిశిష్టానుపస్థితి రూపప్రకరణాన్తరాత్ కర్మభేదః ఏవమత్రాపి కర్మ
భేదస్యైవ ప్రాప్తేః—వస్తుతస్తు ఏకత్ర కేవల సమావేశనపదం అన్యత్ర ఋ
తు శబ్దఘటిత సమావేశన పదమితి నామభేద ఏవ విద్యత ఇతి శబ్దైక్యనిబ
న్ధనప్రత్యభిజ్ఞానమ [illegible] ॥ నామైకదేశే నామగ్రహణం ఇతి తు న్యా
యః ॥ ఏకప్రకరణకత్వాది తాత్పర్యగ్రాహక ప్రమాణసత్వ ఏవ ॥ య
థా జ్యోతిష్టోమప్రకరణగతే వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేతేతి వాక్యే
జ్యోతిశ్శబ్దేన జ్యోతిష్టోమస్య గ్రహణం ॥ అత్ర తు సమానప్రకరణకత్వాద్య
భావాన్న తాదృశన్యాయప్రసర ఇతి శబ్దాన్తరాధికరణేనాపి కర్మభేదః॥
యుక్తం చైతత్ ॥ యథాహి తప్తే పయసి దధ్యానయతి సా వైశ్వదేవ్యా
మిక్షేతి వాక్యవిహితామిక్షాయాగ ఏవ తదనన్తరం శ్రూయమాణేన వా
జిభ్యో వాజినమితి వాక్యేన వాజినం విధీయతాం॥ వాజమన్నమేషామితి వ్యు

త్పత్త్యాపిశ్వేదేవ పరత్వస్య యథాకథంచిదుపపాదన సంభవాత్. ఇత్యాశ
జోఽన్యుత్పత్తిశిష్టగుణావరోధే గుణాంతరవిధానాసంభవాద్వాజిభ్యో వాజి
నమితివాక్యం క్రియాంతరపరమేవేతి పూర్వతన్త్రే నిరూపితం. ఏవం విష్ణు
ర్యోనింకల్పయతు. ఇత్యాద్యుత్పత్తి శిష్టగుణావరోధే ఆరోహోరు
మితిమన్త్రాంతరవిధానా సంభవాత్ క్రియాంతర పరత్వోపపాదనమేవయు
క్తం. యథాచమన్త్రాణా ముత్పత్త్యన్వయా యోగ్యత్వేపి తాదృశన్యాయ
ప్రసరస్తథాన్యత్రవిస్తరః. అతఏవమంత్రప్రశ్నభాష్యే ఆరోహోరుమి
తిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరే సమావేశనే జప్యమంత్రమాహ. ఇతి. విష్ణు
ర్యోనింకల్పయతు ఇతిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరేచ ఋతుసమావేశనేజప్య
మంత్రమాహ. ఇతిచావతారయామాసుర్భాష్యకారా ఇతిచతుర్థీకర్మ
సమావేశన మపిశాస్త్రసంమతమేవ. యావతాచవివాహాంగం సమావేశ
నాంతరమపి శాస్త్రసంమతమేవతావతాతదన్యథానుపపత్తి ప్రమాణేన
రజోనంతర వివాహోఽపి సిద్ధఏవభవతి. యద్యపిద్వైధసమావేశన మదృ
ష్టార్థం కన్యాయామపిభవతి కృష్ణలాధిశ్రపణవత్తథాపి సమావేశనస్య
రాగప్రాప్తత్వ వర్ణనాద్రాగస్యచ ప్రౌఢాయామేవ సంభవాత్ప్రౌఢా
వివాహసిద్ధిరప్రత్యూహైవ. యేషాంతుపునర్వయో నిర్ణయకారాణాంవి
వాహాంగసమావేశనాంతరాసంభవః॥ తేషాంమతే ఆరోహోరు మితి
మంత్రో వివాహాంగమితి నసిద్ధ్యేత్ ॥ఇష్టాపత్తౌ చాధికారాఖ్య ప్రకరణ
విరోధః॥—యదప్యుక్తం వయోనిర్ణయకారైః—ఋతుసమావేశనాశ్రితమ
న్త్రస్య వివాహాంగత్వంనానుపపన్నం॥ ప్రాయత్యార్థంక్రియమాణమేవాచ
మనమాశ్రిత్యతదీయాస్వప్నప్రాణోపాసనాంగతయాప్రాణవాసస్త్వాదిబు

ద్దివిధానానుసారేణకర్మాఙ్గోద్గీథాశ్రయేణస్వతంత్రతయాబహువిధోపా
సనా విధ్యనుసారేణ చాత్రాపిస మావేశనాశ్రయేణ వివాహాంగమంత్ర
జపవిధానేనదోషాత్ ॥ కాలాంతర భావిన్యపి సమావేశనే కరిష్యమా
ణస్య మంత్రజపస్యైదానీంతన వివాహాంగత్వ మప్యేవమేవనానుప
పన్నం కాలాంతరేఽనుష్ఠియమానస్య బృహస్పతిసవస్య కాలాంత
రానుష్ఠిత వాజపేయాంగత్వమివ. అయఞ్చార్థో॥ వాజపేయేనేష్ట్వాబృహ
స్పతిసవేన యజేతేతివాక్యబలేనలభ్యతే ॥ సుదర్శనాచార్యా అపి వివా
హకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి బ్రువాణాః కరిష్యమాణ స
మావేశనాశ్రయమైవమంత్ర జపవిధాన మభిప్రయంతి ॥ అన్యథామంత్ర
జపసమావేశనానాం విధిరిత్యేవ బ్రూయుః ఇతి॥ ఏవఞ్చ సమావేశనాం
తరానంగీకారేపి వివాహాంగత్వం నానుపపన్నమేవేతి ॥

నచైతద్యుక్తమివ—ప్రాణోపాసనాంగతయాఽపిసామాన్యవ
నేనాచమనస్య ప్రాప్తస్యానువాదేన విధిత్స్య తదీయమార్జనస్య ప్రాణవాస
స్త్వ బుద్ధి విధాన వదృతు సమావేశనానువాదేనమంత్ర జపవిధానా
సంభవస్య పూర్వముపపాదితత్వేన కార్యాఖ్యానాదపూర్వమితి న్యా
యోన ప్రసరతి ॥ ఏవం కర్మాఙ్గోద్గీథాశ్రయణేనస్వతంత్రతయా విధీ
యమానోపాసనానామివ సమావేశనాశ్రిత మంత్రజపస్య స్వతంత్ర
ఫలార్థత్వాభావాత్తాదృశన్యాయోఽపినావసరం లభతే॥—కిఞ్చ—త
త్రైవాశ్రయశబ్దప్రయోగః ॥ యత్రశ్రుతి బోధిత స్వస్వరూప సంపత్తిః
తత్సంబంధే నైవభవతి ॥ —యథాదధికరణత్వం హోమసంబంధ
నైవ ॥ యథాబధికరణక ప్రాణవాసస్త్వ బుద్ధిరప్సంబంధేనైవ ॥
అత్రచమంత్రజపస్వరూపసిద్ధిః నసమావేశన సంబంధేనైవేతి నైవమ్యా

త్ సమావేశనమాత్రేత్యేతి వచనస్య సమావేశన కాలికత్వబోధన ఏ
వతాత్పర్యం ॥ ఏవఞ్చసమావేశన కాలికమంత్ర జప ఇవసన్దంశన్యాయేన
సమావేశనమపి వివాహాంగ మిత్యేవాంగీకరణీయమితి వివాహప్రయోగ
మధ్యపాతిత్వేనై వోపపత్తిర్వర్ణనీయా॥రాగప్రాప్తం సమావేశన మా
శ్రిత్య వివాహకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి సుదర్శనాచార్య భా
ష్యమప్యేవంసత్యేవోప పద్యతే ॥ ప్రజాపతేతన్వం ॥ ఇత్యాదిమంత్రత్ర
యానంతరం బహుషుమన్త్రేష్వామ్నాయ మానేష్వపి శేషమితి [illegible]
త్రైక ఆరోహోరుమితి మంత్రమాత్రస్య గ్రహణమపి తన్మంత్రజపో వి
వాహప్రయోగాన్తఃపాతీతి జ్ఞాపయతీతి చతుర్థదిన సమావేశనాచరణ
మప్యావశ్యకమేవేతి మంతవ్యం ॥ ఏవంచవైధస్త్య సమావేశనాశ్రయేణ
వివాహాంగత్వ నిర్వాహఃసమావేశనాన్తరస్య వివాహాంతర్గతత్వ
నిర్వాహశ్చ నవయోనిర్ణయకారాణాంసేత్స్యతి ॥ ఏవంచాపస్తంబాచా
ర్యాణాం తద్భాష్యకారాణాఞ్చ సమావేశనాంతర విధాన ఏవతాత్ప
ర్యమితి తత్సూత్ర టీకాది పర్యాలోచనేనసిద్ధ్యతి॥వయోనిర్ణయకారా
ణాంతు బౌధాయనీయ సమావేశనానువాద శఙ్కాతత్పరిహారాది క
ఖ్యస్థానఏవ ॥ యతోఽప్యాపస్తంబాచార్యాణామేవతత్రాభి ప్రాయం
న్యరూపయామ ॥ యదపి తైరేవోక్తం ॥ — వివాహ్యయావధ్వా బా
లికాత్వేన రాగహేతోర్దృష్టార్థస్య వ్యవాయకర్మణస్తత్రా సంభవ
ఇతి॥ తదపిన రమణీయం ॥ వివాహ్యయాబాలికాత్వమేవేత్యే తావతాఽస్య
నిర్ణయాత్ ॥ ఉక్త సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యైవ రజోఽనంతర వివా
హస్యాపి సాధనాత్ ॥ బాలికావివాహేతు సమావేశరూపాఙ్గ లోపేపి
నవైగుణ్యం ॥ వివాహస్యనిత్యకర్మత్వేన నిత్యకర్మస్వంగ విశేషలోపేపి
సాద్గుణ్యసంభవస్య పూర్వమీమాంసాయాముపపాదితత్వేనసదోషాత్ ॥

నహ్యస్మాదృశా ఇవ మహర్షయోపి సర్వజ్ఞా అనర్థకాన్యసంగతానిచ
వాక్యాని ప్రయుంజీరన్ ॥ ఏవఞ్చార్థాపత్తి ప్రమాణమపి సుస్థితమత్రప్రవ
ర్తతే ॥ ఋతుమతీవినా హోమానశాస్త్రీయ ఇతితు వచనమసంగతమేవ॥
సమావేశన శబ్దార్థ విచారణాయామప్యయమర్థః స్ఫుటీభవతి ॥ నచసమా
వేశనపదస్య బహుజన సంమేళనమాత్రశక్తికత్వాత్కథం తదను సారేణ
రజోనన్తర వివాహ సిద్ధిరితి శంకనీయం ॥ పూర్వోక్తశ్రుత్యా గౌతమా
దిస్మృతి పర్యాలోచన యాసంవిశేది త్యాదిపదానాం పరస్పరమిథున
భావలక్షణ వ్యవాయపరత్వనిర్ణయేన తస్యచ ప్రౌఢాయామేవసంభవా
త్ప్రౌఢావివాహసిద్ధె రప్రత్యూహత్వాత్ ॥ సమావేశన మన్త్ర పర్యా
లోచనాయామపి స్ఫుటంప్రతీయతే॥ తేనహిమన్త్రేణోర్వోర్వోరూహణా
లిఙ్గయోర్వ్యవాయవ్యాపార ఏవ ప్రకాశ్యతే ॥ మన్త్రాణాఞ్చ ప్రయోగ
సమవేతార్థస్మారకత్వేనైవ ప్రామాణ్యమితిచ మన్త్రాధికరణే పూర్వ
తన్త్రే నిర్ణీతంతత్ర యది మన్త్రప్రతిపాదితార్థస్య ప్రయోగస్యచ
సంబంధోనస్యాత్ ॥ తదాతాదృశమన్త్రాణామన్యత్రోత్కర్షఏవస్యాత్ ॥
పూషానుమన్త్రణమన్త్రాణామివ పూషదేవతాకేకర్మణి॥ సచమన్త్రో
దర్శపూర్ణమాసాధికారగతః తత్ప్రయోగసమవేతార్థ్యాదిదేవతాప్రకా
శనాసమర్థః సన్పూషదేవతాకే క్రియాన్తరే ఉత్కృష్యతే ఇతి పూర్వత
న్త్రేనిరూపితం ॥ ఏవఞ్చ సమావేశనమన్త్రస్యాన్యత్రోత్కర్షః స్యాత్ ॥
ఏవఞ్చవ్యవాయ ప్రకాశకత్వమవశ్యమంగీకరణీయమేవ ॥ [illegible]
ఇత్యాదిమన్త్రాణామపి బృహోపాసనాదావినియుక్తానాం [illegible]
భగవతాప్రకాశకత్వమంగీకృతమేవేతినకుత్రాపి మన్త్రాణాం [illegible]
మాన పదార్థైనసాకమసంబన్ధఇతి మంత్రార్థపర్యాలోచనానుసారేణ
సమావేశనపదార్థోవ్యవాయఏవేతినిశ్చినుమః॥ ఏవఞ్చతదన్యథానుపపత్త్యా

రజోనన్తరవివాహాపేక్షాస్త్రియఏవేతి సిద్ధ్యతీతి తదశాస్త్రీయతాపా-
దోఽసంగతఏవేతి వర్ణయన్తి ॥ వివాహకాలవిమర్శకారాణామపి పర్య
వసితార్థోఽయమేవేతిమన్యామహే.

పరేతు యద్యపి సమావేశనాన్తరం వివాహాఙ్గమాపస్తంబాచా
ర్యాణాం సుదర్శనాచార్యాణాఞ్చ సమ[illegible]ధాపిత దన్యథానుపపత్త్యా
రజోనన్తరవివాహ సాధనం పరం న [illegible] తథాహి— సమావె
శనమపి వివాహాఙ్గమితి వదతామ[illegible] నియతమేవ
తదనుష్ఠానమావశ్యకమిత్యే వాభిప్రాయో వర్ణనీయః॥ నహ్యంగాననుష్ఠా
నేఽంగిఫలలాభః సంభవతి॥ అన్యథా[illegible]మప్య ననుష్ఠానప్రసం
గాత్॥ ఏవంచేదపి గోభిలగృహ్యే కేచిచ్చతుర్థదినే సమావేశనమి
చ్ఛన్తి ఇతికేచిత్పదప్రయోగాత్సమావేశన తదభావయోరుభయోర
పిగ్రహణా గ్రహణయోరివవికల్ప ఏవపర్యవసానాద్వైకల్పికేషుచ
యథాకామమేవానుష్ఠానస్య శాస్త్ర[illegible]త్వాద్యదారాగతః సమావేశన
రూపం తదాతదాశ్రిత్యక్రియజప[illegible] మిత్యభిప్రాయేణైవ సుద
ర్శనాచార్యారాగప్రాప్తస్సమావేశన[illegible]త్యవివాహకర్మాఙ్గంక్రమజ
పయోర్విధాన మితివర్ణయామాసుః॥ నియమోనభవతీత్యనాకులాదివచన
నామప్యయమే వాభిప్రాయః॥ నచశఙ్కనీయం;— రాగప్రాప్తపదేన
లోకతః పూర్వంశాస్త్రప్రవృత్త్యావిధివిషయః రాగప్రాప్తత్వయోగ్యం
చసమావేశనమేవ వివక్షణీయం. తచ్చపూర్వోక్తరీత్యా రజోనన్తరమేవ
సంభవతీతి. పూర్వోత్తర వాక్యపర్యాలోచన యారజోదర్శనతః పూర్వ
మేవేదం సమావేశనం సుదర్శనాచార్యైః వివక్షితమితి స్పష్టమేవప్ర
తీతేః. ఉత్తరత్రైతత్ స్పష్టీభవిష్యతి. నాపివా-అవైధమనిషిద్ధంచ సమా

వేశనమేవాత్ర వివక్షితమితి ప్రకారాన్తరానుసరణమపిసాధు. యద్యప్య
స్మిన్పక్షే భోజనపర్యాయ ప్రతద్యృష్టార్థేవిశేషతః స్వారస్యంతథాపి
అవైధానిషిద్ధరూపస్య సమావేశనస్య వివాహాంగత్వేన తస్యవివాహా
ఙ్గత్వసిద్ధాన్తాసాంగత్య ప్రసంగాన్నాత్ర గ్రహణమితివిజ్ఞేయం.నహిభోజన
పర్యాయవ్రతం రాగతః ప్రాప్తంక్రత్వఙ్గమితి కస్యాపిసంమతం. నచా
నఙ్గత్వమేవాస్త్వితి శఙ్కనీయం. సన్దంశన్యాయేన తదఙ్గత్వస్యసాధిత
త్వాత్. ఏవఞ్చవైధమేదం సమావేశనమిత్యేవాఙ్గీకరణీయం. వైధానా
మ్చాఙ్గజాతానాం ప్రధానఫలేనైవనైరాకాంక్ష్యాన్నస్వతన్త్రఫలాపేక్షే
తితదితరాఙ్గానీవ సమావేశనమపి స్త్రీసంస్కారకమిత్యే వాఙ్గీకరణీయం
సచసంస్కారోఽదృష్ట [illegible] వేతి సర్వైరపివాదిభిరభ్యుపగతమేవ. ఏ
వఞ్చసతి సమావే [illegible] సంస్కారః కిందృష్టద్వారైవభవతి ఉ
తాహోసాక్షాదే [illegible] యోందృష్టఫలద్వారైవ తాదృశఫలసి
ద్ధిరితి వివాహకాలవిమర్శకా గాంశో మాశయఇతి తద్గ్రన్థపర్యాలోచ
నేనప్రతీయతే. ఉపపత్తిశ్చాత్ర ఉక్తసమావేశనపదార్థాన్యథానుపపత్తి
మేవాభిప్రయన్తీతి మన్యామహే. సమావేశనపదఞ్చపూర్వోక్తరీత్యా
వ్యవాయకర్మైవ బోధయతి. తత్రయథా యూపమష్టాశ్రీకరోతీతివా
క్యవిహితాష్టాశ్రీ [illegible] యూపశౌదుంబరాదిఖండ సంపాదనే
నైవసిద్ధిః తాదృశౌ [illegible] బరాది ఖండసంపాదనమేవా వశ్యకమితి పూర్వ
[illegible] పూర్వస్త్రీస్వీకృతిసంపాదనేన సమావేశనస్వరూ
పసిద్ధేః తాదృశ [illegible] స్త్రీస్వీకృతిసంపాదనమేవా వశ్యకమితి
సమావేశన [illegible] పర్యాయం [illegible] రజోనంతరవివాహఏవ తాత్పర్య
మితిగమ్యతే. సాక్షాదేవసంస్కారకత్వపక్షే [illegible] కేవలం సమావేశన
దార్థఏవ పరిత్యక్తోభవతి. అపితుదృష్టద్వారకత్వ సంభవేదృష్టఫలద్వారై

వాదృష్టఫలకత్వ మితి వ్రీహీనవహన్తీతివాక్యవిచారావసరేపూర్వతంత్రే ఉపపాదితత్వాత్తన్న్యాయభంగోఽపి సమాదృతో భవతి ॥ ఏవఞ్చసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యారజోఽనంతర వివాహసాధనం యుక్తమేవేతి వక్త్ర యం తి ॥ [illegible] సాక్షాదేవసమావేశప్రమద్య [illegible] యతీతి ॥ [illegible] అదృష్టఫలం, యత్తదృష్టఫలమపి ప్రకృత [illegible] ॥ యథాఅవహననజన్యవైతుష్యంవినా [illegible] ప్రయోగోపయోగి భవతి ॥ అన్య థా వ్రీహీణాం [illegible] దృష్టద్వారైవ సంస్కారప్రయోజకత్వాప త్తేరిత్యన్యత్ర [illegible] ॥ ఏవంచాత్రదృష్టఫలస్య ప్రయోగోపయోగిత్వా భావే [illegible] యవిరోధో భవతి ॥ ఏవంచాదృష్టార్థమేవేదం సమావే శనమిత్యే వాంగీకరణీయం ॥ నచసమావేశనపదస్యతృప్తివిశేషోత్పాదక వ్యాపార విశేషబోధకత్వాత్ప్రయోగానుపయోగ్యపి తృప్తివిశేషస్తద [illegible] భవత్యేవ॥ తథాచదృష్టార్థో వాభవతు అదృష్టార్థో వాభవతు [illegible] మాదృశస్త్రీ వ్యక్తిసంపాదనేన సమావేశనస్వరూపసిద్ధిః [illegible] స్త్రీ వ్యక్తి [illegible] మేవావశ్యకమితి యువతివివాహసిద్ధిర ప్రత్యూహైవేతి వాచ్యం ॥ యథాహిరృష్ణలం శ్రపయతీత్యత్రశ్రపిథా తోః [illegible] వ్యాపారేశక్తస్యాపి విక్లిత్తి బాధాదదృష్టార్థశ్ర యణాది వ్యాపారవిశేషమాత్రబోధకత్వమితి పూర్వతంత్రేనిరూపితం ॥ తద్వదత్రాపి సమావేశనపదేనా దృష్టార్థవ్యాపార విశేషమాత్రబోధనే నదోషాత్ ॥ యుక్తం చైతత్—యథావ్యాపసద్భిశ్చరిత్వా మాసమ [illegible] హోత్రం జుహోతీతి వాక్యవిహితోఽగ్నిహోత్రహో మోఽగ్నిహోత్రంజుహోతీతి వాక్యవిహితాదగ్నిహోత్రహో మాద్భిన్నరూపోఽపితత్ప్రయోగేనైవానుష్ఠీయతే ॥ నామాతిదేశేన

తద్ధర్మాణాం ప్రాప్తేః ॥ ఫలవిశేషాసంభవ ఏవ ॥ ఫలాతిదేశా
సంభవాత్ ॥ ఏవం నామైక్యేఽపి ఋతుసమావేశనధర్మమాత్రాతిదేశే
న తద్ధర్మాణామేవ ప్రాప్తిః ॥ ఫలవిశేషపరంభవ ఏవేత్యంగీకరణీ
యం ॥ ఏవఞ్చ తాదృశే సమావేశనస్యాష్టవర్షాది బాలికా వివాహేఽపి
సంభావ్యమానతయా న రజోఽనంతరవివాహసిద్ధిర్భవిష్యతి ॥ తదయం నిర్గ
లితార్థః ॥ యథాహి — [illegible] ర్యేత్యత్ర తత్ప్రకరణపఠితానాం
సర్వేషామపి వాజపేయశబ్దేన స్వారాజ్యఫలసంబన్ధో బోధ్యతే ॥ ఏవం పా
ణిగ్రహణసప్తపదీసమావేశనాదీనాం బహూనామేవ క్రియాకలాపానాం
సంస్కారరూపఫలసంబంధో బోధ్యతే ॥ తత్ర పాణిగ్రహణఫలం య
థా స్త్రీసంస్కారః ఏవం సమావేశనఫలమపి స్త్రీసంస్కార ఏవ ॥ స చ కన్యా
యామపి సంభవతీతి న తదన్యథానుపపత్తిప్రమాణావసరః ॥ యది తు పా
ణిగ్రహణమేవ వివాహః తదంగం తు సప్తపదీగమనాదికం తదాపి ద్రవ్య
సంస్కారకర్మసు ఫలశ్రుతిరర్థవాదః స్యాదితి న్యాయేన ప్రయాజార్థవాద
ఇవ ఫలసమర్పకో న భవతీతి ప్రయాజాదీనామివాదృష్టార్థత్వమేవ ॥ న చ
స్వతంత్రమేవ సమావేశనం వివాహచతుర్థదినే విధీయత ఇతి వాచ్యం ॥
తస్యదృష్టార్థత్వే విధివైయర్థ్యాత్ ॥ అదృష్టార్థత్వే న ప్రౌఢావివాహసిద్ధిరితి-
ఘుట్టకుట్ట్యామేవ ప్రభాతం ॥ యత్తు కామసూత్రే సమావేశనపదం ఆభ్యం
తరవ్యవాయపరత్వేన వ్యవస్థాపితం తదపి ఋతుసమావేశనాభిప్రాయే
ణైవ ॥ న తు తత్సదృశచతుర్థదినసమావేశనాభిప్రాయేణాపి ॥

కిఞ్చ చతుర్థాహస్సంబన్ధిసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యా కథం ప్రౌఢావి
వాహసిద్ధిరితి వివేచనీయం ॥ తత్ర న తావత్ యథా స్రువేణావద్యతి స్వధితి
నావద్యతి ఇత్యాదిస్థలే స్రువకరణకావదానసమ్యోగ్యత్వం ఆజ్యస్యై

నైవం స్వస్థితికరణకాలేనదానయోగ్యత్వం మాంసాదేరేవేతిఅర్థసామ
ర్థ్యాన్నిర్ణయః కృతః తథాత్రాపి వధ్వాసహవ్యవాయార్థం శయనాత్మ
కం సమావేశనమపి తద్యోగ్యామేవకాఞ్చన స్త్రియమాక్షిపతీతి ప్రకా
రేణ తదుపపాదనం సంభవతి ॥ ఆజ్యపురోడాశమాంసాదీనామి వాత్ర
కన్యాయువత్యో రుభయోరపి వివాహసంస్కార్య త్వస్యైతావతాప్య
సిద్ధత్వేననైషమ్యాదుక్తన్యాయాఽప్రవర్తనాత్ ॥ ప్రమాణాంతర
విచారణాయాఞ్చ కన్యావివాహ ఏవసాధీయాని త్యేవభవిష్యతీతిన తద
నుసారేణయువతి వివాహసాధనం సంభవతీత్యుపరిష్టాద్విస్తరేణోప
పాదయిష్యామః ॥ ఏవఞ్చాదృష్టార్థమేవేదం సమావేశనమితి తాదృశఫల
స్య కన్యాయామపి సంభవాదర్థబాధాదపిసమావేశనబాధో నభవిష్యతి॥
ఏతేనకన్యావివాహే సమావేశనరూపాంగ వైగుణ్యేపిసంస్కారసిద్ధిర్భ
విష్యత్యేవేత్యుక్తం తదపిపరాస్తం ॥ తథాహి—కింసమావేశనంప్రౌఢా
వివాహమాత్రాఙ్గమితి వివక్షితం ॥ ఉతవివాహ సామాన్యాఙ్గమితి ॥
నాద్యః ప్రమాణాభావాత్ ॥ సమావేశనవిధానానుపపత్తిరేవతు ప్రమా
ణంనభవతి నిరస్తత్వాత్ ॥ నద్వితీయః కన్యావివాహానఙ్గత్వస్య భవ
త్తై వోపపాదితత్వేన పూర్వాపరవిరోధాత్ ॥ కిఞ్చనిత్యకర్మసుప్రధాన
కర్మవైగుణ్యేఽపి ఫలసిద్ధిరితి నకస్యాపిసంమతం ॥ సమావేశనంచ ప్ర
ధానకర్మవన్నప్రయాజాదివదితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ ఏవఞ్చసమా
వేశనరూపాఙ్గలోపే సంస్కారస్యైవలోపః స్యాదితికన్యావివాహ పక్షే
పిశాస్త్రీయంమన్వానానాంభవతాంమతేకీదృశంవా సమావేశనమనుష్ఠా
ప్యేత ॥ కథంవా తాదృశస్యసమావేశనస్యాపి ఆపస్తంబాచార్యాది సం
మతత్వముపపాద్యేత ॥ తత్రయాదృశయుక్తిర్యుష్మాకమర్థసాధికా తాదృ
శ్యుక్తిరేవాస్మాకమప్యర్థసాధికా ॥ యావతా సమావేశనముభయ

సాధారణమేవయుష్మాభిరుపపాద్యతేతావతా కథమన్యథాఽనుపపత్తి ప్రమాణావసర ఇతి భవన్త ఏవవిదాఙ్కుర్వన్తు ॥ యదితుఋతుసమావేశనాదతిరిక్తమేవ సమావేశనం శేషంసమావేశనేజపేదిత్యత్ర వివక్ష్యతేచేదపిసమావేశనం నవివాహాంగం ॥ యతోహిఋతుసమావేశనాదతిరిక్తం నిషేకాపరపర్యాయమపి సమావేశనం ఋతుసమావేశనతః పూర్వమనుష్ఠేయతయా స్మృతిజ్యోతిశ్శాస్త్రాది పర్యాలోచనాయామవగమ్యతే ॥ తదేవసమావేశనమత్రవివక్షితమితి ॥ అయమాశయః ॥ నిషేకోహిపుణ్యదినేఽనుష్ఠేయతయాశాస్త్రేణచోద్యతే ॥ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపి జైమిన్యాదిభిః పారస్కరహారిహారాదిభిశ్చ చతుర్థరాత్రే పఞ్చమాదిపుణ్యరాత్రేవాఽనుష్ఠేయతయాప్రతిపాదితం॥ ఏవఞ్చపుణ్యదినానుష్ఠేయత్వసామాన్యాత్ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపినిషేకఏవేతి నిశ్చీయతే ॥ చతుర్థరాత్రత్వేన పుణ్యదినత్వన్తు సర్వేషామపి సమ్మతమితినదోష ఇతి కేషాంచిదభిప్రాయః పరిగృహ్యతే ॥ తదాఽపినష్టమతీవివాహాసిద్ధిః ॥ శేషపదస్వారస్యభఙ్గః పరందుష్పరిహరః ॥ యథాచనిషేకపదేన బాహ్యసంయోగ ఏవ వివక్షితః తథాకామసూత్రాదావ్యక్తం॥

స్మరణంకీర్తనంకేళిః ప్రేక్షణంగుహ్యభాషణం ॥
సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృత్తిరేవచ ॥
ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదంతిమనీషిణః ॥

ఇతివచనప్రతిపాదితేషు బహునామంగానాం కన్యాయామపి సంభవాన్నకథంచిదపి సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యాయువతి వివాహసిద్ధిః. యదాతు -బ్రహ్మచర్యంనామగుప్తేన్ద్రియావికారః. ఇతియోగసూత్రానుసారేణ గుప్తేన్ద్రియావికారస్య బ్రహ్మచర్యపదార్థతయా కన్య

కాదిస్త్రీవ్యక్తిదర్శనమాత్రేణాపి క్వచిత్స్త్ర్యకాముకవర్యస్య గుప్తేంద్రి
యవికారస్య సంభావ్యమానతయా సహశయనాదీనామపి కలాపానాం
విద్యమానత్వేనితరాంతస్య సంభావ్యమానతయాచ ముఖ్యసమావేశనము
పికన్యాయామపిసంభవేదేవ॥ అసంస్కృతాం పుష్పహీనాం కన్యకాం
యోద్వహేజ్జాధమః రన్తుమిచ్ఛతిపాపాత్మా నరకంయాతిదారుణం. ఇతివచ
తాం మహార్యం జైమినాచార్యాణామప్య ప్రత్యానుకూలత్వాదితివిభావ్యతే.
తదాపృష్టార్థ సమావేశనాంగీ కారేఽపి నయువతి వివాహసిద్ధిరితి మంత
వ్యం ॥ వ్యవాయోవాముష్యైస్త్రియ వికారఎవేతి తేనవివాదాస్పదం ॥
ఏతేన సమావేశనపదస్య స్పృష్టార్థ వ్యాపార విశేష శక్తత్వాదృష్టఫలస్య.
చ ప్రాయామేవసంభవాత్సమావేశనం నామసహ్వనిష్ఠసాధనం
శయనమితివదతాం సూత్రనామార్యాణాం యువతివివాహ ఏవతాత్పర్య
మితి శఙ్కాపిపరాహతా ॥ ఏవం చార్థసంబంధ సమావేశనాన్య
థానుపపత్త్యా నయువతి వివాహసాధనం యుక్తమితి వర్ణయంతి ॥
తత్సిద్ధం— సమావేశనమంత్రాంతే మంత్రసముదాయస్య క్రియాక
లాప ఏవవివాహపదార్థః ॥ సమావేశనవివాహాంగమేవ ॥ సవాస్పృ
ష్టార్థ వ్యాపార విశేష ఏవ ॥ తదన్యథానుపపత్త్యా చన యువతి వివాహ
సిద్ధిరితి చాపస్తంబీయ సమావేశనవిధిపర్యాలోచనేన నిశ్చీయతే ॥
ఏతేనగృహ్యాంతర గతసమావేశన విధయోపివ్యాఖ్యాతాః॥

అథప్రసంగాదన్యశాఖాంతరేణాపి ఆపస్తంబాదిగృహ్యసూత్రాణాం
రజోఽనంతర వివాహశాస్త్రీయతాయాం తాత్పర్యమస్తిన వేతి విచారయా
మః ॥ తత్రనవోఽనిర్ణయకారాః ॥ రాతాంపాలీంమిత్రాం స్వనుజాం

వర్షత్రయం వర్జయేదితి, గాతామపి స్త్రియం వర్జనీయత్వేన పరిగ
ణయతామాపస్తంబాచార్యాణాం ఋతుమతీ వివాహనిషేధ ఏవతా
త్పర్య మభ్యుపగమనీయం ॥ గాతామితిహిపదం సుదర్శనాచార్యా రజ
స్వలాం ఋతుస్నాతాం వేతి వివృణ్వతే ॥ యదిహి ఋతుమతీ వివాహ
ఏవాపస్తంబాచార్యాణాం సమావేశనాదిలిఙ్గేన తాత్పర్యంఇతిస్యాత్తదో
క్తసూత్రవిరోధోదుష్పరిహారః వస్తుతస్తు సమావేశనరూపాంగవిధానేపి
తేషాంతాత్పర్యంనాస్తీతి పూర్వముపపాదితమితి నోభయవిధవివాహ
తాత్పర్య కల్పనాయా అపి అవకాశ ఇతిమంతవ్యం ॥ కిఞ్చ—యదామ
ఉపద్వావహాన్యస్థానాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని కర్మాణి సంశాస్తి॥ ఇతి
సూత్రేణాపి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహోధర్మఇతి జ్ఞాపయ
తి. అపిహి యదారజస్వలాభవతి తదాతస్యాస్తైత్తరీయ శ్రుతౌసంహి
తాయాం—2—5—1—ప్రశ్నే ఉక్తాధర్మాస్సర్వేణోపదేష్టవ్యాత
యాచార్యేభిప్రేతైతి సంకోచంవినావ్యాఖ్యానే సిద్ధ్యతి. వివాహోనన్త
ర కాలిక స్త్రీకాలావచ్ఛేదేన ధర్మసంశాసనమేవాచార్యేభిప్రేతమితి తుభవ
తాంమతేసమాపతతి॥ తచ్చనయుక్తం!—వివాహప్రాక్కాలికరజఃకా
లావచ్ఛిన్న రజస్వలాధర్మానుష్ఠానానావశ్యకతాది కల్పనె ప్రమాణాభావాత్.
పిత్రాదినా తద్ధర్మోపదేశవిధాన పరవిధ్యన్తరకల్పనాయాన్తు నిర్మూలా
యామపి స్త్రీవిధానం నిరర్థకంసంపద్యతే. సకృదేవహిధర్మోపదేశోవిధీయ
తే సప్రథమరజః కాలమపి యేనవివాహానంతరకాలిక ధర్మోపదేశవిషయ
త్వేనోక్తవిధి సార్థక్యంభవేత్. ఏవంబోధాయనాది గృహ్యాదిగత రజ
స్వలాధర్మోపదేశ విధానమపిరజోనంతర వివాహపక్షేనోపపద్యతే.
తతశ్చపూర్వోక్తరీత్యా పర్యాలోచనాయాం, మపిగృహ్యసూత్రాణిఋతోః
ప్రాగేవస్త్రీణాంవివాహంకర్తవ్యం బోధయన్తీతి నిశ్చితమాపస్తంబా

భిప్రాయమావేదయన్తీతిసిద్ధం. అస్మిన్నేవక్రమే యది దైవాదృతుసమా
వేశనమపి సమాపతతి తదాఽఽరోహణమితిమంత్ర ఇతి సుదర్శనాచా
ర్యభాష్యమప్యాపతత్కల్పతయా ఉభ్యనుజ్ఞాతద్వాదశాది వయస్కస్త్రీ
వివాహే దైవాయత్తేనా తర్కితోపనతేన రజసామధ్యే వివాహంయది
ఋతుమతీ తదభిప్రాయమేనేతిన రజోనంతరవివాహేలిఙ్గం. మధ్యేవివాహే
యారజోవతీ తస్యాదినత్రయాఽపగమానంతరమేవ శేషహోమసమా
వేశనాదిక మితి సమావేశనద్వయమప్యేకకాలికమేకం సంపద్యత ఇతివ్యో
క్తమేవ. తథాచోక్తం.

ప్రధానహోమే నిర్వృత్తేకుమారీయదిసార్తవా॥
త్రిరాత్రేఽపగతే పశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్. ఇతి.
స్మృత్యన్తరేచ—వివాహహోమేప్రక్రాన్తే యదికన్యారజస్వలా।
త్రిరాత్రందంపతీస్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ।
చతుర్థేహనిసంప్రాప్తే తస్మిన్నగ్నౌయథావిధి।
వివాహహోమంకుర్యాత్తా,మిత్యా[illegible]।

ఇతిరజఃప్రాదుర్భావదివసమారభ్య [illegible] యానిద్వాదశదినాని తాన్యేవ ఋతుసమావేశనస్య కాలఇతి[illegible]
సన్తరం వివాహానుష్ఠానే ఉప్రాప్తత్వా దనియత ప్రసజ్యమేవస్తుసమావే
శనమితి వర్ణనే దైవాదితిపక్షం నిరర్థకంభవతి. ఏవఞ్చప్రస్తుతాద్వాక్యే
యో రజోనంతరవివాహవిధాన ధర్మఏవేత్యేవ స్పష్టంప్రతీయతే ఇతివ్యక్త
యన్తి.

వివాహకాలవిమర్శకారాస్తు—గృహ్యావిచారారంభేణ వయోని
ర్ణయకారైరేవ కాదాచిత్కార్తవస్య గుణదోషకోట్యోర ప్రవేశ

స్య వర్ణనేనాత్ర ప్రసంగస్య దోషత్వేన వర్ణనే పూర్వాపరవిరోధో భ
వతీతి. ఋతుస్నాతాం తు వర్జయేదిత్యస్య గృహాగతపరయిత్ర్బ్రాహ్మణః
షోడశపరిమితర్తుకాలావచ్ఛిన్నస్త్రీపరగ నిషేధఏవ తాత్పర్యం ఋ
తుస్నాతాశబ్దస్య తత్రైవప్రయోగాత్॥ ఋతుస్నాతావివాహనిషేధ
మాత్రేణ ఋతుమతీవివాహనిషేధవచనాసంభవాత్. యద్యప్యత్రపక్షే
వివాహచతుర్థదినే ఋతుసమావేశనస్యానియతస్యాపి ప్రసంగోనాస్తి.
ఇత్థఞ్చ యది ఋతుసమావేశనమపి సమాపతతీతి సుదర్శనాచార్యభాష్య
విరోధః. తథాపివింశాదిదినే వివాహానుష్ఠానే వైవాస్మృధ్య వివాహాంర
రోధస్యనిచసతి చతుర్థదినఏవర్తుసమావేశనమపి ప్రసక్తమేవేతినదోషః.
యదామలవద్వాసాః స్యాన్నైనాం బ్రాహ్మణ ప్రతిషిద్ధానికర్మాణిసం
భాష్తే. ఇతిసూత్రస్యపి ఉపనయనానంతర కాలికానాం బ్రహ్మచార్యసీ
త్యాదివ్రతానుశాసనానామివ, వివాహానంతరవ్రతానుశాసనానా
మపి వివాహితావిషయకత్వమేవ యుక్తం. ఏవఞ్చవివాహపూర్వకాలి
కారజః కాలాధర్మహీనాఏవేత్యే వాఙ్గీక్రియతే. ఉక్తసమావేశనాస్య
థానుపపత్యారజోఽనంతర వివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వమేవేతి తదవిరో
ధేన తత్సూత్రనయనస్యాపి యుక్తత్వాత్. యదిపునః వివాహపూ
ర్వరజః కాలేష్వపివ్రతానుష్ఠానమావశ్యకమేవేత్యాగ్రహః తదాపి
మాత్రాదిభిరేవ దానిమినతముపదేశ సంభవ ఇతి నకోఽపివిరోధః.
తత్త్రైవేదాసీమవ్యాచారాత్. సిద్ధస్యాప్యస్మృతవదననిషేధస్య సంస్కా
రార్థంనియమార్థంచ పునరనుశాసనవద్జ్ఞాతస్యాపి రజస్వలాధర్మస్య సం
స్కారార్థం నియమార్థఞ్చ పునరనుశాసనమితి నోక్తసూత్రనైయ్య
ర్థ్యం. కిఞ్చప్రథమర్తుకాల ఏవ వ్రతానుష్ఠానమావశ్యకమితి ఆపస్తంబా
శయఇతి కల్పనమపినసంభవతి. నిర్ణయసిన్ధుకారైర్ద్వితీయాద్యృతుకాల

ఏవ(బ్రాహ్మణ(ప్రతిషిద్ధ కర్మానుష్ఠానం న(ప్రథమర్తావితి స్పష్టం ప్రతిపాదనాత్. అన్యథా తద్విరోధాపత్తేః. ఉక్తంహినిర్ణయసిన్ధౌ— ప్రథమర్తావిశేషః స్మృతిచన్ద్రికాయాం.

ప్రథమర్తావుపుష్పిణ్యాః పతిపుత్రవతీ స్త్రియః.
అక్షతైరాసనంకృత్వా తస్మింస్తామువవేశయేత్.
హరిద్రాగంధపుష్పాదీన్ద ద్యుస్తాంబూలకంస్వయం॥
దీపైర్నీరాజనంకుర్యాత్స దీపే వాసయేద్గృహే॥
లవణాపూపముద్గాదీన్ద ద్యుస్తాభ్యస్తత్ర కీర్తితః॥ ఇతి.

తథాద్వితీయర్తౌ తన్నియమానాహ. మదనపారిజాతేదక్షః.

అఞ్జనాభ్యఞ్జనం స్నానం ప్రవాసందన్తధావనం॥
నకుర్యాత్సార్తవానారీ గ్రహాణామీక్షణంతథా॥
అత్రిరపి—వర్జయేన్మధుమాంసఞ్చ పాత్రేఖర్వేచభోజనం॥
గంధమాల్యందివాస్వాపంతాంబూలంచాస్యశోధనం॥

ఇతిఏతదనుగుణమేవ లోకాచారోఽపిదృశ్యతఇతి నిరూపయంతి॥ పరేతు—పూర్వాపరవిరోధేన వయోనిర్ణయం గూపయంతో

భవంతఏవకథం తదన్యథానుపపత్త్యా రాత్రాంవర్జయేదితి ద్వితీయవ్యాఖ్యానస్య గృహాగతవరయిత్రు బ్రాహ్మణసంబంధి వరణవిషయకత్వే నోపపత్తిం(బ్రూయుః॥యదిపునరేవముచ్యేత నవయంతదన్యథానుపపత్తి ప్రమాణమేవ సంకోచనిమిత్తంమన్యామహే॥కింతు(ప్రమాణాంతరమేవేతి తదాపితాదృశ(ప్రమాణమిదమితి నిరూపణం వినా భవదీయ ప్రతిజ్ఞామాత్రస్యార్థసాధనత్వం నసంభవతి॥ ఋతుస్నాతాశబ్దోపినషోడశ దినావచ్ఛిన్నస్త్రీపరః॥ కింతుఋతుమతీపర ఏవ॥ ఏవఞ్చేదపి॥

ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి ॥

ఇత్యాదౌషోడశదినావచ్ఛిన్నాయాఏవగ్రహణం శాస్త్రాంతరపర్యా
లోచనయైవేతినకోఽపిదోషః ॥ రమణశీలాఇతి ప్రథమవ్యాఖ్యానమప్య
స్మాకమేవానుకూలం ॥ యథాచరమణశీలాత్వం ఋతుమతీత్వం ఋతు
స్నాతాత్వమితిచానర్థాంతరం తథాన్యత్రవిస్తరః ॥ ఏవఞ్చ వాదకథయావి
చారణాయాం రాతాంపర్యస్యేదితి సూత్రయతామాచార్యేణానృతుమ
తీ వివాహనిషేధ ఏవతాత్పర్య మిత్యే వాఙ్గీకరణీయం ॥ తైరేవాచా
ర్యైః యదామల వద్వాసాః స్యాదథైనాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధానికర్మా
ణి సంశాస్తీతిసూత్రేణ ప్రథమస్తు కాలానుష్ఠేయ ధర్మానుశాసనస్య
ప్రతికర్తృకస్యసూత్రణాత్ తస్యయువతి వివాహపక్షేఽనుపపన్నత్వా
త్ ॥ నచోక్తవ్రతానుశాసనం ద్వితీయాద్యృతుకాలానుష్ఠేయ వ్రత
మాత్రవిషయకం ॥ నిర్ణయసింధుకారైర్ద్వితీయాద్యృతుకాలావచ్ఛేదేనై
వవ్రతానుష్ఠానావశ్యకతాయాః ప్రథమస్తు తదనావశ్యకత్వబోధనపూర్వ
కందక్షాదిస్మృత్యనుసారేణ సిద్ధాంతితత్వాదితిశఙ్కనీయం॥ నిర్ణయసిన్ధుకా
రోఽభిన్నధర్మానుశాసనం ప్రథమద్వితీయాదిరజః కాలభేదేనస్మృత్యనుసా
రేణ సత్యంప్రతిపాదయతి॥నహితావతాప్రాథమికరజః కాలోఽపిధర్మవిహీ
నఇతి వర్ణయితుంశక్యతే నచప్రతిషిద్ధధర్మమాత్రోపదేశస్యైవాపస్తం
బాచార్యైః సూత్రణాత్ప్రతిషిద్ధానాఞ్చ ద్వితీయాదిరజః కాలికత్వా
త్తన్మతానుసారేణప్రథమరజః కాలోధర్మవిహీనఏవేతివాచ్యం॥ ఏషాం
తుసర్వస్మృత్యేకవాక్యతానా వ్యక్తేత్యాశయః॥ తేషాంమతే ఆపస్తం
బసూత్రాణామపి స్మృత్యంతరావిరోధేనోపపత్తి వర్ణనస్యానావశ్యకత్వా
దాపస్తంబసూత్రం ద్వితీయరజః కాలికత్వేననేతుంనశక్యం॥ యేషాఞ్చ
సావశ్యకాతేషామపి బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని ఇతిసూత్రేప్రతిషిద్ధ పదస్య

విహితధర్మోపలక్షకత్వమస్యాంగీకరణీయమేవేతి ప్రథమరజః కాలస్యాపి హీనతావాదో నిరాలంబనఏవేతి మన్యామహే। యథాహ్యుపనయనతః పూర్వం ధర్మానుష్ఠానం నావశ్యకం ఏవంవివాహతః పూర్వం రజస్వలాధర్మానుష్ఠానం నావశ్యకమిత్యత్రతు న ప్రమాణం పశ్యామః ॥

అయమాశయః—యథాహి ధర్మాచరణం ప్రత్యుపనీతత్వమేవ ప్రయోజకం నైవం రజస్వలాధర్మానుష్ఠానం ప్రతివివాహితత్వమేవ ప్రయోజకం ॥ కింతురజస్వలాత్వమిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ మాత్రాదిభిస్తదనుశాసనంతు ప్రతికర్తృకానుశాసనస్యైవ శాస్త్రసిద్ధత్వాచ్ఛాస్త్రసంమతం ॥ అతఏవసనియమార్థస్య సంశోధన నోదనాత్వేనోపపత్తి పక్షసమపి న సంగతం ॥ ధర్మాచరణాంగమస్య నియమార్థస్య న విధాయకశాస్త్రస్యైవ వివాహపూర్వకాలిక ధర్మానగమస్య కేనాపిశాస్త్రేణాప్రాప్తత్వాత్ ॥ ఇదానీంతనాచారస్తు శాస్త్రవిరుద్ధోంధపరంపరాన్యాయప్రాప్తో ప్రమాణ మితిపశ్యామః ॥ ఏవఞ్చసర్వథారజస్వలాధర్మానుశాసన విధానపరాపస్తంబాది సూత్రపర్యాలోచనయాఽపిరజోనంతరవివాహోఽశాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యతీతి వర్ణయన్తి.—ఏతేన యదిదైవాదృతు సమావేశనమపి కర్తవ్యం స్యాదితి సుదర్శనాచార్యభాష్యస్యాపి విన్యస్తశముపపన్నస్యాతిక్లేశేనార్థాంతరపరత్వ వ్యవస్థాపనమపి పరాస్తం. యథాచ—అన్యోన్యస్మైనామభిమన్త్రయేతే ఇతిసూత్రస్థ సుదర్శనహరదత్తాదిభాష్యాణామప్యుపపత్తిస్తథాపూర్వమేవ సూచితం. నైదేహేషు న వ్యపవవ్యవాయోదృశ్యతఇతిత్వాచారవిశేషస్య దేశవిశేషే ప్రతిపాదనపరమిత్యేవవాక్యశేషాదినా స్పష్టంప్రతీయత ఇతిసకథమపి భవతామనుకూలమితి.

అత్రకేచిత్ — రజోనంతరవివాహాభ్యుపగమేపి కదాచిదేవవి

వాహచతుర్థదినే ఋతుసమావేశనస్య ప్రసంగః. నతుసర్వదా. తత్రచవి నాష్టైవమన్యోఽదృష్టహేతుర్నా స్తీతిష్టైవాదితి విశేషణముపపన్నమేవేతి వర్ణయన్తి—తత్ర వయోనిర్ణయకారాః కార్యసామాన్యం ప్రతిసిద్ధస్య ష్టైవకారణత్వే స్యాత్రానువాదో నిరర్థకః. ష్టైవస్యాదృష్టకారణత్వే మ ప్యసంభవమున్తికమేవేతి ష్టైవపదస్యార్థః భఙ్గ్యన్తరవర్ణమేవేతివర్ణయన్తి. ఏతేషామన్తా వాశయః వర్ణాశ్రమకాండే ప్రధానహోమమెనిర్వృత్తే ఇత్యాది వచనైః. కాయకృచ్ఛ్రాదివిపత్తియుతాది పూర్వకమేవమధ్యే వివాహం రజస్వలాయాఏవపరిగ్రహాస్యోక్తత్వే ప్రతిపాదనాత్. హేమాద్రావపిః వివాహవితతేయజ్ఞే ఇత్యాదిసర్వవచనశేషతయా నిర్దిష్టేన పూర్వంపు ష్పవచేతి ఋత్వంతేపునర్వివాహం రజస్వలాయాః ప్రాయశ్చిత్తవి ధానానంతరం వివాహతః పూర్వంపుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తశతేనాపిన శుద్ధిరితి వర్ణనాచ్చ ఉక్తగ్రంథద్వయేనాపి పుష్పవతీవివాహోనశాస్త్రీ యఇతి సిద్ధేతదుపపాదనేనైవ సువర్ణనాచార్య భాష్యతాత్పర్యకల్పనమపి యుక్తం. ఇతి.

వివాహకాల విషయ్యకారాన్తు.

వినాహేవితతేయజ్ఞే హోమకాలఉపస్థితే.
కన్యామృతుమతీందృష్ట్వా కథంకుర్వన్తియాజ్ఞికాః॥
స్నాపయిత్వాతుతాంకన్యా మర్చయిత్వాయుతాశనం॥
యుఞ్జానహోమంకుర్వీత తతః కర్మప్రయోజయేత్॥
ప్రధానహోమెనిర్వృత్తే కుమారీయదిసార్తవా॥
త్రిరాత్రేఽపగతే పశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్

స్మృతిభాస్కరే—వివాహహోమేప్రక్రాన్తే యదికన్యారజస్వలా॥

త్రిరాత్రం దంపతీస్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ॥
చతుర్థేహని సంప్రాప్తే తస్మిన్నగ్నౌ యథావిధి॥
వివాహ హోమం కుర్యాతా మిత్యాది స్మృతిసంగ్రహః.

ఇత్యాదివచనైః ఋతుదర్శనస్య దోషత్వమాత్రం వర్ణితం వర్ణాశ్రమకాండే. నతు పరిణయరజోదర్శనస్య దోషత్వం. తన్నిబన్ధన ప్రాయశ్చిత్తాదికం వా. హేమాద్రౌ తు—గౌతమః.

వివాహ శేష హోమాత్ ప్రాక్ యది కన్యా రజస్వలా॥
తత్ప్రతిస్నానయోశ్శుద్ధా ప్రాయశ్చిత్తమితీరితం॥
హవిష్మతీరిమా అద్భిః స్నాపయిత్వా తు తాం తదా॥
కృత్వా తదాచరేత్కృచ్ఛ్రం పావనం కామసంహితం॥
ఏవం వై ప్రత్యహం కుర్యాత్ త్వం చ మే హా ని ప్రాజ్ఞ వత్॥
స్నాపయిత్వా పకీర్యాయ పూర్వవస్త్ర ధారణా॥
పూర్వవస్త్రమపి యుక్త్వా సాహ స్త్రీ సతస్నాన త్రియణం పృథక్॥
కృత్వా తు పావశుద్ధ్యర్థం మన్యథా దోషసంభవా॥
తదాశౌచం న పరిత్యాజ్యా పూర్వం ప్రవృత్తశ్చేత్ ॥
సయోగ్యా హోమ్యకర్మ్య షుసాచాదేవ్యమశీఘ్ర వేత.

ఇత్యాదివచనైర్విధీయమానం బలవత్తరప్రాయశ్చిత్తాదికం ప్రథమార్తవవిషయమేవేతి స్పష్టం ప్రతీయతే ఏవఞ్చైతద్వ్యాసాధ దీక్షితీయవచనానాం నిమిత్తగతవిశేషాశ్రవణాత్ ప్రథమద్వితీయాది రజోవిషయకత్వమేవ కల్ప్యతే ఇతి నిమిత్తగతప్రాథమ్య తదభావాభ్యాం కల్పయోరపి తదీయయోః పరస్పరభిన్నత్వాన్నోపసంహార ఇతి నిబన్ధనకృతోరుభయోరపి సమానార్థ తాత్పర్యవర్ణనమసంగతమేవ.

యదప్యుక్తం—వివాహాత్పూర్వం పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తశతే
నాపి న శుద్ధిరితి చాపి హేమాద్రావుపపాదితమితి—తదపి న సఙ్గతం ॥

తదా సిన్నకరిత్వాన్యపూర్వాం పుష్పవతీం న చేత్ ॥ ఇతి వచనం హి
నత్వావశ్యం పుష్పవతీ ముఖ్యే వివాహాత్ప్రాక్పుష్పవతీ కన్యా తా
దృశకన్యాయాః పిత్రాదేః ప్రాయశ్చిత్తాన్తరశుద్ధిబోధకత్వాద్వా పూర్వం పుష్పవత్యా
ప్రాయశ్చిత్తేన పాపశుద్ధిం బోధయతీతి వక్తుం శక్యతే॥ నయోగ్యా
మాన్యకర్మేషు సా కన్యా పుష్పవతీ స్మృతా ॥ ఇతి వాక్యశేషేణానన్వయాప
త్తేః । ఆకాఙ్క్షాయామేవాస్య పరస్పరాన్వయో నానాకాఙ్క్షాయాం॥
వివాహాత్పూర్వం పుష్పవతీ న చేదిత్యాద్యేతస్య సమన్వయస్తదాఽపరిత్యా
జ్యాయాః ... ఇతి న ఘటతి ॥ పుష్పవతీం చేదిత్యత్రఘ
టా ... పరామర్శో న సంభవతి ॥ సర్వనా
మ్నాం ప్రధానపరామర్శకత్వాత్ ॥

యత్తు ... —నిర్ణయసింధుకారైరపి

కన్యావ్యపుష్పవతీం పశ్చాత్ కృత్వా నిష్కృతిమాన్తవః ॥
శుద్ధిం ప్రకారయిత్వా తాం ఉద్వహేదన్యశఙ్కితః ॥

ఇత్యాశ్వలాయనస్మృత్యనుసారేణ వివాహాత్ పూర్వం పుష్పవత్యా అపి
ప్రాయశ్చిత్తాన్తః శుద్ధిప్రతిపాదనాత్ ॥ యద్యపి పిత్రాదీనామపి ప్రా
యశ్చిత్తం విధాన్యానాం నిర్ణయసింధుకారాణామృతుమతీ వివాహా
నయుక్త ఇత్యేవాభిప్రాయః ప్రతీయతే; తథాఽపి యః శక్తోఽపి కాలేన న
దాతి తద్విషయమితి మాధవాచార్యాభిప్రాయానుసారేణ తేషామపి తద
భిప్రాయకల్పనాన్న దోష ఇతి సఙ్గయంతి ॥

పరేతు వర్ణాశ్రమకాండే నిమిత్తగతప్రాథమ్యాశ్రవణమాత్రేణ ద్వితీయాస్తవ విషయీకరణం నయుక్తం॥ అశ్రుతస్యాఽపితస్య వాక్యాంతరైక వాక్యతామాత్రేణ ప్రతీతిసంభవాత్ ॥ అన్యథాద్వితీయత్వాదీనామప్యశ్రుతత్వేన భవదీయసిద్ధాన్తేఽపి కథంసిద్ధి ముపేయాత్ ॥ ఏవంచోభయోరపి నిబంధనకృతోరేకార్థ తాత్పర్య కల్పనమేవయుక్తం॥ యజ్ఞానాదిహోమాదిసమాన నైమిత్తికాది ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చైకత్వమిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ యదపిపూర్వం పుష్పవతీనచేదిత్య స్యాస్యార్థైవా భిప్రాయోవర్ణనీయ ఇత్యుక్తం తత్రప్రతిబ్రూమః ॥ యద్యపినిర్ణయసింధుకారైః వివాహాత్ పూర్వమపి పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తాదికంప్రతిపాదితం; యద్యపిచ నయోగ్యాహవ్యక వ్యేషుసాకన్యా వృషలీస్మృతా ఇతివాక్యశేషేతచ్ఛబ్దేన పూర్వం పుష్పవత్యాః పరామర్శేన సంభవతీతి పూర్వంపుష్పవతీ-ప్రథమార్తవా ప్రాయశ్చిత్తైకృతే అపరిత్యాజ్యా ॥ నచేత్-అకృతేతు ప్రాయశ్చిత్తేనయోగ్యా హవ్యకవ్యేషు ఇతివ్యాఖ్యానమేవయుక్తమితిభవతాం ప్రతీతిర్విద్యతే; తథాఽపి కృత్వాతు పాపశుద్ధాస్తా మన్యథాదోషసంభవః ॥ ఇతిపూర్వవాక్యార్థస్యాపి అనేన వర్ణనపా నయుక్త్యదాపేఽభవేత్ ॥ ఏవముపక్రమఏవమధ్యేవివాహంప్రథమార్తవాయా విశిష్యగ్రహణేన పూర్వంపుష్పవతీనచేదిత్యనేనపునరనువాదోఽపినిరర్థక స్సంపద్యతే ॥ తథాపూర్వశబ్దేనసావధికార్థబోధకెనప్రాథమ్యవివక్షాసంభవదుక్తికా ॥ నచేదితిచెచ్ఛబ్దనుటితవాక్యార్థపూరణం ప్రతిప్రథమాస్తపదస్యైవసామర్థ్యమితి అశబ్ద ప్రాయశ్చిత్తాకరణస్య వివక్షాచాసంభవనుక్తికేత్యాది బహుదోషకలుషితత్వాద్భవదీయ వాఖ్యానంనయుక్త మితి వయోనిర్ణయకారీయ వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితిపశ్యామః. యావతావివాహమధ్యకాలిక ప్రథమార్తవవి

షయ ఏవైతాదృశప్రాయశ్చిత్త విధానంతావతా వివాహాత్ పూర్వం రజోదర్శనేసత్యోఽపి గురుతరప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మేవావశ్యమితినిర్ణయసిన్ధుకారైరపి కన్యావరపిత్రాదీనాం సర్వేషామపిప్రాయశ్చిత్తంవిహితమితి కేవలకన్యా శుద్ధిమాత్రేణ నవృషలీత్వ నివృత్తిరిత్యభిప్రాయేణైవ నయోగ్యాహవ్యకవ్యేషు సాకన్యావృషలీస్మృతా ఇతివచనంప్రవృత్తం.

కించేదం గౌతమీయం వచనమితి హేమాద్రిణోవగమ్యతే॥ గౌతమశ్చప్రదానం ప్రాగృతోరితి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహమభిప్రైతీతి తాదృశతాత్పర్యకల్పనం యుక్తతమమేవ. యఃశక్తోఽపి ఋతుకాలతః పూర్వంకన్యాం నప్రయచ్ఛతి తాదృశపిత్రాదీనామేవ దోషప్రతిపాదనంతు నయుక్తిమేవేత్యుపరిష్టా దుపపాదయిష్యామః. అస్తువా భవదీయ వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితి తావతాఽపి రజోనంతరవివాహధర్మతావాదః కథంవాభవతాంసేత్స్యతీతి వివాహకాల విమర్శకారోక్తం చిన్త్యమేవ. సుదర్శనాచార్య ధామ్యగతం దైవాదితి పదఖ్యాదానీమేవస్వరసం సంపద్యతే. రాత్రౌ వర్జయేదిత్యత్ర ఋతుస్నాతాంవర్జయేదితి వ్యాఖ్యానమపి అస్మాకమేవానుకూల మితిమన్తవ్యం. ఏతేనబోధాయనాశ్వలాయన జైమినిగోభిల పారస్కరాద్యభిమత వివాహాఙ్గసమావేశనం నరజోనంతరవివాహలిఙ్గమితి సూచితమితి తద్ధర్మతావాదోఽసంగతఏవేతి వర్ణయన్తి.

అత్రేదంవిచారణీయం—వివాహకాల విమర్శకారైః సమావేశనాద్యన్యథానుపపత్త్యాకిం రజోనంతరవివాహః శాస్త్రీయఇతి ప్రతిపాద్యతే ఉతాహో అశాస్త్రీయస్యాపితస్య వృషలీత్వనివర్తక ప్రా

యశ్చిత్తానుష్ఠానానంతరమప్యనుష్ఠానే నదోషః ఇత్యాపత్కల్పతయాఽ
భ్యనుజ్ఞానమాత్రమితి.

ఆద్యైరాతాం నగ్నామిత్యాది నిషేధజాగ్రతి సమావేశనాన్యథా
నుపపత్తి ప్రమాణావసరేహి శ్రోత్రియత్వ సమర్థనాసంభవః. సంభ
వేతు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన స్యావస్థానం భవత్యనుసంగతమేవ సం[illegible]
తే. సహి శ్రోత్రియః ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే [illegible]. [illegible]ర్థా
ర్థంఖలు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం. తత్ర [illegible]
త్తం వివాహకాల ఇతిస్మృత్యా తావన్ముహూర్తం వివాహానుష్ఠానేపినా
శుద్ధిస్స్యాదితి ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం [illegible]మేవ. నోపసంధ్యా[illegible]
మిత్యాదివచనాన్యపి న తత్రజలాస్పదాని [illegible].

నమూక్తవచనేన యాచమానాయ [illegible]
యచ్ఛతి అయాచమానేన [illegible] యచ్ఛతి
తస్యైవవిషయో కర్తవ్యయుక్తః. [illegible]

అప్రయచ్ఛన్సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతావృతౌ ॥
నయాచతేచేదేవం స్యాద్యాచతేచేత్పృథక్పృథక్ ॥

ఇతితదనన్తరవచనస్యైకవాక్యత్వేన సంఘటనాత్ ॥ [illegible]
సామాన్యతో దత్వాదానవిముక్తం [illegible]
విశిష్య లక్ష్యయాచమానాయ [illegible]
మానేకస్మిన్ప్రతిపదాని యమద్వారకాల [illegible]
ద్యతే ॥ తత్రయద్యయాచమానా [illegible]
భ్రూణహత్యా ప్రతిపాదితా; తథాపి

త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ ॥

ఇతివర్షత్రయపర్యన్తం దానగౌణకాలస్యప్రతిపాదనాత్ తృతీయేపివర్షే [illegible] కన్యాంనప్రయచ్ఛేత్ [illegible] త్వమెవోచితమితితావత్పర్యన్తం [illegible] దోష [illegible] ॥ ఋతుసంఖ్యాకగోదానేన ప్రాయశ్చిత్తవిధానమపేక్షమాణ [illegible] కన్యాం నప్రయచ్ఛతి తద్విషయమెవ [illegible] వివాహసామాన్యస్యప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకానుష్ఠానస్య [illegible] సాస్మాభిః కృతమితిచేత్ - సత్యం తథాపి [illegible] ॥ త్రీణివర్షాణీతి వచనస్య గౌణకాలసమర్పకత్వే ప్ర[illegible]భావాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానపూర్వకదానాధికారకాల బోధకత్వే [illegible]యత్వాత్ ॥ యతోగౌతమేనప్రదానంప్రాగృతోః [illegible] దోషీభవతి ఇతిఋతుకాలతః పూర్వమెవదానమేవ ప్రధాన[illegible] ప్రతిపాదితః [illegible] ॥ ఏవంచయోహిమనుః [illegible] పూర్వమెవదానం ప్రతిజానీతే సకథంఋత్వనన్తర వర్షత్రయమపి దానకాలత్వేనబోధయేత్ ॥

కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహే కన్యర్తుమత్యపి ।

ఇతి [illegible] ప్రదానంప్రాగృతోరితి [illegible] భ్రూణహత్యాదోషస్య విద్యమాన[illegible] ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానమావశ్యకమేవేతితచ్ఛాస్త్రీ[illegible] సంగతిఏవ ॥ ఉత్తరత్ర తదస్తరేణోపపాదయిష్యామః ॥

యదపి కేచిత్—ముఖ్యకాలాతిక్రమణనిమిత్తమేవేదంప్రాయ

శ్చిత్తం ॥ నతునిషిద్ధశాస్త్రోల్లంఘననిమిత్తమితి వర్ణయంతి ॥ తదపిసం
గతం ॥ ముఖ్యకాలాతిక్రమణమేవ నిమిత్తమితివచనం వినాభవదీయప్ర
తిజ్ఞామాత్రస్య నిర్మూలస్యాసాధకత్వాత్ ॥ నిషేధశాస్త్రాణాంచ బ
హూనాం విద్యమానత్వేన తదుల్లంఘననిమిత్తకత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్త
త్వాచ్చ ॥ ఏతేనగౌణకల్పోయం వివాహ ఇతివాదః పరాస్తః॥

ద్వితీయేతు వయోనిర్ణయసిద్ధాంతే ఏవపర్యవసానమితి మహతా
సందర్భేణ నగ్నికావివాహాదపి ఋతుమతీవివాహఏవ సాధీయానిత్యాది
నిరూపణమసంగతంభవతీతి ॥

అత్రకేచిదాపత్కల్పతయా ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకంవాపి
రజోనంతర వివాహోపి శాస్త్రసంమత ఏవేతి తదనుష్ఠానే నదోషఇతి
వదన్తి.

అన్యేతుసత్యం నదోషః, తథాపిసవివాహః కామార్థఏవస్యాన్న
ధర్మార్థః. ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే నతు అవివాహ్యత్వ యోగ్యతాయా
ఏవనివృత్తిః నతుధర్మానధికారస్యాపీతి వృషలీత్వనివృత్తిర్నాస్త్యేవేతి.

పరేతుప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే నవృషలీత్వస్యాపి నివృత్తిర్భవతి.
ఏవఞ్చేదపి కన్యాపిత్రాదీనాం భ్రూణహత్యాదోషస్యనష్టత్వాత్తస్యచ
ప్రాయశ్చిత్తాచరణేపి సర్వథానివృత్త్యసంభవాత్సం వ్యవహార్యత్వయో
గ్యతాసిద్ధావపి నరకసంబంధోదుర్నివారఇతివర్ణయన్తి.

సర్వథాపితు.

ప్రక్షాళనాద్ధిపఙ్కస్య దూరాదస్పర్శనంవరం.

ఇతిన్యాయేన యథావృషలీత్వాదికం కన్యాయాః తత్పతిత్వఞ్చ

వరస్య భ్రూణహంతృత్వఞ్చ తత్పిత్రాదీనాం సహ్యాస్త్వైవకోఽపి సము
యోఽనాది పరంపరాగతః సంరక్షణీయ ఇతి రజోఽనంతరవివాహశాస్త్రీ
యతాసమర్థనమసంగతమేవేతి అలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్తవిచార
ణేతి ప్రకృతమేవానుసరామః,

అథ వాసిం త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానపర్యాలోచనాయామపి
నరజోఽనంతర వివాహసిద్ధిరిత్యుపాదయామః. సర్వేషు హి గృహ్యసూత్రే
షు ఏకరూపేణవధూవరయోః బ్రహ్మచర్యవిధానం దరీదృశ్యతే. బ్ర
హ్మచర్యఞ్చ వ్యవాయాభావ ఇతిచ సుదర్శనాదిభిః ప్రతిపాదితం. తత్రయ
దికన్యావివాహ ఏవ శాస్త్రసమ్మత ఇతి స్యాత్తదా కన్యాయాం వ్యవాయ
ప్రసక్తేరేవాభావాత్తన్నిషేధో విఫల ఏవ సంపద్యేతేతి తత్సార్థ
క్యాయ ఋతుమతీవివాహోఽభ్యుపగమనీయ ఇతి కేచిద్వర్ణయన్తి.

వయోనిర్ణయకారాస్తు—కాముకవర్యస్య కన్యాయామపి రాగ
ప్రసక్తిర్భవత్యేవేతి నిషేధోపపత్తే తదనుసారేణ ఋతుమతీ వివాహసా
ధనం న యుక్తిసహం. యది హి కన్యాయాం రాగ ఏవ న స్యాదితి స్యాత్తర్హి.

అసంస్కృతాం పుష్పహీనాం కన్యకాం యో ద్విజాధమః॥
రంతుమిచ్ఛతి పాపాత్మా నరకం యాతి దారుణం॥

ఇతివచనమసఙ్గతార్థకం స్యాత్. యదితు రాగసంభవేపి ప్రవృత్త్య
సంభవాన్నిషేధవైయర్థ్యమిత్యుచ్యతే. తదాఽపి ప్రవృత్తిపదేన ప్ర
వృత్తిసామాన్యస్యైకం గ్రహణం. ఉతాహో సఫలప్రవృత్తేరేవేతి వివే
చనీయం॥ నాన్త్యః ప్రవృత్తిసామాన్యస్యైవ నరకప్రయోజకత్వాత్।
ప్రథమే॥

అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రోయభేత్కామాతురోన్వహం।
తస్యైవనరకేవాసః కామినస్సూత్రకృత్స్మృతః॥

ఇతివచనే నవ్యవాయప్రవృత్తి విషేధస్యకృతత్వాన్న తాదృశప వత్తేః యదితు నఫలప్రవృత్తిరేవ [illegible] త్పాదికే [illegible] ధునస్యస్మరణాద్యష్టాంగ విశిష్టస్యైవ [illegible] త్వాత్ విపరీతంబ్రహ్మచర్యం [illegible] లైకాజ్ఞానుష్ఠానేపిబ్రహ్మచర్యవ్రత [illegible] వేదః కన్యా [illegible] జ్ఞప్రసక్తేః అవ్యాధోపపత్తిరితి [illegible] కారానక్షమన్తే॥ యద్యప్యప్రప్ఫవన [illegible] ర్ఫ్రాద్దేయవచనానుసారాత్; తథాపి [illegible] నచోక్తదేవలవచన విరోధః [illegible] గమాఖ్యాఽపరిణీతాయాం ప్రసిద్ధ [illegible] వాత్॥ యదితు - యోగమా [illegible] త్వామేవభోకే ప్రయోగదర్శనేనచ పుష్పవతీపరత్వమే [illegible] త్యాగ్రహః; తదాఽస్తునామాస్యాంత [illegible] అత్రతువా క్యే తాదృశార్థగ్రహణం నసంభవత్యేవ [illegible] ఇతివా క్య శేషవిరోధాత్॥ అపుష్పవత్యాం పుత్రోత్పత్తిసంభావనాయా అప్య సంభవాత్॥తదనన్తైవవచనేనస్పష్టమవగమ్యతే పుష్పవత్యాస్సవివాహితా కన్యాశబ్దవ్యవహార్యేతి॥ ఏవఞ్చ

అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రోయభేత్కామాతురోన్వహం॥ ఇత్య ప్రౌఢాపదేనా వివాహితాయా ఏవగ్రహణమితి అపుష్పవత్యాం వ్యవాయప్రవృత్తిర్న సంభవత్యేవేతిత్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానాస్య

థానుపపత్త్యా ఋతుమతీ వివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవాఙ్గీ కరణీయ మితి ॥ మాధవాచార్యా అపి కన్యాశబ్దోఽవివాహితాపరః నాష్టవర్షా దిబాలికాపరః పృథాదిష్వపి భారతాదౌ కన్యాశబ్ద ప్రయోగదర్శనా త్ ఇతివదన్తోఽస్మాకమనుకూలాః ॥ కన్యాయాః; కనీనచేతి సూత్రస్థంపా తఞ్జలభాష్యమపి అస్మదనుకూలం ॥ తత్రహిభాష్యే కన్యాశబ్దః పుంసాఽ భిసంబన్ధపూర్వకే సంప్రయోగే నివర్తతే। యాతుప్రాగభిసంబన్ధాత్పుం సాసహాయునక్తి కన్యైవసాఽభిమతా ఇత్యుక్తం॥ ఏవఞ్చావివాహిత స్త్రీ పరత్వమేవోక్త భాష్యాత్ప్రతీయతే ॥ ఏవఞ్చఋతుమత్యామపి అవివా హితాయాం కన్యాశబ్దప్రవృత్తిర్విద్యతఏవ ॥

ఋతుస్నాతాతు యాశుద్ధాసాకన్యేత్యభిధీయతే ॥
ఇతివచనమపీదానీ మనుకూలమితి

అప్రౌఢాంకన్యకాంవిప్రోయభతాం మాతురోన్వహం ॥
ఇతివచనమ్ఋతుమతీ వివాహవిషయమ్మెవేత్యేవ వర్ణనీయమితి రజస్వలావి వాహోఽపి శాస్త్రీయఏవేతి ॥

పరేతు - అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రఇత్యత్ర కన్యకాశబ్దేనైవా వివాహితార్థలాభే పునఃప్రయుక్తస్యాప్రౌఢాపదస్యతదర్థకల్పనా సంభవా ద్యోగరూఢి కల్పనెచప్రమాణాభావాత్ అపుష్పవతీయభనదో షత్వవ ర్ణనఏవోక్త దేవలవచన తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయం ॥ నచ - కానీన; స్యాత్తదుద్భవ ఇతివాక్యశేషవిరోధోభవతీతిశఙ్కనీయం॥ యథాప్రాగ్వి వాహాదృతుమత్యాయభనంనిషిద్ధంతథావివాహాతః పరమపిరజోదర్శన తఃపూర్వంతద్యభనంశాస్త్రనిషిద్ధమితి ప్రథమాయాం సముచితకాలె స

ముత్పన్నస్యైవద్వితీయస్యాంసముచితకాలె సముత్పన్నస్యాపి కానీనత్వబో ధనద్వారా వివాహితాయాఏవపుష్పవత్యాఏవమైథునంబోధయతాందెవ లాచార్యాణాంబాలికాయామపిమైథుననిషేధఏవతాత్పర్యేణతద్వ్యత్తిరా త్రబ్రహ్మచర్యవిధానస్యాప్యుపపత్త్యాతదన్యథాఽనుపపత్తిప్రమాణస్య నావసరః ॥

నన్వేవంసత్యక్షత యోనిత్వాత్కథం అపత్యసంయోగ ఇతి కన్యాయాః కనీనచేతిసూత్రభాష్యప్రదీపయోః కథముపపత్తిరితిచెదేవం; యదాతుకన్యాత్వం తదాపత్యయోగోన ॥ యదాఽపత్యయోగస్తదా కన్యాత్వం నేతిఖలుపూర్వపక్షభాష్యం ॥ తదస్మన్మతేఽపినవిరుద్ధం ॥ అస్మాభిరపి సముచితకాలె సముత్పన్నస్యైవకానీనత్వాంగీకారాత్ ॥ అథో చ్యేతైవంసతిభాష్యకారైరపి ప్రాగభిసంబంధాత్ప్రాగ్రజోదర్శనాచ్చేతి ఖలువక్తవ్యంస్యాత్. తేతువివాహపూర్వకాలికం పుంసంయోగమా త్రంకన్యాశబ్దార్థతావచ్ఛేదకతయావివక్షన్తి. తత్రయదిభాష్యకారాణా మపి భవదీయంమతం సంమతంస్యాత్తదా కిమితిరజోదర్శనతః పూర్వం నేతినవర్ణయేయురితి సిద్ధాన్తభాష్యవిరోధః సంభవత్యేవేతి.

తత్రేదంసమాధానం భాష్యకారాశ్చాపి ఋతుదర్శనతః పూర్వ మేవ వివాహమభిప్రయన్తి. నతుశాస్త్రవిరుద్ధమృతుమతీవివాహం. అ భిసంబంధపూర్వకే సంయోగేనివర్తత ఇతిభాష్యేహి సంయోగపదేన శాస్త్రీయస్త్రీ సమావేశనమేవవివక్ష్యతే. వివాహంవినాచ సంయోగేవిశి ష్టాభావాత్కన్యాశబ్దః ప్రవర్తతే. వివాహపూర్వక నిషిద్ధసంయోగేచ విశేష్యాభావాత్కన్యాశబ్దః ప్రవర్తత ఇతిరజోదర్శనతః పూర్వంవేత్యను క్తమపి తాదృశార్థఏవ పర్యవసానమితి నకోఽపిదోషః.

అయమాశయః— కింభాష్యకారాణామపి ఋతుమతీవివాహ ఏవ
తాత్పర్యం కల్ప్యతే న; ఋతుమతీవివాహేఽపి తాత్పర్యస్యైవ కల్పనాదితి
చేత్తర్హి ఇదం ప్రష్టవ్యం. కిం బాలికానాం వివాహితానాం పుంసంయోగేఽ
పి న దోష ఇతి భాష్యకారాశయః ఉత తాసామపి తత్సంయోగో దోషాయైవే
తి, నాజాతలోమ్న్యోపహాసం విశేత్ ఇతి వచనానుసారేణ దోష ఏవేతి కల్పనే చ
నిషిద్ధస్యాపి సంగమస్య నిషేధోల్లంఘనేనాచరణే కో వా దోష ఇతి చేత్తత్పు
త్రస్య కానీనత్వాపత్తిరితి వక్తవ్యం. తత్ర చ ప్రమాణం అప్రౌఢాం కన్య
కాం విప్రో యశ్చ తాం [illegible]సూతురోన్వహం-ఇతి వచనమేవ॥ తత్ర యది పుష్పవ
త్యామవివాహితాయాః పుంసంయోగేన సముచితకాలే సముత్పన్నస్యైవ
కానీనత్వం తత్ర ప్రతిపాద్యేత తదాఽప్రౌఢాపదవైయర్థ్యం. అప్రౌఢాపదే
నాఽవివాహితార్థ ఉపస్థాయాం కన్యకాశబ్దవైయర్థ్య మితి భవన్మతే దో
షః. కన్యకాశబ్దేనాఽపుష్పవతీ గ్రహణేప్యస్మన్మతే నైవ సమాయాతం.
అస్మన్మతే తు వివాహితాయామపుష్పవత్యాం పుంసంయోగసముచితకా
లే సముత్పన్నస్యైవ కానీనత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి న వైయర్థ్యం. అభిసం
బంధే కన్యాశబ్దో నివర్తత ఇతి వక్తవ్యే తత్పూర్వకే సంయోగ ఇతి గు
రుతరమార్గాదరణస్యాపీదానీమేవ ప్రయోజనమితి న కథంచిదపి భాష్య
కారాః అశాస్త్రీయమార్గానుసారిణ ఇతి కల్పయితుం శక్యతే. అయ
మభిప్రాయః. అవివాహితావస్థాయాం పుష్పవత్యాం పుంసంయోగ
ప్రాయశ్చిత్తే చాఽకృతే వివాహానంతరముత్పన్నః పుత్రః కానీనో వా న
వేతి విచారణాయాం కానీన ఏవేతి వర్ణనీయమితి యథా తథాఽవివాహితా
యామపి రజోదర్శనతః పూర్వం పుంసంయోగే అకృతే చ ప్రాయశ్చిత్తే సము
చితకాలే సముత్పన్నః కానీన ఇత్యేవాంగీకరణీయం. ఏవఞ్చోక్తదేవలవ
చనసిద్ధాన్తానువాదకే భాష్యే ప్రాగభిసంబన్ధాదిత్యస్య ప్రాగ్రజో

దర్శనాచ్చైత్యై తమపలక్షణత్వేన వాప్యుపపత్తిర్వర్ణనీయేతి నకోఽపివిరోధః ॥ ఏవం ॥

అసంస్కృతాం పుష్పహీనాంకన్యకాం యోద్విజాధమః॥
రన్తుమిచ్ఛతి పాపాత్మానరకం యాతిదారుణం॥

ఇతివచనస్య ప్రవృత్తిపర్యంత పరత్వాంగీకారఏవ సముచితఇతిక ల్ప్యమానార్థకద్వయానుసారేణ త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానోపపత్తి వర్ణనం యుక్తమితినకథంచిదపి ఋతుమతీ వివాహశాస్త్రీయతావాదః సిద్ధ్యేత్. యదపిచోక్తం - కన్యాశబ్దోఽవివాహితా పరఇతితదప్యేతేన పరాస్తః ఉక్తమార్కండేయవచనే అసంస్కృతామితి పదనైయ ర్థ్యాపత్తేః.

• కిఞ్చాత్రభవాన్పృష్టో వ్యాచష్టాంకంకన్యాశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్త మవివాహితత్వ మితిభవదాశయః ఉతాహోప్రవృత్తి నిమిత్తాంతరేస త్యపి అవివాహితత్వధర్మ పురస్కారేణ కన్యాశబ్దస్యగౌన్యాదినా వృద్ధా దిసాధారణ్యేనాపి ప్రయోగోయుజ్యతఇతి ॥ తత్రనతావత్ప్రథమః కల్పః సంభవతి—కన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వాను సారేణో భయో రపిసమాన ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వస్యా వశ్యంవర్ణనీయత్వేన కుమారీశబ్ద స్యేవ కన్యాశబ్దస్యాపి కౌమారవయః ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వమేవ యుక్త మితి అవివాహితత్వమేవప్రవృత్తినిమిత్తమితి వర్ణనాసంభవాత్, తథైవ వంసతికన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వేసత్యపి అష్టవర్షాభవేత్క న్యేత్యాదివచనం కథమితిచేత్కన్యాం దదద్బ్రహ్మలోకమితి విహితఫల విశేషసంబంధబోధనార్థం పరిభాషీకరణమితిబ్రూమః. యథాశ్యైవాది

శబ్దానాం లోకేఽర్థాంతరప్రత్యాయకత్వే సత్యపి యోగవిశేషపరత్వేన పరిభాషణం ఫలవిశేషసంబంధబోధనార్థం ఉపపాదితం చైతన్మాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానే॥ ఏవఞ్చ మాధవాచార్యా అప్యస్మాకమనుకూలాః. భవన్మతే తు ఫలకథనాదౌ సోపయుక్తేతి వచనస్వారస్య భఙ్గాదుష్పరిహార ఏవేతి భవత్స్వేవ వివాదాఙ్కురోఽస్తు. ఏవఞ్చ కన్యాశబ్దస్య అష్టవర్షాదిబాలికాపరస్యాపి అవివాహితత్వసామాన్యాద్దైవాద్దృష్టరజసి సాహసేన పిత్రాభిరదత్తాయాం స్త్రియామపి గౌణ్యావృత్త్యా ప్రయోగోపపాదన ఏవ మాధవాచార్యాణాం భాష్యకారాణాఞ్చ ఆశయ ఇతి నకోఽపి విరోధః. పాతంజలభాష్యం హి న తావత్కన్యాశబ్దార్థోఽయమేవేతి సిద్ధాన్తయితుం ప్రవృత్తం. కింతు కన్యాశబ్దేన గౌణ్యాలక్షణయా వా ఆపత్యసంబంధయోగ్యస్త్రీవ్యక్తిరపి గృహీతుం శక్యత ఇతి బోధయితుం. అన్యథా ప్రాగభిసంబద్ధతః పుంసంయుక్తాయా ఏవ కన్యాపదార్థత్వే పత్యాపుంసంయోగానంతరమపి వివాహ ఇత్యపి కల్పనాసక్తేః. ఏవఞ్చ దైవవశాద్యా పుష్పవతీ సంవృత్తాపి పిత్రాదిభిర్న దత్తా తస్యాః స్వయంవరణాత్ పూర్వం పుంసంయోగేఽపత్యసంబంధోఽభవేదిత్య వివాహితత్వసామాన్యాత్తస్యా అపి కన్యాశబ్దేన గౌణ్యావృత్త్యోపస్థితిర్భవత్యేవేతి న దోషః. యదిత్వవృతుమత్యామపి తపోవిశేషాది మత్పురుషసంయోగేన కన్యాయామివాపత్యసంబన్ధో భవేత్తదా గౌణ్యాశ్రయణం నావశ్యకమితి పక్షాన్తరానుసరణమన్యత్వితి॥ స్పష్టతరమేవ చ కుమారీశబ్దస్య గౌణ్యావృత్త్యా యువతిపరత్వం వ్యవస్థాపితం వయసి ప్రథమ ఇతి సూత్రే. యదితు కన్యాకుమారీశబ్దయోర్యువతిసాధారణీ కాపి వృత్తిః స్యాత్తర్హి న భాష్యకారైః కిమితి గౌణ్యాశ్రయణం కృతం.

యత్తూక్తం వివాహకాలవిమర్శకారైః—కుమారీత్యత్ర ప్రకృతేరప్రాప్తయౌవనపుంసక్తత్వేన ప్రత్యయవిశిష్టస్య యువతీపరత్వం గౌణమేవేతియుక్తం. కన్యాశబ్దేతు తథాభావాన్న గౌణతేత్యకృతవివాహయువత్యయువతి సాధారణ ఏవ కన్యాశబ్ద ఇతి తత్రైవ సంచిన్త్యం. కుమారీశబ్దప్రకృతిభూతస్య కుమారశబ్దస్యాప్రాప్తయౌవనపుంసక్తిరితి; పుంస్త్వాదిలింగస్య కన్యాపిప్రాతిపదికశక్యతావచ్ఛేదక కోటావప్రవేశాదప్రాప్తయౌవనమేవశక్యతావచ్ఛేదకం; లిఙ్గంత్వన్యతో లభ్యమితి నప్రవృత్తినిమిత్తకోటిం ప్రవిశతి. అనన్యలభ్యః శబ్దార్థ ఇతి న్యాయాత్. అన్యథా సర్వేషాం త్రిలిఙ్గానామపి స్త్రీత్వాదిబోధనవిషయే గౌణత్వాపత్తిరిత్యన్యత్ర విస్తరః. ఏవఞ్చ కన్యాశబ్దస్యాపి అప్రాప్తయౌవనమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తమితి గౌణ్యాదినైవ యువతిపరత్వముపపాదనీయం. విశేషాభావాత్. కన్యాకుమారీగౌరీతు. ఇతికోశస్యచేదాసీ సముపపత్తిర్భవతి. ప్రవృత్తినిమిత్తభేదే పర్యాయత్వాభావేన తథానిర్దేశస్యాసాంగత్యాపత్తేః. తుశబ్దస్తు గౌరీనగ్నికాశబ్దయోః భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తకయోః కన్యాశబ్దపర్యాయత్వవారణార్థమిత్యేవ స్వరసతః ప్రతీయతే. వయసి ప్రథమ ఇతి సూత్రే కుమారీశబ్దం ప్రకృత్య ప్రవృత్తం సంబన్ధాదేవవయోగమ్యతే. ఇతివాచ్యవాచకభావలక్షణ సంబన్ధేన వయోగమ్యత ఇత్యర్థకం భాష్యముపపన్నం భవతి యద్యపితత్రైవభాష్యే కోసౌసంబన్ధః పుంసాసహాభిసంయోగః ఇతిపుంసంయోగరహితైవ కుమారీశబ్దార్థ ఇత్యప్యుక్తం. తథాపితస్యభాష్యస్య పూర్వపక్షభాష్యత్వాత్. గోనర్దీయస్త్వాహేతి సిద్ధాన్తభాష్యానుసారేణైవ ప్రవృత్తివర్ణనంయుక్తమితినదోషః యథాచపుంస్త్వవిశిష్టాప్రాప్తయౌవనశక్తికత్వాదికం నోపపాదయితుం శక్యతే తథాపూ-

ర్థ్యమేవనిరూపితం. సర్వథాచాసతిబాధకే కన్యాశబ్దే హ్యక్షతయోనేరేవ
గ్రహణంయుక్తమతఏవ.

అకన్యేతితుయః కన్యాంబ్రూయాద్ద్వేషేణమానవః ।
సశతంప్రాప్నుయాద్దణ్డంతస్యాదోషమదర్శయన్ ॥

ఇతిమనుస్మృతి వ్యాఖ్యానావసరేనయంకన్యాక్షతయోనిరితియోబ్రూతే
ఇతికుల్లూకభట్ట వ్యాఖ్యానమపిసంగతం భవతి ॥ సర్వథాకన్యాశబ్దా
ర్థోన యువతిరితిసిద్ధం ॥

నైవకన్యానయువతిర్నాల్పవిద్యోనబాలిశః ॥

ఇతికన్యాయువత్యోః పృథక్పృథగ్గ్రహణాదిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ ఏవఞ్చ
అప్రౌఢానాంకన్యకానాం విప్రఙ్గతివచనానుసారేణ పుష్పవత్యా మపివ్యవా
యప్రవృత్తిర్భవేదితిసిద్ధత్వాత్ త్రిరాత్రంబ్రహ్మచర్యమితిసూత్రే యు
క్తాంసర్వేషామేవాచార్యాణాం రజోఽనన్తర వివాహతాత్పర్యకల్పనమితి
వృథైవ వివాహకాల విమర్శకానామిహ క్లేశః॥అస్తునాభవదీయవ్యా
ఖ్యానమేవ సముచితమితి ॥ తావతాపికన్యాయా మపిరాగతోవ్య వాయ
ప్రవృత్తిరుపపాదయితుం శక్యతఏవయతో నాజాతలోమ్న్యాసహాసం
విశేత అజాతవ్యంజనాయాంతు నతయాసహాసంవిశేత్ ఇత్యాదివచన
పర్యాలోచనాయాంతాదృశార్థః సిద్ధ్యతీతినకోపివిరోధః సచవ్యవాయ
స్సఫలోవాభవత్వఫలోవా ॥ వ్యవాయత్వేనైవ ఖలువ్యవాయస్యనిషే
ధః ॥ నతుసఫలవ్యవాయత్వేన ఏతేనగృహ్యసూత్రాన్తరాణ్యపివ్యా
ఖ్యాతానిభవన్తి ॥ లోకజ్ఞాశ్చోభయత్రాపి ప్రమాణమేవ ॥ కేషాఞ్చి
నజనానాంకన్యాయామపిరాగతః ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే ॥ కేషాంచన విరక్తా

నాప్బుతు మత్యామపినవ్యవాయార్థప్రవృత్తిర్దృశ్యతే। నతుసర్వేషామె వేతినకథంచిదపిక్షతయోని వివాహసిద్ధిః॥ యేతుపునరత్య న్తపండితాః త త్వజ్ఞానసంపన్నాశ్చతేషామపి శాస్త్రార్థాన్యథానయన బహువిధాధర్మా చరణేచప్రవృత్తి దర్శనేనయుక్తాయుక్త వివేకసంపన్నానాం శ్రుతాధ్య యనసంపన్నానామపి రహస్యవ్యవాయప్రవృత్తేః సంభావ్యమానతయాని షేధఆవశ్యకఏవ॥ శ్రుతాధ్యయనసంపన్నానామెవధర్మాచరణాదావధికా రాత్తద్ధర్మాచరణేనైవలిఙ్గేన శ్రుతాధ్యయనసంవత్తినిశ్చయఇతి అధ ర్మాచరణ శ్రుతాధ్యయనసంపన్న త్వమపినస్యా దెవెత్యుద్యతే తర్హి ఇదానీన్తనశాస్త్రవిచారాదికం సర్వమపినిష్ప్రయోజనం॥ నహికోపిశ్రు తాధ్యయనసంపన్నో ధర్మాచరణమాత్రబహుపక్ష పాతశ్చపండితేషు పామరేషు వావిద్యతే। యథాదవివాహోక్త సమావెశనానాం నదృష్ట ద్వారాపుత్రార్థత్వంతథాపూర్వ మెవనిరూపితం॥ పుత్రార్థోహివివా హఇత్యాదిమితాక్షరావచనానాం వివాహఫలం పుత్రఇతినాభిప్రాయః॥ కిన్తుపుత్రసంపాదనస్యవ్య వాయసాధ్యతయావ్య వాయస్యచస్వదారేష్వె వశాస్త్రబోధితత్వాత్తదర్థదారత్వసంపాదనార్థం వివాహఇత్యత్రైవతా త్పర్యాత్॥ ఉపపాదితంచైతత్ప్రాగు వివాహవాదఇతితత్రైవ ద్రష్టవ్యం॥ ఏతెనబ్రహ్మచర్య విధానాన్యథానుపపత్యాయువతి వివాహసాధనంయు క్తమెవేతివివాహకాల ప్రమాణకారవచనమపిపరాస్తం॥ అత్రచవిషయె బోధాయనాదివచనాని వివాహకాల విమర్శఏవ ద్రష్టవ్యానీతిగ్రన్థవి స్త రభయాన్నోపక్షిప్తాని॥ నన్వేవమపిత్రిరాత్ర ముభయోరధః శయ్యేత్య త్రోభశబ్దగ్రహణంవితథం భవతి। యావతాకన్యావిషయో నిషేధోని రర్థకః తస్యావ్యవాయప్రవృత్తేః కథంచిదప్యుప పాదనాసంభవాత్ తద్గ్ర హణసార్థక్యాయ వధూవిషయెపి ప్రవృత్తిసంభావనాఙ్గీ కరణీయెతితస్యా

యువతిభావఏవ తదుపపత్త్యా యువతివివాహః శాస్త్రీయఇతిసిద్ధత్వేవే తిచేత్ ? అత్రవయోనిర్ణయకారాః అపత్యోత్పత్తియోగ్యాద్వా దశాదివయ స్క-వివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వాభ్యుపగ మాత్తత్రోభయోరపి బ్ర హ్మచర్యవిధిరావశ్యకఏవ. సంకోచేప్రమాణాభావ ఇతిచేదుభయోరి త్యంశస్యఋతౌకాల వణవర్జమిత్యనేన సాకం అన్వయ ఇతి వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానమితి వర్ణయితుంశక్యత్వాత్ఇతినకోపివిరోధఇతివర్ణయన్తి.

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు—ఉభయోరిత్యస్య ఋతౌకాలవణవ ర్జమిత్యనేనైవ సాకమన్వయఇతి కల్పనేప్రమాణాభావః. ప్రమాణస త్త్వేపి రజోనంతరవివాహపక్షే ఋత్యుపపత్తిర్భవిష్యతి. సమావేశనాన్యథా నుపపత్త్యాతస్యసాధితత్వాత్.

వస్తుతస్తు—ఉభయోరిత్యస్య బ్రహ్మచర్య పదార్థేనసాకమ న్వయోఙ్గీకరణీయఏవ. వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానే వివాహమధ్య పతితఋతుకాల సంపత్తౌనియమేన సమావేశనంకర్తవ్యంస్యాత్. ఏవమపి; బ్రహ్మచర్యవ్రతభంగో నసంభవిష్యతి.యథాశ్రాద్ధదినే బ్రహ్మచర్యవ్రత విధానేపి ఋతుకాలత్వే సమావేశనం కర్తవ్యమేవ॥ఉపపాదితంహ్యేతత్, షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాంతస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేత్.ఇతిశ్లోకవ్యాఖ్యా నావసరేమితాక్షరాయాం ఉభయోశ్చాపి తద్విధానేఋతుకాలత్వేపి నాభిగమనంకర్తవ్యమిత్యుభ శబ్దగ్రహణసార్థక్య సంభవః.ఏవఞ్చరజోనం తరవివాహశాస్త్రీయతాయామేవోక్తసూత్రతాత్పర్య మఙ్గీకరణీయం.

యథాకామీభవేద్వాపి స్త్రీణాంవరమనుస్మరన్॥
స్వదార నిరతశ్చైవస్త్రియోరక్ష్యాయతఃస్మృతాః॥

ఇత్యాదివచనానుసారేణ 'యోషాభ్యర్థనాయా మృతుకాలభిన్నకాలేపి

సమావేశనస్య నైర్థక్యాపగమాత్తదనుసారేణానుష్ఠిత సమావేశనేనా పి వ్రతభంగోనస్యాదిత్యుభయోరపి బ్రహ్మచర్యవిధాన మావశ్యకమితి ఉభయగ్రహణసార్థక్యా దృతుమతీ వివాహఏవసిధ్యతీతి రజోనంతరవివాహాః శాస్త్రీయ ఇత్యేవాభ్యుపగన్తవ్య మితినిర్ణయంతి.

పరేతుచతుర్థీకర్మతః పూర్వంభార్యాత్వమేవ నసిధ్యతి ఇతిసారస్వరహరిహరభాష్యే ప్రతిపాదితత్వేనర్తుకాలత్వేపి త్రిరాత్రం నైధోపగమనస్య ప్రసక్త్యభావాత్సమావేశ నానుష్ఠానేపి వ్రతభంగాభావవన్ననాసంభవాద్వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానేపి స్పష్టసిధ్యాభగ్రహణ వైయర్థ్యం తదవస్థమేవేతి వివాహకాలవిమర్శకాణ్డేపి మూలవచనపర్జనపదార్థేన సాకమేవాస్వయోర్గీకరణీయ ఇతి సకథంచిదపి తదన్యథానుపపత్తిప్రమాణస్యావకాశః. యద్యపి—పతిత్వంసప్తమేపదే ఇతిసప్తపదీగమన మాత్రేణ భార్యాత్వాదిసిద్ధిః;—తథాపియథా,

> చిత్రకర్మ యథానేకై రంగై స్సమ్యక్ప్రపూర్యతే॥
> బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్స్యాత్సంస్కారై ర్విధిపూర్వకైః॥

ఇతివచనేన జ్యోతిష్టోమాద్యనుష్ఠానే నైవపూర్ణబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరితిస్థితేపి తతః పూర్వమపికించిన్న్యూనం బ్రాహ్మణత్వం విద్యతే. తతఏవచతస్య మంత్రాధికారః॥ ఏవముక్తస్థానార్థ మపేక్షితభార్యాత్వం సప్తపదీగమనమాత్రేణ సిద్ధమపి నైధోపగమనోపయుక్తం భార్యాత్వంనాఙ్గవివాహైర్నజన్యత ఇతినవిరోధః. అయంభావః సర్వదేశకాలావచ్ఛేదేన దారేతర సమావేశన నిషేధశాస్త్రైరేవ వివాహసంబంధి త్రిరాత్రావచ్ఛేదేనాపి వధూసంగమనిషేధ సిద్ధిసంభవాత్కిమర్థం బ్రహ్మచర్యవిధానమితిచేత్ — ఋతుమతీవివాహవాదిభిరేవం పరిహర్తవ్యం. య

థానానృతంవదేదితి సామాన్యనిషేధేసత్యపి శ్రూయమాణస్య తస్మా
దాహితాగ్ని ర్నానృతంవదేదితి వచనస్యానృత పదనాభావదర్శపూర్ణ
మాసయో రఙ్గాఙ్గిభావబోధకత్వేన చారితార్థ్యం. ఏవంవధూసంగమా
భావవివాహకర్మణో రఙ్గాఙ్గిభావబోధకత్వే నోక్తసూత్రసార్థక్యమితి॥ త
త్రైవంసతి కన్యావివాహవాదిభిరపి. నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేదితి
వచనసిద్ధస్యాపి తదుపగమనాభావస్య వివాహాఙ్గత్వసిద్ధ్యర్థం త్రిరాత్రబ్ర
హ్మచర్యవిధానమితి సంభవాన్నాన్యథానుపపత్తిప్రమాణస్యావకాశః.
యథాచసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యాపి నప్రౌఢావివాహసిద్ధిః తథా
పూర్వమేవనిరూపితం. ఏవంతస్యాసిద్ధ్యాతద్విషయకత్వేనాపి క్షారలవణ
వర్జనభోజనమప్య సంగతమేవ. యథాచసమావేశనోపయుక్త భా
ర్యాత్వంసప్తపదీగమనమాత్రేణ నోత్పద్యతే. తథాపూర్వమేవనిరూ
పితం. సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థంశయనమితి వధూపదం
ప్రయుఞ్జానః సుదర్శనాచార్యోప్యత్రానుకూలః. యథాపారస్కరహరి
హరాచార్యాః॥ అత్రచవిషయే బహూపపాదనీయంసమస్తి॥ తచ్చసత్యావ
సరే ఽవసరాంతరే సమ్యగుపపాదయిష్యామః. ఏవఞ్చత్రిరాత్ర బ్రహ్మ
చర్యవిధానానుసారేణాపి నస్పృహ్యాకారాణాం ఋతుమతీవివాహ తా
త్పర్యకల్పనం సంభవతి.

అత్రేదంప్రసఙ్గాద్విచార్యతే—కోనామాపకర యోనిపదార్థః॥
కిమృతుమతీ॥ ఉతస్తృమత్యపి యాస్పృష్టామైథునేన॥ యద్యృతుమతీప
రత్వం తదా॥

పాణిగ్రహణికామన్త్రానియతందారలక్షణం॥ ఇతివచనేనానృ
తుమతీ వివాహసిద్ధిః॥ తస్యామేవపురుష సంయోగే సముచితకాలే స

ముత్పన్నస్యకానీనత్వాచ్చ సిద్ధ్యేత్ ॥ యద్యసంస్పృష్టమైథునీతదాఋ
తుమత్యామపి వివాహాత్ః పూర్వం సంయోగేన—సముత్పన్నస్య కా
నీనత్వేన వ్యవహారఇతి,ఋతుమతీవివాహోపిశాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యేదితి॥
తత్రవయోనిర్ణయకారాః—అక్షతయోని పదేనానృతుమత్యాఏవసంగ్ర
హః "అసపిండాచయామాతు రసగోత్రాచయాపితుః। సాప్రశస్తాద్విజాతీ
నాం దారకర్మణ్యమైథునీ"॥

ఇతివచనేనక్షతయోన్యాః వివాహేఽయోగ్యత్వవర్ణనాత్. అతఏవహి॥

సర్వవర్ణేషుతుల్యాసుపత్నీష్వక్షతయోనిషు।
ఆనులోమ్యేనసంభూతాః జాత్యాజ్ఞేయాస్తఏవతే—

ఇతివచనేన- క్షతయోనిత్వావస్థాయాం వివాహితపత్నీషుసముత్పన్న
స్య బ్రాహ్మణ్యముక్తం తత్రక్షతయోనిపదేన అన్యపూర్వకత్వాది వి
వక్షణేపత్నీత్వమేవ నస్యాత్ । ఋతుమతీత్వవివక్షణేతు - ఋతుమతీనా
మప్యుపతత్కాలికవివాహస్యాపగమేన పత్నీత్వసిద్ధ్యాపత్త్యాక్షతయోనిశ
బ్దేన అనృతుమతీగ్రహణమేవ యుక్తమితి ప్రతీయతే ఇతినిర్ణయంతి ।
వివాహకాలవిమర్శకాస్తు క్షతయోని పదేన ఋతుమతీగ్రహణాప
క్షేతస్యాముత్పన్నస్య అబ్రాహ్మణ్యవర్ణనం నసంభవతి -
నహ్యుపతత్కాల్పతయారజోనంతర వివాహమపిశాస్త్రీయం మన్వానా
నాంభవతాం తద్వివాహసంస్కృతాయాం సముత్పన్నోఽబ్రాహ్మణ
ఇతిసంమతం - ప్రాయశ్చిత్తాదినా వృషలీత్వాదీనాం నివృత్త
త్వాత్ - అమైథునీశబ్దస్య - అస్పృష్టమైథునప్రవృత్తినిమిత్తకస్య
అనృతుమతీ పరత్వేఽక్షణాయాం ప్రమాణాభావాచ్చ । ఏవంచ సాం
ప్రదాయికాశయపర్యాలోచనాయాం అక్షతయోనిశబ్దేన-అసంస్పృ

ష్ట మైథునాయా ఏవగ్రహణంయుక్తం॥ "సవర్ణాగ్రేషు" ఇతి శ్లోకవ్యా
ఖ్యానావసరే-మేధాతిథిప్రభృతిభిః తథైవవ్యాఖ్యానాత్॥—తథాహి—
మేధాతిథిః—అక్షతయోనిగ్రహణం - పునర్వివాహేన పత్నీత్వమాశం
కమానంనివర్తయతి—సర్వజ్ఞనారాయణః—అక్షతయోనిషు = పరిణే
తురన్యేనాసంస్పృష్టాసు ఏతేన పౌనర్భవస్యాపి బ్రాహ్మణ్యముక్తం
తి—రాఘవానందః—అక్షతయోనిష్వితి విశేషణాత్ కానీనాదేర్ద్వి
జత్వంగౌణమితి—నందనః—అక్షతయోనిషు = అనన్యపూర్వికాసు—
రామచంద్రః-సంభోగాదక్షతాయోనయోయాసాంతాస్వితి—కుల్లూకభ
ట్టోపి "పాణిగ్రహణికామంత్రాఇతి" శ్లోకవ్యాఖ్యావసరేఽముమేవా
ర్థంప్రతిపాదయతి—ఏవంబోధాయనధర్మశాస్త్రేపి గోవిన్దస్వామినా—
"సాచేదక్షతయోనిస్స్యాద్గతప్రత్యాగతాసతీ" ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరేఽ
క్షతయోనిస్స్యాత్ = అస్పృష్టమైథునాస్యాదితివ్యాఖ్యాతం॥ మితాక్షరా
యామపి "అక్షతాచక్షతాచైవ పునర్భూస్సంస్కృతాపునః । స్వైరిణీ
యాపతింహిత్వా సవర్ణంకామతోవ్రజేత్॥" ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరే
అన్యపూర్వాద్వివిధా; పునర్భూస్స్వైరిణీచేతి। పునర్భూరపిద్వివిధా;
క్షతాచాక్షతాచేతి। తత్రక్షతాసంస్కారాత్ప్రాగేవ పురుషసంస్కార
దూషితా; అక్షతా - పునస్సంస్కార దూషితా - ఇతివ్యాఖ్యాతం॥
అపరార్కవ్యాఖ్యాయామప్యయమేవార్థస్స్ఫుటీకృతః ఇతి అస్పృష్టమైథు
నైవాక్షతయోనిశబ్దే నాత్రగ్రహణమర్హతీతివర్ణయంతి—పరేతు—
యోనిక్షయప్రవృత్తినిమిత్తకస్యాక్షత యోనిశబ్దస్య ఋతుమతీ పరత్వమే
వయుక్తం।యాచఋతుమతీ స్పృష్టమైథునైవసాభవేత్ । "ఋతౌభార్యా

ముపేయాత్,, ఇతి నియమేన స్మృత్యాం నియతమేవాస్పృష్టమైథునభావో
పిసంపద్యతేతి - సర్వత్రాపిస్మృతిషు - అస్పృష్టమైథునశబ్దేన అక్షత
యోనిశబ్దోఽపి ప్రయుజ్యతేనతు స్పృష్టమైథున భావప్రవృత్తి నిమిత్తాభిప్రాయే
ణ । "అధస్తాద్యోనిరంధ్రస్య తస్యచంద్రార్ధసన్నిభః । కామాతపత్రయ
శస్సోఽపి చంద్రోనాకీషు దృశ్యతే,, ఇతివచనావగతత్వగ్విశేషస్యయో
నిశబ్దేన గ్రహణాసంభవాదక్షతయోనిశబ్దేన క్షీణత్వగ్విశేష వత్వస్యాపి
పరిస్ఫూర్త్యసంభవాత్ । నచ—ఋతుమతీవివాహపక్షేనియతమేవప్ర
థమార్తవాదిషు పహంవేశన మనావశ్యక మితిరజోవతీ నామపికాసాం
చిత్ అస్పృష్టమైథునానా మవస్థానసంభవాత్ తాసామక్షతయోని
శబ్దేన గ్రహణార్థమేవనిబంధనకారైః-అస్పృష్టమైథునాక్షతయోనిశబ్దా
వపిప్రయుక్త ఇతి వాచ్యం; తాదృశవ్యాఖ్యానస్య శాస్త్రవిరుద్ధర్తుమతీ
వివాహాభిప్రాయం వినాఽస్మదుక్త ప్రకారేణైవ సామంజస్యోప
పత్తౌ శాస్త్రవిరుద్ధర్తుమతీ వివాహకల్పనాద్వారా సామంజస్య
కల్పనాయోగాత్—॥ వైద్యనాథదీక్షితాద్యైరపి అమైథునాశబ్దస్య అస్పృష్టమై
థునార్థక తయా ప్రతిపాదనస్య అక్షతయోనిపదేన వివృతత్వేనాఋతు
మతీత్వవివాహమశాస్త్రీయమభిప్రయన్తి-కన్యాశబ్దసమభివ్యాహారస్థలే
అక్షతయోనిశబ్దేనతద్వివరణేనాపి - నిబంధనకారా అత్రానుకూలాః
కన్యాశబ్దశ్చఅప్రాప్తయౌవనప్రవృత్తినిమిత్తక ఇతిపూర్వమేవనిరూపితం
ఏవంచ "పాణిగ్రహణికామంత్రాః,, ఇత్యత్రవా "అప్రౌఢాంకన్యకాంవి
ద్య,, ఇత్యత్రవాకన్యకాది శబ్దేనాక్షతయోని వివక్షాయామపి నరజస్వ
లావివాహ సిద్ధిరితి । కన్యాయామపిరాగతో వ్యవాయప్రవృత్తేరప్రౌఢా

మితివచనానుసారేణాభ్యుపగంతవ్యమితియుం - అన్యథా షడ్వర్షాదిరాత్రబ
హ్మ్రచర్య విధానోపపత్తిసంభవాత్ - తదన్యథానుపపత్త్యైవముక్తి వి
వాహసాధనం వివాహకాలవిముక్తకారాణాం నసంగమమితినిర్ణయంతి॥

యుక్తంచైతత్ అతఏవహిస్మృత్యర్థసంగ్రహకారోపి - తాంప్ర
యచ్ఛేత్తునగ్నికామేకీనగ్నికాదానమనువదధాతి॥ నాతిక్రామేత్త్రిసంప్రదా
నం ప్రాక్ప్రత్తోరితి॥ నగ్నికాశబ్దార్థస్తు నగ్నికానాగతర్తవేతితేనాను సా
గేహాన్యనుమత్యైవ-అత్రకేచిత్ప్రకృత్యర్థ... నగ్నికాశబ్దస్య అనాగ
తార్తవాయాఏవగ్రహణం, తథాత్వేనగ్నికాశబ్దేన... ఏవగ్రహణం
యుక్తమితి "విందేతానగ్నికాంకన్యాం,, ఇతి జైమినిగృహ్య సూత్రస్య
ఋతుమతీవివాహప్రమాణత్వంస్యాదితి— అత్రసమాదధతేవయోనిర్ణయ
కారాః—నగ్నశబ్దార్థాన్నదృశ్యైకవినిష్పన్నస్య అనుపజాతలజ్జాః గృహ్యం
గావరణాముపజానంతోయయాస్తత్పరత్వేనయుక్తం.

యావన్నలజ్జతేకన్యా యావత్క్రీడతి పాంసుభిః ।
యోనాన్యాదీన్నావగూహేత తావద్భవతినగ్నికా ॥
యావచ్చేలంనగృహ్ణాతి యావత్క్రీడతి పాంసుభిః ।
యావద్దోషంనజానాతి, తావద్భవతినగ్నికా॥

ఇతిపదపదార్థతత్త్వవిదాం మహర్షీణాం వచనానిచాము మేవార్థ ముప
పాదయంతి॥ తాదృశనగ్నికాశబ్దస్యసఖ్యాసాకల్యంసమాసెపూర్వోక్తలక్షణ
విపరీతోప జాతలజ్జాస్వతోవస్త్రధారిణీచయా తదభిధాన ఏవసామర్థ్యం
నగ్నికాపదార్థేంజోదర్శనస్యాప్య నంతిర్భ్రానాన్నరజస్వలాబోధనేపి। య
ద్యప్యమరసిమ్హేన నగ్నికానాగతర్తవేత్యప్రాప్తరజస ఏవనగ్నికాపదా
ర్థత్వమభిప్రేయతే; తథాపిపూర్వాపరవిరుద్ధత్వాత్ ఋషివచన విరుద్ధ

త్వాచ్చాప్రమాణ మేవశత్పశ్యామః ॥ యథాపుండరీకంసితాంభోజమితి కోశవచనస్య "పుండరీకశబ్దేనరక్తాం బుజస్యైవ గ్రహణ మితిశబరస్వామివచనవిరోధే అప్రామాణ్యం; యథావాతితఉఃపుమానితికోశవచనస్య "తితఉపరిపవనంభవతీతి,, భాష్యవిరోధే ఏవముత్రాపి । శ్రుత్యర్థసందేహే శ్రుత్యంత రేణేవస్మృత్యర్థసందేహేస్మృత్యంత రేణైవార్థవర్ణనస్య యుక్తత్వాత్, నచైతావతాద్వివర్షాది బాలికావివాహోపి శాస్త్రీయస్స్యాత్; "నగ్నికాంప్రయచ్ఛేదిఽబహుషుస్మృతిషు నగ్నికావివాహస్యవిధానాదితిశంకనీయం ॥ ఇష్టాపత్తేః ॥ అతఏవహి

ద్వివర్షాత్ప్రాగ్వివాహశ్చేత్కన్యకా మరణంయది ।
ఖననంతైవకర్తవ్యం మంత్రసంస్కార మాచరేత్ ॥
ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయసదృశాయచ।
అప్రాప్తామపితాంతస్మై కన్యాందద్యాద్యథావిధి ॥

ఇతివచనముప్యుపపద్యతే ॥ ఏవంచ అనగ్నికాశబ్దేన సంజాతలజ్జాది స్వరూపైవ వివక్షణీయేతిసిద్ధం ॥ జైమినిగృహ్య వ్యాఖ్యాతా శ్రీనివాసాధ్వరిరపి. "యస్మిన్వయసిన్వయమేవలజ్జయావాసః పరిదధాతితామితి,, అనగ్నికాంపదముత్రవ్యాచష్టేణోత్రానుకూలయతి జైమినిగృహ్య పర్యాలోచన యాపినక్తమతీవివాహ సిద్ధిర్భవిష్యతీతి ॥

విహాహకాలవిమర్శకారాస్త్వేతన్నక్షమంతే

యత్రలౌకికవైదికప్రసిద్ధ్యోః పరస్పరంవిరోధః తత్రవైదికప్రసిద్ధ్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయః యత్రతువైదికప్రసిద్ధిరేవనాస్తి లౌకికప్రసిద్ధ్యను సారేణైవార్థనిర్ణయః ॥ యత్ర పునఃవైదికప్రసిద్ధిద్వయం పరస్పరవిరుద్ధం తత్రలౌకికప్రసిద్ధ్యైవార్థనిర్ణయఃఇతిపూర్వమీమాంసకా

శయానుసరేణాత్రామరకోశవచనస్యాదరణీయత్వేన అనగ్నికాపదేనతు మతీగ్రహణమేవయుక్తం ॥ "అనగ్నికాత్వృతుమతీతి", గృహ్యసంగ్రహకారవచన మప్యత ఏవసంగతంభవతి ॥

నగ్నికాపదార్థవిషయేహి భిన్నభిన్నాభిప్రాయో మునివర్యాణాందృశ్యతే॥ తథాహి — కేచిత్తు నవవర్షాంనగ్నికామభిప్రయంతి; యథావైద్యనాథదీక్షితీయే మాధవీయేచయమః.

అష్టమేతుభవేద్గౌరీ నవమేనగ్నికాభవేత్॥ ఇతి॥ బోధాయనవసిష్ఠౌతు అప్రాప్తరజోదర్శనకాలామేవ నగ్నికాపదేనవ్యపదిశతః॥ యథా,

ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాం కన్యాంఋతుకాలభయాత్పితా।
దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే।
అపివాగుణహీనాయనోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం॥ ఇతి॥
అవ్యంజనాభవేత్కన్యాకుచహీనాతునగ్నికా॥

ఇతిచాన్యేమహర్షయః కుచహీనామేవ నగ్నికామభిప్రైతి॥ "యావన్నలజ్జతేకన్యా" ఇతివదంతస్తుభవదభిమతాంజాతలజ్జాదిరూపాంనగ్నికాపదార్థతయాభిప్రయంతి తత్రచ పరస్పరవిరుద్ధవైదిక ప్రసిద్ధబోధాయనాది వైదికప్రసిద్ధ్యనుగుణం కోశవచనమేవప్రమాణం॥ ద్వివర్షాదిబాలికానామపి నగ్నికాపదార్థత్వే నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ఇత్యాదిస్థలే సర్వత్రాపితాసామపిగ్రహణాపత్త్యా తాదృశవివాహోపి ముఖ్యఇత్యేవసంపద్యతే॥ ఇష్టాపత్తౌచనగ్నికావివాహంవిదధానైర్యమాదిభిర్విశిష్య బాలికాదివివాహాభ్యనుజ్ఞానం వ్యర్థమేవసంపద్యేత॥ తథాచయమః.

బాలికాయాభవేత్కన్యాగుణాఢ్యోయదిలభ్యతే।

దద్యాదప్రాప్తకాలేపి దేశకాలభయాన్నరః।

మరీచిశ్చ,

జన్మతోగర్భాధానా పంచమాబ్దాత్పరంశుభం।
కుమారీవరణందానం మేఖలాబంధనంతథా॥ ఇతి॥

భారతేచ ఆనుశాసనికపర్వణి,

జాతమాత్రాతుదాతవ్యా కన్యకాసదృశేవరే।
కాలేదత్తాసుకన్యాసు పితాధర్మేణయుజ్యతే ॥ ఇతి ॥

ఏవంచానగ్నికావివాహం విదధతాంజైమిన్యాచార్యాణాం, ఋతుమతీవివాహ ఏవతాత్పర్య మప్యుపగమనీయమితి కేషాంచిదేవ పక్షస్సమీచీన ఇతి॥

పరేతు సత్యం నగ్నికాశబ్దస్య ప్రాప్తరజోదర్శనాయా ఏవప్రాయేణ గ్రహణంయుక్త మమరకోశవచనస్యాపి ఏతాదృశస్థలేష్వేతాదృ నిర్ణయే ఉపయోగోవిద్యతే తథాపిజైమిన్యాచార్యాభిమతోఽనగ్నికాపదార్థోనర్తుమతీ; యావచ్చైలంనస్పృశతీత్యాది వచనస్యాపి ప్రమాణత్వే నక్వచిత్సంకలితదర్థేవార్థనిర్ణయస్యాపి యుక్తత్వాదత్రతన్నిర్ణయస్యాఽగ్నికాశబ్దేనా చానగ్నికాపదేన అనృతుమత్యాఏవగ్రహణాత్, అన్యథాహి, బహువచనవిరోధస్సంపద్యేత॥ అతఏవహిగోభిల గృహ్యేనగ్నికాతుశ్రేష్ఠేతి నగ్నికావివాహఏవ ప్రశంసితః సమశాస్త్రానాంప్రైకార్థతా త్పర్యకత్వమేవ యుక్తమితి జైమిన్యాచార్యాణామిష్ట ఋతుమతీవివాహతాత్పర్యకల్పన స్యైవయుక్తత్వాత్ సచ అనగ్నికాత్వఋతుమతీతి వాక్యశేషవిరోధోపిం దితానగ్నికామిత్యత్ర అనగ్నికాపదేనా నృతుమతీగ్రహణమితి శంకనీయం, వాక్యశేషస్యాపి ప్రయచ్ఛేత్తునగ్నికా మితినగ్నికాప్రదానవతా

త్పర్యాత్ తథాహి, విందేతానగ్నికాం కన్యామితివచనంనానగ్నికావి వాహప్రతిపాదనపరం వివధాతో గ్లాభార్థకస్యాపి జ్ఞానార్థకత్వేనాపి తత్ర తత్రప్రయోగాత్ అత్రాపితదర్థస్వీకారేణ కన్యామనగ్నికాంజానీయాత్ (ఇదానీమప్రాప్తయౌవనాయా అపిద్రాగిత్యేవరజోదర్శనాదికం భవి ష్యతి॥ తతః ఝటిత్యేవ కన్యాదానంనిర్వర్తనీయం) ఇత్యేతదర్థతాత్పర్య కత్వమేవయుక్తం (ప్రయచ్ఛేత్త్వనగ్నికా మితివాక్యశేషస్యాన్యథా విరో ధాత్, అత్రహివచనె అనగ్నికామిత్యస్య "అనగ్నికా త్వృతుమతీ తాం" ఇత్యంశేనార్థం ప్రతిపాద్య విశిష్టవాక్యతాత్పర్య విషయీభూతా ర్థః ప్రయచ్ఛేత్తు నగ్నికామిత్యనేనాం శేనప్రతిపాద్యత ఇత్యేవ వర్ణ నీయమితి ఏవంచ అనగ్నికామిత్యత్ర ప్రతీతితోరజస్వలా యాబోధేపి పర్యవసానతో ఉప్రాప్తరజస ఏవకన్యాయాబోధో భవిష్యతీతి జైమినిగృ హ్యాపర్యాలోచనయా సరజోసంతరవివాహ సిద్ధిరితిమంతవ్యం.

అత్ర కేచిత్,—గృహ్యసంగ్రహకారైః ప్రదానమాత్రస్యైవ విధానాత్ తస్యచవాగ్దానాది విషయకత్వేనాప్యుపపత్తి సంభవాత్ విం దేతానగ్నికా మితివచనం స్వతంత్రతయా వివాహవిధిపరమె వాంగీకర ణీయం, వివాహదానయోస్తు భిన్నాధికారికత్వేన. భిన్నఫలకత్వేనచభి న్నకర్మత్వేనానంతర్య నియమోనాస్తీనగ్నికావస్థాయాం, దానప్రతిపా దనపూర్వకం రజోసంతరవివాహ ప్రతిపాదనపవగృహ్య సంగ్రహకారా ణామభ్యాశయః — ఏతేన —

దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ।
అపివాగుణహీనాయనో పరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥ ఇతి

బోధాయనవచనం॥ "ప్రదానం ప్రాగృతో"రితిగౌతమవచనం॥ "ప్రయచ్ఛే న్నగ్నికాం కన్యామృతుకాలభయాన్నరః" ఇతివసిష్ఠవచనం "అప్రయచ్ఛన్సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతావృతౌ" ఇతియాజ్ఞవల్క్యవచనం "యదిసాదాతృవైకల్యాద్రజః పశ్యేత్కుమారికా । భ్రూణహత్యాశ్చ యావత్యః పతితస్స్యాత్తదప్రదః" ఇతివేదవ్యాసవచనం "ప్రాప్తేతు ద్వాదశే వర్షే యః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి। మాసిమాసిరజస్తస్యాః పిబంతిపితరస్స్వయం" ఇతిసంవర్తసంహితావచనంచ వ్యాఖ్యాతంభవతి. సర్వేషామపివచనానాం దానకాలప్రతిపాదకత్వేన వివాహవిధిపరత్వాభావాత్, ఏవంచ ఋతుమతీవివాహనిషేధకస్యైకస్యాపివచనస్యాభావాత్ జైమినీయగృహ్యపర్యాలోచనాయాం ఋతుమతీవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇత్యేవభవతీతి తదశాస్త్రీయమితి వాదోఽత్యంతాసంగత ఇతివర్ణయంతి.

అస్త్వేతు, ప్రత్తాంవివాహాదావిత్యాది పారస్కరగృహ్యాది పర్యాలోచనయా భిన్నకర్మత్వోపపాదన వివాహయోః వాజపేయబృహస్పతిసవయోరివక్రమ నియమవివక్షాయాః ఆవశ్యకత్వాత్ దానవిధివరాణామపి తదవ్యవహిత వివాహపర్యంత వ్యాపారస్యాంగీకరణీయత్వాత్ గృహ్యసంగ్రహకారాణాం పూర్వోక్తరీత్యైవ యుక్తం, ఏతేన, బోధాయన గౌతమవసిష్ఠాది వచనాన్యపివ్యాఖ్యాతానీతి ఋతుమతీవివాహశాస్త్రీయతావాదోఽసంగతఏవ॥ యదపి "ప్రాగపిఋతోః కన్యకాయా నదానం ఋతావపియావన్నగుణవాన్వరోనలభ్యేత ఇతి" ఋత్వనంతరమపి దానాదివిధి పరతయాప్రతీయమానంవచనం—తదపిగుణవద్వరలాభే గుణహీనాయాపిదాతవ్యేత్యేవం పరమిత్యపరార్కే ప్రతిపాదితమితి నాస్మాకంప్రతికూలం అతః

„పితృవెశ్మనియాకన్యారజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
తస్యాంమృతాయాం నాశౌచంకదాచిదపిశామ్యతి॥”

„ పితృవెశ్మనియాకన్యా రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యా స్సాకన్యావృషలీస్మృతా॥”

„ రజస్వలాచయాకన్యా యదిస్యాదవివాహితా।
వృషలీవార్షలెయస్స్యా త్తస్యాంజాతస్సఏవహి॥”

„ పితృగెహెతుయా కన్యారజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
సాకన్యావృషలీజ్ఞెయా తత్పతిర్వృషలీపతిః॥
మాతాచైవ పితాచైవ జ్యేష్ఠోభ్రాతాతథైవచ।
త్రయస్తెనరకంయాన్తి దృష్ట్వాకన్యాంరజస్వలాం॥
ఉద్వహెద్యస్తుతాంకన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః।
అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తెయస్స విప్రోవృషలీపతిః॥”

„ పితుర్గెహెతుయాకన్యా రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యా స్సాకన్యావృషలీస్మృతా॥
యస్తాంవివాహయెత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః।
అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తె యస్సవిప్రోవృషలీపతిః॥”

„ మాతాచైవపితాచైవ జ్యేష్ఠోభ్రాతాతథైవచ।
త్రయస్తెనరకంయాన్తి దృష్ట్వాకన్యాంరజస్వలాం॥
యస్తాంవివాహయెత్కన్యాం బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానమోహితః।
అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తె యస్సవిప్రోవృషలీపతిః॥”

„ తస్మాద్వివాహయెత్కన్యాం యావన్నర్తుమతీభవెత్।
వివాహోహ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతె॥”

ఇత్యాదివిష్ణుశంఖ లఘుశాతాతపలఘ్వాశ్వలాయన ప్రజాపత్యంగిరోబృహస్పతి పరాశరసంవర్తాది స్మృతయోప్యనుగృహీతాభవన్తి ఏవంచ సరజోనంతర వివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతివర్ణయన్తి — వయోనిర్ణయకారాణామప్యయ మర్థస్సమ్మతఏవేతి మన్యామహే — వయోనిర్ణయకారాహ్యేవంవదన్తి — యద్యపి — త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ

ఊర్ధ్వంతుకాలాదేతస్మాత్ విందేత సదృశంపతిం॥
అదీయమానాభర్తారం అధిగచ్ఛేద్యదిస్వయం।
నైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసాధిగచ్ఛతి॥

ఇత్యాదివచనైః రజోనంతరవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతిప్రతీయతే, తథాపి తేషాం వచనానామాపత్కల్పతయా తదభ్యనుజ్ఞానఏవ తాత్పర్యాత్ ఉక్తానేకవచన పర్యాలోచనయా రజోనంతరవివాహోన శాస్త్రీయ ఏవ, అతఏవ — తైత్తిరీయసంహితాయాం సప్తమేకాండే "ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాయేయేతిసముఖత స్త్రివృతన్నిరమిమీత తమగ్నిర్దేవతాన్వసృజ్యత గాయత్రీఛందోరథన్తరం సామబ్రాహ్మణో మనుష్యాణామజః పశూనాంతస్మాత్తే ముఖ్యాముఖతోహ్యసృజ్యన్తే" తిగాయత్రీఛందసాసాకం బ్రాహ్మణసృష్టి విధానముపపన్నంభవతి॥ తాదృశవిధానస్యహి తాత్పర్యం "ఛందస్సుపాదాక్షర సముదాయవద్బ్రసమూహ ఉపనయనే" ఇతిహారీతసూత్రేణ యస్యాజాత్యైకఛందసా సృష్టిస్సజాతీయస్య తచ్ఛందః పాదాక్షరసంఖ్యా పరిమితేవయసి ఉపనయనంకర్తవ్యమితి ప్రకాశ్యతే, ఏవంచ బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యానాంగాయత్రీత్రిష్టుప్జగతీఛందోభిస్సాకం సృష్టిప్రతిపాదనాద్యథాక్రమం అష్టమఏకాదశద్వాదశవయాంస్యుపనయనస్య ముఖ్యః కాలః ముఖ్యకాలానుష్ఠానాశక్తౌ

బ్రాహ్మణేనక్షత్రియస్య వైశ్యయోర్ముఖ్యకాలేపకాదశద్వాదశవయసోరప్య నుష్ఠానే నదోషః.

> అజీవంస్తు యథోక్తేన బ్రాహ్మణస్స్వేన కర్మణా।
> జీవేత్క్షత్రియధర్మేణ సహ్యస్య ప్రత్యనంతరః॥
> ఉభాభ్యామప్యజీవంస్తు కథంస్యాదితి చేద్భవేత్।
> కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేద్వైశ్యస్యజీవికాం॥

ఇతిమనువచనేన స్వధర్మాశక్తస్య బ్రాహ్మణస్యక్షత్రవిడ్ధర్మయో రప్యధికారవర్ణనాత్, ఏవంచ ఉపనయనస్థానీయత్వాత్ స్త్రీణాంవివాహస్య ఉపనయనకాలఏవ తస్యాపికాలఇత్యంగీకరణీయత్వేన అష్టమవయో ముఖ్యకాలః ద్వాదశవయః పర్యంతంతు గౌణకాల ఇత్యేవాంగీకరణీయమితి కథచిదపినష్టమతీ వివాహసిద్ధిః। ఏతదభిప్రాయేణైవమనురపి—

> త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీం
> త్ర్యష్టవర్షోష్టవర్షాం వాధర్మేసీదతి సత్వరః॥

ఇతిస్మరతి॥

వివాహకాలవిమర్శకారాస్తు సత్యముపనయనకాల ఏవ వివాహకాలః తస్యద్వాదశవయః పర్యంతమేవగౌణకాల ఇతివర్ణనంపరమసంగతమేవ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యేతి ఆపస్తంబధర్మసూత్రేణ షోడశవయః పర్యంతంగౌణకాలస్య ప్రతిపాదనాత్, ఏవంచేదపిఅష్టమవయ ఏవము ఖ్యకాలఇత్యేవ "వివాహోహ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతే" ఇతివచనేన ప్రతిపాద్యతే, "ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్య సావిత్రీనాతివర్తతే" ఇతిమనురపిద్వాదశే వయసోనంతరమప్యుపనయనకాలం ప్రతిపా

ష్యతి ॥ అజీవతస్తుయథోక్తైనె తి తుజీవికామాత్రవిషయ మన్యత్రాపిన ప్రవర్తతే ఏవంచకన్యావివాహ ప్రతిపాదకవచనానుసారేణ కన్యావివాహావద్యృతుమతీ వివాహప్రతిపాదకవచనానుసారే ణర్తుమతీవివాహోఽపిశాస్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం॥ తథాచకన్యా వివాహప్రతిపాదకానివచనాని, యమః—వివాహంచోపనయనం స్త్రీణామాహపితామహః మాధవీయెసంవర్తః

అష్టవర్షాభవేద్గౌరీ నవవర్షాతురోహిణీ।
దశవర్షాభవేత్కన్యా తతఊర్ధ్వంరజస్వలా॥

యమః—అష్టవర్షాభవేద్గౌరీ నవమెనగ్నికాభవేత్।
దశమెకన్యకాప్రోక్తా ద్వాదశేవృషలీస్మృతా ॥ఇతి॥

కన్యాలక్షణకథనపూర్వకం తాసాందానఫల విశేషమాహమరీచిః॥

గౌరీందదన్నాకపృష్ఠం వైకుంఠంరోహిణీందదత్।
కన్యాందదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవంతురజస్వలాం॥

తథావైద్యనాథ దీక్షితీయెమనుః।

త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీం।
త్ర్యష్టవర్షోష్టవర్షాంవా ధర్మేసీదతిసత్వరః॥

తథానిర్ణయసింధు భారతవచనం,

త్రింశద్వర్షఃషోడశాబ్దాం భార్యాంవిందేతనగ్నికాం।
ద్వ్యష్టవర్షోష్టవర్షాంవాధర్మే సీదతిసత్వరః॥

అత్రషోడశాబ్దాయా నగ్నికాత్వవిశేషణాత్ రజోదర్శనాభావె షోడశవార్షికకన్యా వివాహోఽపి సదోషాయెతిలభ్యతే, ఏవంవయోవిశేషానుపాదానేనాఋతుమతీ వివాహంప్రతిపాదయన్తి కానిచనవచనాని వసి

షః,— ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాంకన్యాం మృతుకాలభయాత్పితా, ఇత్యాదీన్య
త్రైవపూర్వంసంకలితాని। ఏతేషాంచ వచనానాం ముఖ్యకాలప్రతిపా
దన ఏవతాత్పర్యం, నత్వృతుమతీవివాహనిషేధేఽపి। మన్వాదిస్మృతౌ
ఋతుమత్యాఅపి వివాహార్హత్వప్రతిపాదనేన తేనసాకంవిరోధాపత్తేః।
యథాహిగుణవద్వరలాభే ఉప్రాప్తకాలేపి జాతమాత్రా దీనాంవివా
హోఽభాయుక్తః ఏవంగుణవద్వరలిప్సయా షోడశాదివయః పర్యంతంప్ర
తీక్షణమపియుక్తమేవ తథాచమనుః—త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృ
తుమతీసతీ। ఊర్ధ్వంతుకాలాదేత తస్మాత్ విందేతసదృశంవరం॥ బోధాయ
నః—త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేతపితృశాసనం। వైద్యనాథదీక్షితా
పరార్క-మాధవాదీనామపి ఉక్తవచనం నిర్దిశతామయమేవాభిప్రాయః॥
ఏవంచరజోదర్శనానంతరం వివాహనిషేధపరాణాం కన్యాపిత్రాదీనాం
ప్రాయశ్చిత్తభ్రూణహత్యాది దోషబోధనపరాణాం ఉక్తవచనానామన్య
[illegible]పత్తిర్వర్ణనీయా। తథాహి—దాతుర్యద్దోష సంకీర్తనం ,, ఋ
తుమత్యాంహితిష్ఠన్త్యాం దోషః పితరమృచ్ఛతి,, — తద్గుణవద్వరలా
భేపియః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయం॥ తృతీయేవర్షే గుణవద్వరాలా
భేపియః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయంచతథాచబోధాయనః। —త్రీ
ణివర్షాణ్యృతుమతీంయః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి।సతుల్యంభ్రూణహత్యాయై
దోషమృచ్ఛత్యసంశయం ॥ నయాచతే చేదేవంస్యాత్ యాతచేత్పృ
థక్ పృథక్॥ ఏకైకస్మిన్నృతౌ దోషంపాతకంమనురబ్రవీత్।

వసిష్ఠశ్చ— యావచ్చకన్యామృత వస్పృశంతితుల్యైస్సకామామపి
యాచ్యమానాం। భ్రూణానితావన్తిహతానితాభ్యాం మా
తాపితృభ్యా మితిధర్మవాదః ॥ఇతి॥

ఆభ్యాంహివచనాభ్యాం యాచమానాయ వరాయకన్యాంయో నప్రయ చ్ఛతి తస్యైవ భ్రూణహత్యాదోషోవిహితః; ఏవం అయాచమానాయా పివరాయవర్షత్రయెణౌదాన భ్రూణహత్యాప్రతిపాదితా॥ ఏవంచవర్షత్ర యపర్యస్తమపిదానకాలో విద్యతఏవ సదృశవరాఽలాభె ఽపిత్రుతీయెవ షైకథమపికన్యాదాతన్యైవ, తతః పరస్తుదానాధికార ఏవనాస్తిస్వత్వ స్యైనాభావాత్, యదాహామనుస్స్వయంవరంప్రక్రమ్య.

పిత్రె నదద్యాచ్ఛుల్కంతు కన్యామృతుమతీంహరన్।
సహిస్వామ్యాదతిక్రామెదృతూనాం ప్రతిరోధనాత్ ॥ఇతి॥

భోధాయనః—అపివాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥ఇతి॥ ఏవమేవకన్యావృషలీత్యాది బోధకానామపివచనానాం సదృశవరలాభేపి యానదీయతె తద్విషయకత్వెనోపపత్తిరితి నకోపిదోషః। యదపి— శుల్కగ్రహణనిషెదాధి లింగైశ్శూద్రస్త్రీవిషయ కత్వవర్ణనం—తదపి నయుక్తం, శుల్కగ్రహణస్య బ్రాహ్మణస్త్రీవిషమెవి ప్రసంగాత్ శు ల్కవతః అసురవివాహస్య “షడానుపూర్వ్యావిప్రస్యె” తివచనెనబ్రా హ్మణవిషయె ఽపివిధానాత్, ఏవమేవ త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానాం అపద్ధర్మత్వమప్య సంగతం, తత్ప్రకరణస్యాప ద్ధర్మప్రకరణత్వాభా వాత్ అన్యథా “ఆపద్యపత్యప్రాప్తిశ్చేత్యత్ర అపద్గ్రహణవైయర్థ్యా పత్తెరితి రజోనంతరవివాహంశ్శూస్త్రీయ ఏవేతివర్ణయంతి॥

పరెతుఉపనయనకాల ఏవయద్యపివివాహకాలః యద్యపిచ ఉపనయనస్య షోడశవయః పర్యంతంగౌణకాల ఇతి తథ్ధానీయస్య వివాహస్యాఽపి నిర్ణయసింధావుదాహృతభారతవచనానుసారేణచషోడశవయః పర్యస్తం

కాలః తథాపిసర్వత్రాపిస్మృతిషు ఋతుదర్శనరూపా వధినిర్ణయస్యకృత త్వాత్; ఉక్త భారతవచనేఽపి నగ్నికామితివిశేషణేను సారేణ ఋతు దర్శనాభావఏవ షోడశాదివయస్కాయా అపివివాహబోధనాత్; రజో ఽనంతరవివాహః కరణీయ ఇత్యుక్తి॥ అయమభిప్రాయః—యది ఉపనయ నస్యయావత్పర్యంత మనుష్ఠానంశాస్త్రీతః ప్రాప్తంతావత్పర్యన్తం వివా హస్యాప్యనుష్ఠానం శాస్త్రసంమతంతర్హి నైవం మహర్షివర్యా ఋతు దర్శనంతదవధితయా నిర్దిశేయుః॥ నిర్దిశంతిచ తాదృశమవధిం॥ అతో జ్ఞాయతె అతిదేశతః ప్రాప్తస్యషోడశవయః పర్యన్తస్యకాలస్యరజోదర్శ నాభావవిశిష్టస్యైవ గౌణకాలత్వేనాఽపి గ్రహణమితి॥ ఏవంచద్వాద శాదివయసోఽపి రజోదర్శన విశిష్టస్య వివాహకాలత్వం నభవిష్యతీత్య భిప్రాయేణైవ మహర్షివర్యైః "అత ఊర్ధ్వంరజస్వలా," "రౌరవంతు రజస్వలాం," ఇతిద్వాదశాదివయస్కా వివాహోఽపి ప్రతిషిద్ధః। త త్రచవ్యాఖ్యానేషు రజస్వలాశబ్దేన నియతమేవద్వాదశాది వయస్సురజో దర్శనం సంభవేదితి నవివక్షితం యదిసంభవేత్ తదాపిత్రాదీనాంభ్రూ ణహత్యాదిదోష స్సమాపతేదితితతః పూర్వమేవవివాహకరణే నకస్యాపి దోషస్యప్రసరః, ఇతివర్ణితం॥

త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ ...

త్రివిష్టవర్షోఽష్ట వర్షాంవాధర్మేసీదతిసత్వరః॥ ఇతివదతోమనో రప్యయ మేవాభిప్రాయః॥ రజస్వలావివాహనిషేధేన అష్టవర్షాద్యన్యృతు మతీ వివాహఏవయుక్తఇతి బోధయతాం పూర్వోక్తయమాదివచనానా మప్యేవం సత్యేవోపపత్తిః॥ నచ—రజస్వలావివాహనిషేధ పరత్వేనభవ దభిమతానాం సర్వేషామపివచనానాంగౌణకాల ప్రతిపాదనఏవతాత్ప ర్యం, నతురజస్వలావివాహ నిషేధేఽపి; త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమా

స్యృతుమతీసతీ॥ ఇతిమన్వాదిస్మృతిభిః ఋతుమతీవివాహస్యాఽపివిధా
ననతదవిరోధార్థంతస్యైవోపపత్తేర్వర్ణనీయత్వాత్ ఇతి-వాచ్యం;తథాస
తిరజోదర్శనస్యానియతత్వాత్ యస్యాష్షోడశాదివయస్యేవరజోదర్శనంత
స్యాః ఏకోనవింశవయః పర్యన్తమపివివాహకాల ఇతికల్పనాపత్త్యా;అ
షోడశాద్బ్రాహ్మణ స్యేత్యాదిమన్వాది వచనమేవపరస్పర విరుద్ధంసంప
ద్యేతేతిరజో నంతరవివాహ నిషేధతాత్పర్య కత్వస్యైవయుక్తత్వాత్
యథాచ,“ కాలేదాతాపితావచ్యః,, ఇత్యాదినారజోనంతర వివాహస్య
నిషిద్ధత్వాత్ త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాం ఆపత్కాలతయా తదభ్యనుజ్ఞాసఏవ
తాత్పర్యం, తథాపూర్వమేవనిరూపితం“ త్రీణివర్షాణీత్యాది„వచనంహి
తావదృతుదర్శనానంతరమప్యనాపత్కాల్ప తయాఽపిదానకాలమభ్య
నుజానాతి; కిన్తుగుణవదగుణ వద్వరలిప్సయాతత్ర తత్రపర్యటతః తల్లాభ
తః పూర్వమేవస్వకన్యారజః పశ్యతః ఋతుప్రతిరోధనిమిత్తభ్రూణహ
త్యాదోషనివర్తక ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకందానాధికారంబోధ
యతి॥ తద్విషయే ఏకస్యా ఏవభ్రూణహత్యా యాజ్ఞ్యాస్త్రసిద్ధత్వాత్।
యస్తుపునః యాచమానాయాపి వరాయ సాహసాదినానకన్యాం దదాతి
సత్స్వపి రజోదర్శనేషు, నసప్రాయశ్చిత్తశతేనాపిదా నాధికారమర్హ
తి కన్యాతు అస్వతంత్రాపితృ శాసనమేవకాంక్షం తీవర్షత్రయేణాపిపి
త్రానదత్తాస్వయంవరణ మర్హతీతి తయా ఏకస్మిన్వృతే తేనచ ఆశ్వ
లాయనోక్తప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన గృహీతాయాం తస్యాంనకోఽపి
దోషస్సంభవిష్యతి ॥ అయంచార్థః—సైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసా
ధిగచ్ఛతి । నయాచతేచేదేవంస్యాద్యాచతే చేత్పృథక్పృథక్ ॥ ఇత్యాది
వచన బలాల్లభ్యతే ॥ ఏతేననయాచతేచేదేవం స్యాదిత్యాది వచనస్యగు

ణ వద్వరలాభేఽపి యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి గుణవద్వరాఽలాభేఽపి తృతీయవత్సరే యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయకత్వమేవ యుక్తమితి వచనమపిపరాస్తం । గుణవద్వరలాభేఽపి కన్యామదదతః ఋతుసంఖ్యాకభ్రూణహత్యా ప్రతిపాద కానాం వచనానాం తస్యదానాధికారం ప్రత్యేనహత్వబోధన ఏవతాత్పర్యాత్, త్రీణివర్షాణీత్యాదీనామపిగౌణకల్ప సమర్పకత్వాభావస్య పూర్వముపపాదితత్వేన గుణవద్వర లాభాపితృతీయ వత్సరే ఇతికల్పనాయాః అపినిరాలంబనత్వాత్ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ఇత్యేవం జాతీయకానాం బహూనాంవచనానాం అవిరోధేనైవ త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనార్థవర్ణనస్యయుక్తత్వాత్ । విప్రతిషేధభూయసాంస్యాత్సధర్మత్వమితిన్యాయాత్, ఏతేన నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ఇత్యాది వచనానాంవర్షత్రయా నంతరదాన గోచరత్వేనోప పత్తివర్ణనమపి పరాస్తం; నగిరాగిరేతి బ్రూయాదిత్యస్యేవ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామిత్య స్యాప్యనువాదరూపత్వాద్యథా ప్రాప్తమేవాఽనువాదోయుక్తఇతి "దద్యాద్గుణవతే కన్యాంనగ్నికాం బ్రహ్మచారిణే, అపివాగుణహీనాయేతివిధి వాక్యతోఽర్థతః ప్రాప్తనగ్నికావివాహనిషేధఏవవాఽనువదితవ్యః" అనగ్నికాపదంతున ఋత్వనంతరవర్షత్రయావచ్ఛిన్నస్త్రియం బోధయతి, కింతుసంజాతరజస్కాం । ఏవంచరజోదర్శన మాత్రేణ వివాహ నిషేధఏవోక్తవచన తాత్పర్యమితి నకోఽపి దోషః; ఏతేన కౌరవంతు రజస్వలా మితివచన మపివ్యాఖ్యాతం భవతి ॥ కలౌపరాశరస్మృత ఇతి; పరాశరసంహితావచనేన పూర్వోక్తైన ర్తుమతీవివాహ స్సర్వథాఽధర్మఏవేత్యవగమాత్ నకథంచిదపిరజోనంతర వివాహశాస్త్రీయతాసిద్ధిః । యద్యపిమాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానేత్రీణివర్షాణీత్యాది వచననిర్దేశా దత్వనంతర

వర్షత్రయపర్యంతం వివాహకాలబోధనేఽపి తాత్పర్యమితి ప్రతిపాదిత
మితి ప్రతీయతే. తథాపి తత్రత్య మాధవగ్రంథస్యాఽప్య స్మదభిప్రాయక
ల్పనమేవ యుక్తం, మన్వాదిసకలస్మృత్యర్థసంగ్రహేణ కలియుగాఽసా
ధారణధర్మోపదేశ నార్థం ప్రవృత్తైః పరాశరాచార్యైః ఋతుమతీ వి
వాహ నిషేధనాత్ మన్వాదీనామపి తాదృశతాత్పర్య కల్పనమేవ యు
క్తమితి వర్ణయంతి,

ఇతరేతు ఋతుమతీ వివాహనిషేధపరేషు సర్వత్రాపి వచనేషు, "య
స్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః" ఇతి విశిష్య బ్రా
హ్మణగ్రహణానుసారేణ బ్రాహ్మణేతరేషామృతుమతీ వివాహోఽపి
నదోషాయైవ క్షత్రియాదీనాం షోడశాదివయసామప్యుపనయన కాల
త్వా త్తత్కాలాపన్నస్య వివాహస్యాఽపి తదానీమేవానుష్ఠానస్యయుక్త
త్వాత్, నచ—అత్రాఽపి రజోదర్శనాభావ విశిష్టస్యైవోపనయనకా
లస్య వివక్షేతి—శంకనీయం॥ క్షత్రియాణాం ద్వాదశాది వయస ఏవము
ఖ్యకాలత్వేన తతఃపూర్వం వివాహస్య అనుష్ఠానాసంభవాద్ద్వాదశాది
వయస్సు రజోదర్శనస్యాఽపిసంభవాత్; తదభావవిశిష్టద్వాదశాది వయ
స్సు సర్వత్రాప్యుపపాదనాసంభవాత్ ఏవంచ రజోదర్శనానంతర మపి
క్షత్రియవిషయె వివాహోఽనుష్ఠానే నదోషఏవ; ఏవంచ " త్రీణివర్షాణ్యు
దీక్షేతేత్యాది వచనానామపి క్షత్రియాదివిషయకత్వమేవయుక్తమితివ
ర్ణయన్తి॥ తదపరేనక్షమన్తే ఏవంసతి " త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేతగృహే కన్య
ర్తుమత్యపీ" త్యపిశబ్దప్రయోగస్వారస్య భంగాపత్తిః అపిశబ్దేనహి ఋతు
మత్యావివాహో వచనాన్తరేణ నిషిద్ధ ఇతి ప్రతీయతే యది పునర్నిషేధ
పరాణాం సర్వేషామపి వచనానాం బ్రాహ్మణశబ్దప్రయోగస్వారస్యానుసా

కేబ్రాహ్మణవిషయకత్వమేవేతి నియమః; తర్హి క్షత్రియాదివిషయోరజో
ఽనంతరవివాహనిషేధపరస్యకస్యాఽపివచనస్యాభావాదపి శబ్దప్రయో
గస్వారస్యభంగాపత్తిః నను—నోపయంధ్యాద్రజస్వలాంప్రదానంప్రాగృ
తోరిత్యాదివచనానాం సర్వసాధారణత్వేనప్రతీయమానానాంఋతుమ
తీవివాహశాస్త్రీయత్వే నోపపత్తిరిత్యాక్షేపద్వారా క్షత్రియాదివిష
యేఽపివివాహనిషేధపరత్వా దపిశబ్దప్రయోగస్వారస్యం సిద్ధమేవేతిచే
న్న; దాననిషేధపరాణాముక్త జాతీయవచనానాం రజస్వలావివాహవి
ధిపరనైవాహిక చతుర్థరాత్రసమావేశనాది విధిపరాపస్తంబ బోధా
యనాది గృహ్యసూత్రవిరోధే జాగ్రతి తద్వివాహనిషేధ పరవిధ్యంతరా
ఽఽక్షేపకత్వాసంభవాదపిశబ్ద ప్రయోగస్వారస్య భంగస్తదవస్థ ఏవే
తినిషేధవాక్య ఘటిక బ్రాహ్మణశబ్దసామాన్యస్య క్షత్రియాద్యుపలక్షణ
త్వమంగీకరణీయమేవేతి నిషేధాఽభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రయోరుభయోరపి
సర్వసాధారణత్వమేవాంగీకరణీయం॥ అథోచ్యేత—దానవిధినిషేధప
రాణాంవచనానాం వివాహవిధినిషేధపర్యన్తతాత్పర్యాంగీకరణమావశ్య
కమితి పూర్వముపపాదితత్వాన్నో పయంధ్యాద్రజస్వలా మితి శాబ్దనిషే
ధేజాగ్రతి నిషేధాఽక్షేపా ఽనపేక్షణాత్, అపేక్షణేఽపి చతుర్థా
పరరాత్ర సమావేశనస్యా దృష్టార్థత్వమేవేతి పూర్వముపపాదితత్వాన్న
కయాఽపిస్మృత్యా విరోధఇతినిషేధాక్షేపస్యాఽపిసంభవాత్ క్షత్రి
యాదిమాత్రవిషయమేవా ఽభ్యనుజ్ఞానం—ఇతి; తదాఽపి త్రీణివర్షా
ణీత్యాది వచనజాతం కింబ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇతివిశేషవచనముపజీ
వ్య రజోనంతరవివాహ మభ్యనుజానాతి, ఉతాఽహోసామాన్యము
ఖేన ప్రవృత్తినిషేధ ముపజీవ్యేతి విచారణాయాంవినిగమనాఽవిరహే
ణద్వివిధనిషేధోప జీవననైవేదమభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రంప్రవృత్తమితి త్రీ

శివస్వాణీత్యాదివచనం సర్వసాధారణమేవ యదిపునః సామాన్యము
ఖేన ప్రవృత్తత్వసామాన్యాదభ్యనుజ్ఞాశాస్త్రమపి సామాన్యతః ప్రవృత్త
నిషేధ మేవో జ్జీవతినవిశేషముఖప్రవృత్తనిషేధమితివర్ణ్యతే; తత్రేద
ంవిచారణీయంవిశేషశాస్త్రత్వేన భవదభిమతం బ్రాహ్మణస్త్రీణామేవ
రజోనంతరవివాహం నిషేధతీతి కథంసిధ్యతీతి॥ తత్రనతావద్బ్రాహ్మణ
కర్తృకవివాహేనబ్రాహ్మణ్యాఏవ సంస్కార ఇతిప్రకారస్సమీచీనః క్ష
త్రియాది స్త్రీణామపిబ్రాహ్మణకర్తృక వివాహేన సంస్కారస్యస్మృతి
సిద్ధత్వాత్॥ నాపిప్రకారాన్తరేణ తదసంభవాత్॥ నహి.

యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః
త్రకతుర్ణరివసంస్కార్యాయా అపిబ్రాహ్మణశబ్దేనవ్యవహారో విద్యతే
ఏవంచఋతుమతి సామాన్యస్య వివాహనిషేధపరోక్త వచనతాత్పర్య మ
భ్యుపగమనీయం॥ ఋతుదర్శన దోషసంకీర్తన పరాణాం సామాన్యము
ఖేనైవ ప్రవృత్తి దర్శనాత్॥ ఏవంచప్రత్యాసత్తిన్యాయేనాఽపి ఋతు
మతీ సామాన్యగ్రహణ ఏవ అపిశబ్దస్వారస్య మితి శ్రీణివపాణీత్యాది
వచనానాం సర్వసాధారణత్వమేవ యుక్తం। అతఏవ యఃకరోత్యే క
రాత్రేణ వృషలీ సేవనద్విజః॥ ఇతిరజస్వలావివాహ నిషేధవాక్యేద్వి
జశబ్దగ్రహణోపపత్తిః ఏవంచ ఋతుమతీ వివాహ శాస్త్రీయతావాదో
బ్రాహ్మణస్త్రీ విషయేపి యుక్తఏవేతి॥

పరేతు, బ్రాహ్మణస్య సర్వవర్ణీయవివాహాఽధికారేఽపి స్వ
వర్ణీయ కన్యావివాహ ఏవధర్మ్య ప్రజాసంపత్త్యర్థ ఇతి తత్కర్తృ
కతద్వివాహ గోచరాణాం బ్రాహ్మణీశబ్దాఽఘటితానామపి తద్విషయ
కత్వమేవ భవిష్యతీతి సంవర్తాదివి శేషవచనానాం బ్రాహ్మణీమాత్ర

విషయకత్వాత్ సామాన్యముఖేన ప్రవృత్తానాం త్రీణివర్షాణీత్యాదీ
నాం బ్రాహ్మణీభిన్నవిషయకత్వమేవ ॥ నచైవమపి—సామాన్యతః ప్ర
వృత్తస్య నూపసంధ్యాద్రజస్వలామితి వచనస్య బ్రాహ్మణీవిషయకత్వ
మపి విద్యతేవానవా ఆద్యేతత్సమాన విషయక అభ్యనుజ్ఞాశాస్త్ర మపి
బ్రాహ్మణీవిషయమేవ ॥ ద్వితీయేతు సంకోచేప్రమాణాఽభావః ఏవం
బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్య త్రాపి త్రైవర్ణికాఽవివక్షణె "యః
కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవ నంద్విజః" ఇతివాక్యాద్ద్విజగ్రహణాఽనుప
పత్తిః తద్వివక్షణేతు త్రీణివర్షాణీత్యాదివచనసమానవిషయకత్వమేవే
తి బ్రాహ్మణకన్యానామపి రజోనంతర వివాహాఽభ్యనుజ్ఞాయతఏవ॥
ఏవంవైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశనాఽన్యథా నుపపత్తిరపి తత్ర
గమికేతికథం తదశాస్త్రీయత్వమితి— శంకనీయం ॥ ఏవమపివాఆప
త్క[illegible] తదభ్యనుజ్ఞాన ఏవతాత్పర్యం త్రీణివర్షాణీత్యా దీనామం
గీకరణీయం ॥ దద్యాదప్రాప్తకాలెఽ పీత్యాదివాక్యానా మివఋతుమ
త్యపీత్యపిశబ్ద ఘటితానామపి అభ్యనుజ్ఞానశాస్త్రాణామా పద్ధర్మవ్యవస్థా
పకత్వస్యైవ సర్వసంమతత్వాత్ ॥ వైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశ
నంత్వదృష్టార్థ సహశయనమాత్రపర్యవసన్నం నతుర్మతీవివాహ లింగ
మితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ [illegible]—సమావేశనస్య సహశయన
మాత్ర పర్యవసాన సిద్ధాంత పరాణాం ప్రణామాంజలి సమర్పణమేవ
వరముత్తరరం మన్యామహఇతి—ఉక్తం; తత్రకేచిత్ సమాదధతె త
త్రేదంప్రష్టవ్యం కింతేషాంసాహసికత్వాత్ సాహసికానాంచాత్యంత క్రో
ధసంసూచక ప్రణామాంజలి సమర్పణేనైవ మానముద్రాస్యాదిత్యత్ర
వివక్షితముతాహో తేషాం ప్రామాణికత్వాత్ ప్రామాణికానాంచ
ప్రణామాంజలి సమర్పణ పూర్వకోపసదనమేవ యథావదర్థ గ్రహణే

సముచితోపాయ ఇతి॥ఆద్యే భవతామేవ వినాప్రమాణలేశం సాహ సేన ప్రతిజ్ఞామాత్రేణ తత్తత్సిద్ధాంత వ్యవస్థాపనపరాణాం విషయె తా దృశ ముత్తరం పరతసమితి మన్యామహే ॥ యతోహి సాహసికపర్య నుయోగ సముచిత సమాహితి విధోపదేశతో గురవోపి దానింభవంత స్సంవృత్తాః ॥ ద్వితీయేతు నరజోనంతర వివాహాసిద్ధి రిత్యాయాతం స న్మార్గేణేతి మంతవ్యమితి ॥

యుక్తంచైతత్ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలా మితివచనం బ్రాహ్మ ణకన్యేతర విషయకమితి నయుక్తం ॥ 'ఉద్వహేద్వ్యస్తుతాంకన్యాం' ఇతి వచనస్య 'నోపరుంధ్యాంద్వజస్వలామితి' వచనస్యచ ద్వయోరపి నిషే ధపరత్వాన్నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయంహన్యాదితివచనయోరివ నపరస్పర బాధ్యబాధక భావాసికం; కింతు నాత్రేయం హన్యాదితి వా క్యే నాత్రేయహనని పాపాధిక్యమివ బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్యే నేన బ్రాహ్మణకర్తృక రజస్వలావివాహే పాపాధిక్య వర్ణనపవ తా త్పర్యం ॥ అతఏవ సర్వత్రాపిస్మృతిషు సర్వసాధారణ వివాహప్రకరణ ఏవైతేషాం నిర్దేశ ఉపపద్యతే ॥ అన్యథాహి త్రీణివర్షాణీత్యాదీ నాంక్షత్రియ ధర్మార్థే కారఏవ నిర్దేశాపత్తేః ॥ సర్వథాపితు త్రీణివ ర్షాణీత్యాదినా ఆపత్కల్పత్వేనైవ రజోనంతరవివాహ స్యాభ్యనుజ్ఞా యతే ॥ అభ్యనుజ్ఞాతస్యాఽపి పితృవరాది ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వ కమేవానుష్ఠానమితి కన్యావరయోః సర్వవిధపాప నివృత్తి సంభవేఽపి పితృవిషయె వ్యవహార్యత్వమేవ సంపద్యతే ॥ భ్రూణహత్యాదీనాం వ్య వహార నిరోధక శక్తిమాత్రస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తేన నివారణాత్ ॥ తము క్తం ॥

కామతోఽవ్యవహార్యస్తు వచనాదిహజాయతే ॥ ఇతి ॥
ఏవంచ భ్రూణహంత్ర్యాణాం పిత్రాదీనాం లోకవిద్విష్టత్వమపి సిద్ధంభవ
తీతి లోకవిద్వేషప్రయోజకత్వాదపి సరజస్వలాదానాది సమయకల్ప
నం యుక్తం ॥ ఏతావతా సందర్భేణ సకలగృహ్యసూత్రాణాం సర్వా
సామపిస్మృతీనాం గౌతమాశ్వలాయన బోధాయన వసిష్ఠ పరాశరాది
నిర్మితానామభిప్రాయో నిరూపితః—యథాఋతుమతీ వివాహోఽన
శాస్త్రీయఇతి ॥

అత్ర కేచిత్ప్రత్యవతిష్ఠన్తేస్మృత్యాదీనాం పౌరుషేయత్వాద పౌ
రుషేయం మంత్రలింగమేవప్రబలమితి తదన్యథాఽనుపపత్త్యా రజోఽనం
తర వివాహశ్శాస్త్రీయఇతి ॥ అయమాశయః—మంత్రాణాంహిప్ర
యోగసమవేతార్థస్మారకత్వే నైవ ప్రామాణ్యమితి మంత్రాధికరణే
పూర్వతంత్రే నిరూపితం ॥ వివాహాంగభూతాశ్చమంత్రాః ప్రౌఢాం
స్త్రియంప్రకాశయంతః వివాహ్యాయాః ప్రౌఢాత్వమప్యావశ్యకమితి ప్ర
మాణయంతి ॥ నహ్యారోఽహోరుమితి సమావేశనాంగ భూతమంత్ర
ప్రకాశ్యమానోర్వారోహణాలింగనాదికం కన్యాయాం సంభవతి ॥
యదితు కన్యాయామపి తత్సంభవత్యేవేతి సాహసమాశ్రీయతేతదాఽ
పి సోమః ప్రథమోవివిదేగంధర్వః ఇతిమంత్ర ప్రతిపాదితం మనుష్య
చతుర్థపతిత్వం రజోఽనంతర వివాహలింగం భవతి ॥ —తథాహి—

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుంజీతకన్యకాం।
పయోధరేషుగంధర్వోరజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనంహి సోమస్యవ్యంజనకాలేపతిత్వం పయోధరకాలే గంధర్వ
పతిత్వం రజఃకాలేఽగ్నిపతిత్వం చబోధయతి ॥ తత్ర తృతీయపతేర

గ్నేః రజఃకాలఏవపతిత్వే చతుర్థ పతేస్తమ్మత్తరమేవ పతిత్వమర్థ సి ద్ధమేవేతి రజోనంతర వివాహలింగమేవ తదితి మంత్రలింగ విరోధోద్ధ స్పరిహార ఇత్యృతు మతీవివాహోపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవభవతి ॥ యావతాచ ఋతుమతీ వివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేతావతా సమావేశ నాదిమంత్రాణామపిస్వారస్యం సిద్ధం ॥ ఏవంచమంత్రలింగావిరోధేనైవ స్మృత్యుపపత్తివర్ణనం యుక్తమితి తాసామపి తచ్ఛాస్త్రీయతాయా మేవతాత్పర్యం ॥ కన్యాశబ్దస్య అప్రాప్తయౌవనత్వస్యాఽప్యవివాహి తావరత్వమపి గౌణ్యావృత్త్యోపపన్నమితి "అర్యమణంనుదేవంకన్యా అగ్నిమయక్షతే' త్యాదిమంత్రా అపినవిరుద్ధాః॥గౌణ్యంమానాభావేనశ క్త్యాశ్రయణమేవ యుక్త మిత్యాగ్రహేతు "అగ్నిర్జోర్త్యతే సూర్య స్వాహేతి,, మిశ్రమంత్రలింగేన దేవతాద్వయవత్ ఉభయవివాహో పి శాస్త్రీయ ఇత్యంగీక్రియతాం ॥ వినిగమనావిరహాత్॥ ఏవంచసమా నబలమంత్ర లింగద్వయ మూలకయోః "నోపయంధ్యాద్రజస్వలాం,, 'త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షే తేతి, వచనయోః రుభయోరపి పరస్పర బాధ్యబా ధక భావాఽయోగేన గ్రహణాఽగ్రహణ యోరివ వికల్ప ఏవపర్యవ సానం ॥ ఏవం 'సోమోవధూయురభ్వ నౌత్వావుభావర ! సూర్యాంష త్యేశంసంతీంమనసాసవి తాదదాత్ । సకుంతిమింద్రచ్యావనిం సచ్యుతిం జఘునచ్యుతిం । కనాత్కాభాంన ఆథరప్రయస్యస్నిభసక్థ్యా,, ఇత్యా ది మంత్రాశ్చాత్ర ప్రమాణీభవంతీతి ॥

వయోనిర్ణయకారాస్తు యద్యపి మంత్రలింగం ప్రౌఢా వివాహ సాధకమత్ర ప్రసజ్యతే తథాపిమంత్రాణామర్థ వాదానాంచ విధ్యేకవా క్యతయైవ ప్రామాణ్యమితి జైమినీయ సిద్ధాంతానుసారేణ ప్రతీయమాన ప్రమాణాంతర విరుద్ధార్థే ప్రామాణ్యంనసంభవతీతి ప్రత్యక్షచోదనారూ

పాని కస్మృతిబాధిత రజస్వలావివాహ ధర్మతాబోధనేపి తాత్పర్యమ
భ్యుపగంతుం నశక్యతే ॥ యద్యపిమంత్రలింగమ పౌరుషేయం స్మృత
యస్తుపౌరుషేయాః; తథాఽపిశ్రుతి లింగవాక్య ప్రకరణస్థాన సమా
ఖ్యానాం సమవాయె పారదౌర్బల్యమితిబలాబలాధికరణ పర్యాలో
చనాయాం మంత్ర లింగాపేక్షయాఽపిస్మృతి ప్రాబల్యమపి గమ్యత
ఇతిస్మృత్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయోయుక్తః నహిశ్రుతిరిత్యే తావతా
సర్వంప్రమాణం స్మృతిరిత్యేతావతా నప్రమాణం; శ్రుతేరాచమేదితి
స్మృత్యాఽపి వైదంకృత్వావేదింకరోతీతి శ్రుతిబాధదర్శనాత్ ॥ కింతు
ప్రమేయావగమ సన్నికర్ష విప్రకర్షాభ్యామేవ ప్రమాణస్య బలాఽ
బలె ॥ ఏవంచోక్తసూత్రేశ్రుతిశబ్దేన శ్రౌతఃస్మార్తో వానిరపేక్షతయా
బోధకశ్శబ్ద ఏవగృహ్యతఇతి లింగాపేక్షయాస్మృతిర్బలీయసీతిసిద్ధమేవ॥
లింగవిరోధెఽపిస్మార్తశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదితి నిబంధనకారవచనం,వా
రుణీభిరారిత్యా ముపతిష్ఠత ఇత్యత్ర స్మృత్యాఽపి మంత్రలింగ బాధసి
ద్ధాంతశ్చైత ఏవోపపన్నో భవతి యదిమంత్రలింగమేవ స్మృత్యపేక్ష
యా ప్రబలమితిస్యాత్తదా ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే—అగ్నిర్మూర్ధా ఇత్యాది
మంత్రాణామగ్న్యా ద్యారాధనఏవాం గత్యాపత్తిరితి బుధభౌమాది
గ్రహారాధనవినియోగ స్మృతీనామప్య ప్రామాణ్యాఽపత్తిః ॥ విరో
ధాధికరణేతు ఏకజాతీయ ప్రమాణభూతయోరేవ శ్రుతిస్మృత్యో
ర్బలాఽబలవిచారః కృతః నతుభిన్న జాతీయయోరపీతి మంత్రలింగ
విరుద్ధానామపిస్మృతీనామప్రామాణ్యయోజనే నతదధికరణస్య తాత్ప
ర్యం ॥ భిన్నజాతీయాతు శ్రుతిస్స్మృతిర్వాయతరా ప్రమేయ సన్ని
కృష్టా తతరైవబలీయసీ ॥ తదుక్తం ॥

నైవ తావచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోః స్వరూపేణ విరుద్ధతా ।
బలాబలపరీక్షా వా ప్రమేయద్వారికా హి సా ॥ ఇతి ॥

అతోనహి వచనేన అర్థికార్థపరశ్రుత్యపేక్షయా శాస్త్రప్రమేయపరస్మృతి ప్రాబల్యం, ఋతౌ ఆచమేదిత్యాది స్మృతి విరుద్ధానాం వేదంకృత్వావేదింకరోతీతి క్రమ పరవచనానామప్రామాణ్య బోధనార్థంనిరూపితం తత్సమానన్యాయదత్రాఽపి స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనమేవయుక్తం॥ అపిచవిధినాకర్మ విశేషంప్రతి వినియుక్తాః ఖలుమంత్రాః కంచిదర్థం ప్రకాశయితుమర్హంతి, నాసతివినియోగే ఇతికన్యావివాహేష్వపివినియుక్తానామేతేషాం కథంచిదపి లక్షణాదినాకన్యాప్రకాశకత్వమేవాంగీకరణీయమితిమంత్ర లింగానామపి స్మృత్య విరోధేనైవోపపత్తిర్వర్ణనీయా ॥ అయమభిప్రాయః—ఇదంకర్మాఽనేన మంత్రేణకార్యమితి కర్మవిశేషేప్రమాణాంతరేణాంగత్వే గృహీతేఖలుతత్ర లింగేనకస్యచిదర్థస్యాఽనుమానం ॥ లింగేనైవాంగత్వస్యాఽపినిర్ణయేతు పరస్పరాశ్రయదోషః ॥ అంగత్వగ్రాహకంచ ప్రమాణంస్మృతిరేవేతి తదేవోపజీవ్య లబ్ధాత్మకంమంత్రలింగం కథమపి నతద్బాధకంస్యాత్, ఉపజీవ బాధస్యాఽయుక్తత్వాత్ ॥ లింగస్వరూప సిద్ధిశ్చయావతాస్మృత్యర్థేనా తావతా మంత్రలింగమపి స్మార్తమేవేతి సమానేస్మార్తత్వే విధస్యవిరుద్ధం లింగమాభాసీకరోతి ॥ యుక్తంచైతత్—విధ్యుత్తర కాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యా విధిరుపక్రమస్థో మంత్రాశ్చపాశ్చాత్యా ఇతి స్ఫుటం॥ ఉపక్రమస్థేనచ ప్రమాణేనదుర్బలేనాఽపి బోధితమేవార్థంప్రబలమపి పాశ్చాత్యం ప్రమాణమనుసరతి ॥ ఉపపాదితం చైతత్ వేదోవాప్రాయదర్శనాదిత్యాదౌ తృతీయాధ్యాయే పూర్వతంత్రే ॥ ఏ

పంచదశవర్షాఽపి స్మృతి రేవవస్త్ర సాధికేతి వివాహమంత్ర లింగానాం
కథమస్విన రజస్వలా వివాహసాధకత్వం ॥ కించ కాలాంతర భావినమర్థ
మాదాయాఽపి మంత్రలింగాని సావకాశాని భవితుమర్హంతి । స్మృతీ
నాం పునర్లింగ బలబాధ్యమానానాం సర్వథైవనిర్వాఽవకాశత్వాత్ కల్ప
యితుమితి ఆనర్థక్య ప్రతిహతానాం విపరీతం బలాబలమితి న్యాయేన
స్మృత్యాఽపి విధిభిరేవ శ్రౌతాన్యపి లింగాన్యర్థాంతర విషయతామాపాద్యన్తే
ఇతి స్మృతిప్రాబల్యాంగీకరణమేవయుక్తం ॥ స్మృతయోహి వ్యవస్థిత
ధర్మాఽధర్మాది స్వరూపప్రతిపాదనపరాః నతదాత్వ దేశకాలాద్యను
గుణ్యేనకల్పితా ఇతి హేతుదర్శనాచ్చేతి న్యాయేనాపి నతదప్రామాణ్య
శంకాఽవసరః ॥

శ్రుతిం పశ్యంతి మునయస్స్మరంతి చ తథా స్మృతిం ఇతి మనువచనమప్యత్ర
ప్రమాణం॥ తాసాం సాదిత్వాత్ తత్ప్రతిపాద్యాఽర్థోఽపి సాదిరితి కల్ప
నాయుక్తిః నహి ॥ జ్యోతిష్టోమేన యజేత ఇత్యస్యాదివాక్యావగత
జ్యోతిష్టోమాదేరపి సాదిత్వాఽపత్తేః ॥ యద్యప్యర్థో నిత్యః యాత్వసావ
నాఽనుపూర్వీసా అనిత్యేతి మహాభాష్యవచన మప్యనుకూలం ॥
యద్యపి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రేస్మృతీనామప్రామాణ్య ముప
పాదితం; తథాఽపి నతన్మన్వాది స్మృతి విషయం ॥ వేదార్థం ప్రత్యక్షీ
కృత్యైవ శాస్త్రాంతరేణ ప్రతిపాదయితౄణాం మహర్షివర్యాణాం జితా
రిషడ్వర్గాణాం కామక్రోధాద్యదృష్టహేతు సంభావనాయా అస్య
సంభవాత్ ॥

యోఽవమన్యేత తేమూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాన్నరః।
ససాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిందకః ॥ ఇతి

మనువచనంచాస్మాకమనుకూలం—కించ—కతిపయ భ్రాంతజనదృష్టాని మంత్రలింగాని ॥ స్మృతయః పునఃప్రామాణికమూర్ధన్యాఽనేకమహర్షి జనప్రణీతాః ఇతిస్మృతిప్రాబల్య మేవాంగీకరణీయం—కించ—భవమదాహృతసై వాహిక మంత్రలింగాన్యృషయోజానంతి వానవా ॥ యజానంతికథమేతే మంత్రలింగాన్యమూన్యృశాన్యర్థ విశేషసాధకానినగణయాంబభూవుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తే ఇతివిద్యమానమపి మంత్రలింగం స్మృతి విరోధాదప్రమాణ మేవత్తైర్గృహీతమితి మంత్రలింగానుసారేణ రజస్వలావివాహ సాధనం నసంభవత్యేవ॥—అస్తువామంత్రలింగప్రాబల్యం ఏవంచేదపి ఋతుమతీ వివాహసాధనంమంత్రలింగం కిమపివేదే నోపలభ్యతే ॥ తనుసంసర్గ ప్రార్థనాదీనాం కన్యాయామపి సంభావ్యమానతయా ప్రౌఢాలింగత్వాభావాత్ ॥ యత్తు—సోమఃప్రథమో వివిదేగం ధర్వఇతి మంత్రగతం మనుష్యచతుర్థపతిత్వలింగం; తదపినతుర్మతీవివాహ సాధనేసమర్థం ॥ అగ్న్యనంతర పతిత్వబోధనమాత్రేణ ఆగ్న్యధిపత్యకాలఏవవివాహ ఇతికల్పనాయాం ఉదీర్ష్వాతో విశ్వావసో నమసేడామహేత్వామితి మంత్రలింగ విరోధోదుష్పరిహరః॥అనేనహిమంత్రేణగంధర్వాఖ్యద్వితీయపతిఃస్తుతినమస్క్రియా పురస్సరం వివాహితాం వధూంమమ పత్నీంవివాహేయపితృగృహగతామన్యా కన్యామప్రితిత్వయాగంతవ్యమితి ప్రార్థ్యతే ॥ తత్రయద్యగ్న్యధిపత్య కాలఏవ వివాహఇతిస్యాత్తదాగ్ని ప్రార్థనమేవ ఖలుకర్తవ్యం ॥ నన్వాక్తమంత్రలింగేషద్వాదశాది వయస్కాయా అపివివాహసాధనపి ప్రథమమంత్రలింగాబాధనాత్తదసు సారేణతుర్మతీవివాహోపి శాస్త్రీయఏవేతి చేత్—న; స్పష్టాస్పష్టలింగయోః స్పష్టలింగానుసరణమేవయుక్తమితి ద్వితీయలింగాశ్రయణస్యైవ యుక్తత్వా

త్ ॥ నచ—ప్రథమలింగమపిస్పష్టమేవేతి—వాచ్యం; అస్మదాదీనామి
వసోమాదీ నాంతరుణీ సంభోగాద్యసంభవేన వ్యంజనేషుచ జాతేషు ఇతి
వాక్యఘటకస్యభుక్తే ఇత్యస్యాత్మనేపదాంత స్యాపి పాలయతీత్య
ర్థకత్వాఽక్రయణేన సోమగంధర్వాఽగ్నిపాల యితృత్వబోధన ఏవ
తాత్పర్యేణ వ్యంజనాదితః పూర్వమేవ వివాహేఽపి తాదృశ లింగోపప
త్త్యా స్పష్టత్వాభావాత్॥ యదితుభుక్తే ఇత్యస్య అనుభవతీత్యే వార్థ
స్వీకరణ ఏవాగ్రహః తదాఽపిసత్కార్య వాదానుసారేణ అష్టమాది
వయస్యపి వ్యంజనాఽదిసంబంధోపపాదన సంభవేన ఋతుమద్వయస
ఏవగ్రహణ మిత్యసంభవాన్నస్పష్టలింగత్వం॥ వివాహాంగమన్త్రలింగై రే
వరజస్వలా వివాహోఽసిద్ధా తదనంగమంత్రలింగైః ప్రౌఢాప్రకాశనస
మర్థైరపినవివాహ్యాయాః ఋతుమతీత్వకల్పనంసంభవదుక్తికమితిమంత్ర
లింగాఽనుసారేణ తద్వివాహశాస్త్రీయతావాదోఽసంగత ఏవేతివర్ణ
యంతి॥

అన్యేతు, దేవతాధికరణ న్యాయేనమంత్రాణామపి ప్రతీయ
మానార్థ ప్రామాణ్యమంగీకరణీయమేవ॥ నచ—ప్రమాణాంతరాఽవి
రోధఏవ ప్రతీయమానార్థ ప్రామాణ్యమన్యథా ఆదిత్యోయూప ఇత్యా
దీనామపి ప్రామాణ్యాఽపత్తేః; ఏవంచాత్రస్మృతి ప్రమాణవిరోధాన్న
ప్రామాణ్యమితి—శంకనీయం ప్రమాణాంతరపదేన లౌకికప్రమాణస్యై
వగ్రహణేన లౌకికప్రమాణవిరుద్ధార్థ తాత్పర్యాభావేపి సమానజాతీయా
లౌకికప్రమాణస్య ప్రథమతః ప్రవృత్త్యసంభవేన భిన్నజాతీయకప్రమా
ణద్వయస్యాఽపి ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యకత్వేన వికల్పపర్యవసానే నో
పపత్తివర్ణనస్యా వశ్యకత్వా దస్మదుక్తరీత్యా సమానజాతీయ మంత్ర

లింగద్వయ మూలకస్మృతిద్వయ విరోధేఽపి వికల్ప ఏవ పర్యవసా
నాత్॥ అన్యథాఽతిరాత్రే షోడశినంగృహ్ణాత్యతిరాత్రే షోడశినంగృ
హ్ణాతీతి వాక్యయోరప్య ప్రామాణ్యాఽపత్తేః। అయమభిప్రాయః॥—
ఆదిత్యోయూప ఇత్యాదివాక్యానాం యూపాదిస్తుతిపరాణాం యూపే
ఆదిత్యాద్యర్థబోధనేపి తాత్పర్యాంగీకార ప్రయోజనాభావాత్ వాక్యా
ర్థబోధతః పూర్వమేవ ప్రతీయమానప్రమాణాంతర విరోధాన్న స్వార్థే
ప్రామాణ్యమితి యుక్తం మంత్రలింగాధిగతానాం ప్రౌఢాత్వాదీ
నాంతు వాక్యార్థబోధతః పూర్వంనకేనాఽపి ప్రమాణేనవిరోధః। స్మృ
త్యాదీనాం పౌరుషేయాణామ పౌరుషేయ వేదమూలకత్వేన ప్రమా
ణానాం మంత్రలింగ ప్రమాణ ప్రవృత్తితః పూర్వమేవప్రవృ
త్తిరితి వర్ణనాసంభవాత్ । సంభవేపి మంత్రలింగ ప్రవృత్తితః
పూర్వం తద్విరోధ బుద్ధ్యనుదయేన ప్రతీయమానార్థ ప్రామా
ణ్యోపపాదన నదోషాత్ । యత్రప్రవృత్తయోః ప్రమాణయోః పర
స్పరవిరోధః తత్రవికల్ప ఏవ పర్యవసానం; యథావిధినిషేధస్థలే॥ ఇతిమ
న్త్రాణాం స్మృతివిరుద్ధానామపి స్వార్థప్రామాణ్యాంగీకార ఆవశ్యక ఏవ॥
నచైవమపి మంత్రలింగాఽపేక్షయా స్మృతీనాంప్రబలత్వాత్ తద్విరో
ధేసమంత్ర లింగప్రమాణం నప్రవర్తత ఇతివాచ్యం। అష్టకాదిస్మృతీ
నాం మంత్రలింగార్థవాదాదిమూలకత్వే నైప్రామాణ్యమితి స్మృత్య
ధికరణన్యాయేన మంత్రలింగాఽపేక్షయాస్మృతి దౌర్బల్యస్యసాధిత
త్వాత్। మంత్రాణాంపదైక వాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయావా
విధ్యన్వయస్య మంత్రాధికరణే ఖండదేవైరుపపాది తత్వేనవిధ్యైకవా
క్యత్వేనైవా న్వయవర్ణనస్యాఽసంగతత్వాత్॥ శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణ
స్థాన సమాఖ్యానామితిసూత్రేణతు అంగత్వప్రమాణానామేవ నిర్దేశః;

నధర్మత్వప్రమాణానామిత్యుక్తసూత్రే శ్రుతిశబ్దేనస్మృతిగ్రహణేపినధర్మ ప్రమాణమంత్రలింగ బాధస్సముచితః॥ అన్యథామంత్రలింగాది సిద్ధ అష్టకాదిస్మృతీనాం బౌద్ధాదిపరికల్పితనిషేధస్మృతీనాంచతుల్యవత్ప్రామాణ్యాపత్తిః, స్మృతిత్వాఽవిశేషాత్॥ దుర్బలమంత్రలింగ సాచివ్యమాత్రేణ త్వష్టకాది స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనన్నసంభవతీతి శిష్టాచారప్రామాణ్యే స్పష్టతయోపపాదితం॥ నచ—బౌద్ధపరికల్పితవచనానాం స్మృతిత్వమేవనాస్తీతి భ్రమితవ్యం; తేషామపిహేతు దర్శనాచ్ఛ్రుతిసూత్రే స్మృతిత్వేన భట్టపాదైర్వ్యవహారాత్। ఏతేన లింగవిరోధేపి స్మార్తశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదితివచన మపివ్యాఖ్యాతంభవతితస్యాఽపిధర్మత్వాఽవిషయత్వాత్। నచశ్రుతిలింగేతిసూత్రే అంగత్వప్రమాణస్యైవ నిర్దేశఇతి సంకోచేప్రామాణ్యాభావాద్ధర్మత్వ ప్రమాణస్యాఽపి గ్రహణమిత్యేవాంగీక్రియతా మితివాచ్యం; తత్రశ్రుతిశబ్దేన తృతీయాదికారక విభక్తేరేవ గ్రహణేన తస్యాఅంగత్వమాత్రగ్రాహకత్వాత్॥ అంగత్వంహినామ పరోద్దేశ ప్రవృత్తకృతికారకత్వేన విధివిషయత్వం, పరోద్దేశప్రవృత్తకృతేః విధివిషయత్వస్యచ అన్యలభ్యత్వాత్ కారకత్వలాభం వినానాత్మానం లభతఇతి తృతీయాది శ్రుతిరేవతత్స్వరూప బోధకేతియుక్తం॥ ధర్మత్వంతువెదబోధితాఽలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వ రూపంనతృతీయాది విభక్తి సమధిగమ్యమితి శ్రుతిలింగేతి సూత్రేధర్మప్రమాణస్యాఽపి నిర్దేశఇతి కల్పనానసంభవత్యేవ॥ ఏవంచ మంత్రార్థవాద సాధారణశ్రుతిబోధతత్వ మాత్రేణైవ తద్బోధసంభవాత్ మన్త్రలింగాదీనామపి ధర్మత్వవిషయె నిరపేక్షప్రమాణత్వమేవయుక్తం॥ భట్టపాదైరపి చోదనాలక్షణోఽర్థోధర్మ ఇతిసూత్రే చోదనాపదేన మన్త్రార్థవాద సాధారణ వెద ఏవవివక్ష్యతే నవిధివాక్యమాత్ర మితివ్యవస్థాప యద్భిరయమర్థోఽ

మగృహీత ఇతిమన్త్రలింగస్మృత్యోర్మంత్రలింగమేవప్రబలమిత్యేవాం
గీకరణీయం। ఏవంచమంత్రలింగ విరుద్ధానాం స్మృతీనామేవా ఽప్రా
మాణ్యం విరోధాధికరణ న్యాయేనసిద్ధ్యతీతిస్థితే, తేనన్యాయేన మంత్ర
లింగా ఽప్రామాణ్యవర్ణనమ సంభవదుక్తికమేవ॥ ఏవంధర్మత్వప్రమాప
ణ విషయేఽపి విధ్యపేక్షయా మంత్రలింగానాం విప్రకర్షాభావాత్।శ్రౌ
తవిధ్యపేక్షయాఽపి మంత్రలింగదౌర్బల్యం నసంభవతీతిస్థితే తదపేక్ష
ప్రమాణభావానాం స్మృతీనాంకథంమంత్రలింగబాధకత్వమితి భవన్త
ఏవ వివేచయన్తు ఏవంచ,

నైవతావచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోస్స్వరూపేణ విరుద్ధతా ।
బలాబలపరీక్షా వా ప్రమేయద్వారికాహిసా ॥

ఇతివచనేనాఽపి నవిరోధఇతి సూచితం॥ ఏతేన—ఏకజాతీయ ప్రమా
ణభూతయోశ్శ్రుతి స్మృత్యోరేవ విషయే విరోధాధికరణ న్యాయప్ర
సరః; మంత్రలింగస్మృత్యోస్తుభిన్నజాతీయత్వాన్నతత్రాఽపివిషయే తా
దృశన్యాయప్రసర ఇతి మంత్రలింగవిరుద్ధస్మృత్య ప్రామాణ్యవర్ణనం
నయుక్తమితి—వచనమపిపరాస్తం॥—తథాహి—కిమిదం సమానజా
తీయత్వం? భిన్నజాతీయత్వంవా? తత్రనతావచ్ఛ్రుతి లింగమాత్ర ఘటక
ఏకశ్రుతి శబ్దసమధిగమ్యత్వం సమానజాతీయత్వం, భిన్నశబ్ద సమధిగ
మ్యత్వం భిన్నజాతీయత్వం; ఏవంచవిధ్యాత్మక వేదభాగానాంతాదృశ
స్మృతీనాంచైకశ్రుతిశబ్దసమధిగమ్యత్వాత్సమాన జాతీయత్వం, మంత్ర
లింగస్మృత్యోస్తుభిన్నశబ్ద సమధిగమ్యత్వాత్ భిన్నజాతీయత్వమితి వర్ణ
నం సంభవతి। ఉక్తరీత్యోక్తసూత్రే ధర్మప్రమాణ నిర్దేశాఽసంభ
వేన ఉక్తసమానజాతీయత్వస్య ధర్మప్రమాణ ప్రాబల్య దౌర్బల్యనిర్ణ

యాఽనుపయోగిత్వాత్ । నాఽపి సమప్రాబల్యరూపం విషమప్రా
బల్యరూపం వా తత్; శ్రుతిస్మృత్యోస్సమప్రాబల్యభావస్యాఽసంభ
వాత్ శ్రుతిత్వేనైవ శ్రుతీనాం ప్రాబల్యేన మంత్రాణామపి శ్రుతి
త్వాఽవిశేషాత్ తద్విరుద్ధస్మృత్యప్రామాణ్యబోధనేఽపి ఉక్తాధికర
ణ తాత్పర్యమంగీకరణీయమేవ । వేదంకృత్వా వేదిం కరోతీత్యత్ర తు
త్వాప్రత్యయేనానంతర్యమాత్రం బోధితం నాఽవ్యవహితానంతర్య
మపీత్యవ్యవధానస్య శ్రుత్యప్రతిపాద్యత్వాత్ క్షుతే ఆచమేదితిస్మృతి
ప్రాబల్యమితి యుక్తం యదప్యుక్తం అపిచేత్యాదినా—విధినా కర్మవి
శేషం ప్రతివినియుక్తాః ఖలు మంత్రాః కంచిదర్థం ప్రకాశయితుమర్హం
తి నాఽసతి వినియోగ ఇతి—సత్యం వినియోజకశ్రుత్యనుసారేణైవ
మంత్రలింగాఽన్యథానయనం యుక్తం, యథా ఉద్బుధ్యస్వాఽగ్నే
ఇత్యాది మంత్రాణాం బుధభౌమాదిగ్రహారాధనే వినియోగాఽనుసా
రేణ కథంచిదపి బుధాదిపరత్వాశ్రయణం॥ వినియోజికా చ శ్రుతిః శ్రౌ
తీ వా స్మార్తా వేతి న విశేష ఇతి చ- తథాఽపి నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామి
త్యాదిస్మృతిభిః ఆరోహోరుమిత్యాది మంత్రలింగబాధనం న సంభ
వతి ఆరోహోరుమిత్యాది మంత్రవినియోజకత్వాభావాదుక్తస్మృ
తీనాం । అయమభిప్రాయః । శ్రుతిలింగాధికరణేన హి స్వాశ్రయవినియో
జకస్వవిరుద్ధశ్రుత్యపేక్షయా మంత్రలింగదౌర్బల్యమవబోధ్యతే న తు శ్రు
తిత్వేన శ్రుతీనాం మంత్రలింగత్వేన మంత్రలింగానాం చ ప్రాబల్యదౌ
ర్బల్యే । ఏతేన వారుణీభిరాదిత్యముపతిష్ఠేత ఇతి స్మృతిబాధ్యత్వేఽపి
లింగస్య నాత్ర విరోధ ఇతి సూచితం । లింగవిరోధేఽపి స్మార్తశ్రుతేర్బలీ
యస్త్వాదితి నిబన్ధనవచనస్యాఽప్యయమేవాఽభిప్రాయః । ఆరోహో
రుమిత్యాది మన్త్రాణాన్తు వివాహాకర్మాఙ్గతయా వినియోగేఽపి కన్యా

వివాహాంగతయాఽవినియోగాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమేవక థంచిదప్యా
శ్రయణీయమితివచనమపినసంభవతి ॥ నచ - స్మృతిప్రమాణేనకన్యా
వివాహఏవశాస్త్రీయఇతిసిద్ధా వివాహాంగతయా వినియుక్తానామపిక
న్యా వివాహాంగతాయా మేవపర్యవసానాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమే
వాంగీకరణీయమితి - వాచ్యం ॥ ఉక్తమన్త్రలింగవిరోధస్మృతేరప్ర
మాణత్వేనకన్యావివాహస్యైవాసిద్ధేః ॥ అర్యమణంనుదేవంకన్యా అగ్ని
మయక్షతేతిమన్త్రలింగేన కన్యావివాహసిద్ధావాగోహూరు మిత్యాది
మంత్రలింగేన రజస్వలా వివాహోఽపి సిద్ధ్యతీతినకించి దనుపప
న్నంనామ ॥ వస్తుతస్తుస్మృతీనామపి రజోనన్తర వివాహేఽధర్మతా
బోధనేనతాత్పర్య మితిపూర్వముపపాదితత్వాత్ స్మృతిబాధంవినాఽపి
తద్వివాహసిద్ధానకోఽపిదోషస్సమాపతతి ॥ రజస్వలావివాహనిషేధప
రత్వమేవయుక్తమితికల్ప నాతునసంభవతి మంత్రలింగవిరుద్ధానామప్రా
మాణ్యాదన్యథానయనమేవయుక్తం ॥ నచ - ఉపజీవ్యాఽనురోధేన
ఉపజీవకాఽన్యథానయనంనతు ఉపజీవకాఽనుసారేణ ఉపజీవ్యాఽన్య
థానయనం; మంత్రలింగంచస్వాశ్రయమన్త్రాణాం యత్కించిత్కర్మని
రూపితఅంగత్వగ్రహణాఽన న్తరమేవస్వాత్మానం లభతఇత్యంగత్వగ్ర
హణస్యస్మృత్యధీనత్వాత్ స్మృతిప్రాబల్యమేవయుక్తం; లింగస్యైవాం
గత్వస్యాఽపిగ్రహణే పరస్పరాశ్రయదోషఇతిశంకనీయం ॥ సామాన్య
సంబంధబోధక ప్రకరణాది సచివస్య లింగస్యా ప్యంగత్వగ్రాహకప్ర
మాణకోటౌ నిర్దేశేనాంగత్వగ్రహణా నంతరమేవ లింగస్వరూపసిద్ధి
రితివచనస్యాఽతిఫల్గుత్వాత్ ॥ తేనైవచాంగత్వనిర్ణయసంభవేస్మృత్యు
పజీవ్యత్వవాదాఽసాంగత్యాత్ ॥ ఉపజీవ్యత్వేపియాదృశాంశయోరుప
జీవ్యోపజీవకభావః తత్రైవఉపజీవ్యేనఉపజీవకబాధః నత్వంశాంతరేఽపి;

ప్రత్యక్షోపజీవ్యత్వేప్యాగమస్య ప్రత్యక్షబాధకత్వాంగీకారాత్ ॥
స్పష్టతరం చైతద్భామత్యద్వైతసిద్ధ్యాదౌ ॥ ఏవంచ పయోనిర్ణ-
యాం శేషస్మృత్యుపజీవ్యత్వాభావాత్ స్మృతివిరోధేన పయో-
నిర్ణయేఽపి నోక్తన్యాయప్రసరః ॥ యదప్యర్ధజరతీయన్యా-
యాపాదనం తదప్యజ్ఞానవిజృంభితమేవ, యథాహి అలాబ్వర్ధాంశభ-
క్షణేఽపి తద్భక్షణనిషేధశాస్త్రోల్లంఘనం సిద్ధం నైవం పయోనిర్ణ-
యాంశబాధే అంగత్వాంశబాధాదికమితి వైషమ్యాత్ ॥ అభ్యుపే-
త్యాపి స్మృత్యుపజీవ్యత్వమేవం వర్ణితం ॥ వస్తుతస్తు స్మృత్యుపజీవ్య-
త్వమేవ మంత్రలింగానాం నసంభవతి ॥ —తథాహి కిమిదముపజీవ్య-
త్వం ప్రామాణ్యాంశే, ఉతోత్పత్త్యంశే, నాద్యః ॥ మంత్రాణాం స్వతః
ప్రమాణత్వాత్, నద్వితీయః మంత్రనిత్యత్వేన తల్లింగస్యాపినిత్యత్వాత్ ॥
మంత్రాధికరణపర్యాలోచనాయాంతు స్మృత్యుపజీవ్యత్వమేవ మంత్ర
లింగానామితి పూర్వముపపాదితత్వాద్యత్కించిదేతత్ ॥ —యదపి
చోక్తం, విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యోపక్రమస్థత్వేన
విధిప్రాబల్యమితి—తత్ప్రతిబ్రూమః ॥ అస్పష్టమంత్రలింగాపేక్ష-
యా తద్విరుద్ధస్పష్టవిధివాక్య ప్రాబల్యాంగీకారేపి నక్షతిః విధిశబ్దేనచ శ్రౌ-
త విధిరేవ గృహ్యతే యుక్తత్వాత్ నతుస్మార్తవిధిరపి ॥ ఏవంచవిధి
ప్రాబల్యాంగీకారేపి స్మృతిబాధోపపాదనం భవిష్యత్యేవ ॥ యద్యపి—
ఇషేత్వేతి మంత్రప్రవృత్త్యనంతరమపి ఇషేత్వేతి శాఖామాచ్ఛినత్తీతి
బ్రాహ్మణప్రవృత్తేర్దర్శనాత్ విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్ర-
వృత్తిరితిననియమస్సంభవతి,—యద్యపిచ— ఉపక్రమస్థత్వమాత్రేణ
ప్రాబల్యమపినభవిష్యతి ॥ ఉపక్రమగతానామపి ఇదం రజతమిత్యా-
దీనాం ఉపసంహారగతేన నేదం రజతమితి బాధజ్ఞానేన బాధదర్శనాత్ ॥

యదిపునరన్యోన్యస్య సాపేక్షాణాం అర్థవాద విధీనాం పరస్పరవిరుద్ధా
నాం ఉపక్రమోప సంహార గతానాంసతాం కిమనురుధ్యకస్యన యస
మితి శంకాయాం ఉపక్రమ గతమప్యర్థ వాదమనుసృత్యైవ ప్రధాన
స్యాపి విధర్న్నయనం యుక్తమిత్యేవతాదృశన్యాయ శరీరం॥ భ్రమబా
ధజ్ఞాన యోస్తూత్పత్తౌప్రవృత్తౌ వాపరస్పరనిరపేక్షత్వాన్నోపక్రమగ
తే నాపిభ్రమేణ బాధజ్ఞాన బాధఇతియుక్తం । విధిమంత్రయోస్తు పర
స్పరసాపేక్షతయైవప్రవృత్తిః ఉపక్రమగతవిధి ప్రాబల్య వాదోయుక్త
ఏవేత్యుచ్యతే తత్రేదంప్రష్టవ్యం మంత్రాణాం పరస్పరాపేక్షత్వం కిం
ప్రమాణసిద్ధముతాహోస్వకపోల కల్పితం, తత్రనతావత్ప్రథమః
కల్పస్సంభవతి। మంత్రాణాంపరైకవాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయా
వావిధ్యర్థబోధకత్వేన ప్రామాణ్యాభావస్య మంత్రాధికరణేఖండశో
వైరుపపాదితత్వాత్ । అన్యథాఅర్థవాదాధికరణేనైవగతార్థత్వాన్మం
త్రాధికరణం వితథంప్రసజ్యేత । నద్వితీయః । అప్రామాణికభవదీయ
కల్పనాయాః అకించిత్కరత్వాత్ ॥ ఏవంచవిధి మంత్రయోః భ్రమబా
ధజ్ఞానయోరివ పరస్పరాపేక్షత్వం నాస్త్యేవేతి నోక్తాధికరణ ప్రసక్తిః॥
కింతు

పూర్వాత్పరబలీయస్త్వం తత్రనామప్రతీయతాం।
అన్యోన్యనిరపేక్షాణాం యత్రజన్మధియాంభవేత్॥
పౌర్వాపర్యే పూర్వదౌర్బల్యం ప్రకృతివత్

ఇతివచనానురోధ్యపచ్ఛేదాధి కరణన్యాయో నోత్తరకాలప్రవృత్తి కా
నాంమన్త్రాణామేవప్రాబల్యంస్యాదిత్యుపక్రమోపసంహారన్యాయసంచా
రాదికం గాఢాజ్ఞానవిజృంభితమేవ। ఏవంచోపక్రమస్థత్వ మాత్రేణప్రా

బల్యనిరూపణ మపినసంభవత్యేవ॥—తథాఽపిఅభ్యుపేత్యా ప్యుపక్రమ
స్థత్వం తత్ప్రియుక్తప్రాబల్యంచ స్మృతిప్రాబల్యఖండనార్థమేవ మూక్త
మితినకథంచిదపి మన్త్రలింగాఽప్రామాణ్యశంకావసరః॥ యదప్యుక్తం-
మన్త్రాణాంభావిరజస్వలాత్వ బోధనేనాఽపిచారి తార్థ్యాదచరితార్థా
నాం స్మృతీనామే "వానర్థక్యప్రతిహతానాం విపరీతంబలా బలమి"
తిన్యాయె నప్రాబల్యమితి-తదపి నసంగతం॥ ప్రయోగసమవేతార్థస్మార
కత్వేనఖలు మన్త్రాణాంచారి తార్థ్యం నతు సంభవదర్థ ప్రకాశకత్వ
మాత్రేణేతి రజస్వలాయా వివాహసంబంధబోధనం వినామన్త్రచారి
తార్థ్యవర్ణనా సంభవాన్మంత్రాణామపి చారితార్థ్యాభావాత్॥ అన్యథా
స్మృతీనామపి పూర్వకాలికాష్ట వర్షత్వాదిబోధనేన చారితార్థ్యసంభ
వాదితి మంత్రలింగప్రాబల్యఏవ పర్యవస్యతి ఏవంచవ్యవస్థిత ధర్మాఽధ
ర్మవిషయకాణామపిస్మృతీనాం తదాతనదేశకాలాద్యాను గుణ్యానకల్పి
తత్వశంకాయా అప్రసరేణ "హేతుదర్శనాచ్చ" ఇనూత్రేణాప్రామా
ణ్యవర్ణనాయోగెఽపి విరోధాధికరణన్యాయెనా ప్రామాణ్యవర్ణనంసం
భవత్యేవ॥ నసుమన్వాదిస్మృతీనాం వైదికార్థవిషయ కత్వమేవనియతం
"శ్రుతిలింపశ్యన్తిమునయ" ఇత్యుక్తవచనాఽనురోధాత్॥ ఏవంచమన్త్ర
లింగవిరుద్ధానామపి తేషాంప్రామాణ్యమంగీకరణీయ మేవేతిచేత్—నను
భోః కింమూలప్రమాణాఽప్రత్యక్షే ఽపితత్ప్రామాణ్యాంగీ కరణమభి
ప్రేతముతా ఽహోతత్ప్రత్యక్షఏవవా॥ నాద్యః ప్రత్యక్షమంత్రలింగ
విరోధెమూల శ్రుత్యనుమానా సంభవేన విరోధాధికరణన్యాయె నా
ప్రామాణ్యస్యైవాంగీ కరణీయత్వాత్॥ "నైసర్జనహో[illegible]మాయంవా
సోధ్వర్యుః ప్రతిగృహ్ణాతీ" తిస్మృతేరప్య ప్రామాణ్యస్య వ్యవస్థాపిత
త్వాత్॥ నద్వితీయః॥ ఇష్టాపత్తేః॥ ఏవంచసమావేశనాది మంత్రలింగ

విరుద్ధస్మృతిమూల ప్రామాణ్యస్యా ప్రత్యక్షత్వేన నరజస్వలావివాహని
షేధపరాణాం వచనానాముపపత్తిర్భవిష్యతీతి రజస్వలావివాహ శ్శా
స్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం—యదప్యుక్తం కతిపయభ్రాన్తజన దృ
ష్టానిమంత్రలింగాని॥ స్మృతయస్తు ప్రామాణికమూర్ధన్యా నేకమహర్షి
జనప్రత్యక్షాః ఇతి॥ తదపినయుక్తం ఉక్తమంత్రలింగానామపి తత్ప్రత్య
క్షత్వాత్॥ అతఏవనహితే త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీత్యాది వచనైస్స్పష్ట
మేవరజస్వలానామపి వివాహమభ్యనుజానతే॥ యదితూక్తజాతీయ వచ
నానామృతుమతీవివాహ పరత్వం నాస్తీతి పూర్వమేవోపపాదిత మితి
తదప్రత్యక్షాణ్యేవమాని లింగానీతికథ్యతే ॥ తదాకామంభవన్త్వప్రత్య
క్షాణ్యేవలింగానీతి॥ నహితావతా విద్యమానమపిమంత్రలింగమవిద్యమా
నంసంపద్యేత యదిమహర్షి జనానాం ప్రత్యక్షం లింగం కిమపినాస్తీతి క
థ్యతే తర్హి ఉక్తలింగమపి తత్ప్రత్యక్షమిత్యాస్తాం ప్రత్యక్షంచానాపిలిం
గంసాహసాదినాతే ననిర్దిశన్తీతివదామః॥ యథాహి॥ ఔదుంబరీంస్పృ
ష్ట్వోద్గాయతీతి ప్రత్యక్షామపి శ్రుతిమనాదృత్యతద్విరుద్ధామేవకాంచనస్మృ
తిం ఔదుంబరీసర్వావేష్టితవ్యా ఇతీహాపామస్మార్షుః॥ ఏవం॥ ఏతేనభవదు
దాహృతవైవాహిక మన్త్రాన్నృషయోజానన్తివానవా యదిజానన్తికథ
మేతేమంత్రలింగాన్యమాదృశాన్యర్థవిశేషసాధకాని నగణయాంబభూ
వుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీన ప్రజ్ఞాస్తే ఇత్యాదివచనమపి పరాస్తంఔ
దుంబరీసర్వావేష్టితవ్యేతి స్మృతికారాఅపి ఔదుంబరీంస్పృష్ట్వోద్గాయతీతి
శ్రుతింజానతేవానవాయదిజానతే కుతస్తైనతాం గణయాంబభూవుః నఖ
లుశబరాచార్యాది భ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తే ఇతిపర్యనుయోగస్య భవతామపి
విషయేసమాపత్తే రితికథంచిదపి మన్త్రలింగానాం ప్రామాణ్యవర్ణనంన
సంభవిష్యతీతి మన్తవ్యం॥ ఉపపాదితంచైతచ్ఛిబార్క మణిదీపికాయాం

దీక్షితవర్యైరితి తతఏవద్రష్టవ్యం॥ శ్రుతప్రకాశికాకారకు మరలభట్టాచార్యైశ్చాయమర్థో౽పివిశేషతఉపాదితః యావతాచను స్త్రీలింగప్రామాణ్యసిద్ధిః తావతామావేశనాది మంత్రలింగేన ఋతుమతీవివాహశాస్త్రీయతా౽పిసిద్ధాభవతి॥ యదితు కన్యాయామపి గౌణసమావేశనాది సంభవాత్ నతత్ప్రౌఢాలింగమిత్యుచ్యతే, తర్హి సోమః ప్రథమఇతిమంత్రలింగంతాదృశమాస్తాం॥ నను—తదపి నప్రౌఢాలింగం భవతీతిపూర్వముపపాదితమితిచేత్— సత్యముపపాదితం; ఉపపన్నంతు నభవతి—తథాహి—నవయమగ్న్యధిపత్యకాలఏవ వివాహఇతివదామః కిన్తుతదా౽పి వివాహశ్శాస్త్రీయఏవేతి॥ తత్రతఉదీర్ష్వాత ఇతిమంత్రలింగవశేన ద్వాదశాదివయస్క వివాహవదుక్త మంత్రలింగవశేన ఋతుమతీవివాహో౽పిశాస్త్రీయఇతివదామః॥ నచ—వ్యంజనేషుచజాతే ష్విత్యత్రభుక్తే పదస్య రక్షతీత్యర్థకత్వేన కన్యావిషయకత్వమపి సంభవతీతిసోమః ప్రథమఇతి మన్త్రలింగం నస్పష్టమితి—వాచ్యం, భుక్తేఇత్యాత్మనేపదాస్తస్య "భుజో౽నవనే" ఇతిపాణినిసూత్రేణ రక్షణార్థే అత్మనేపదనిషేధాత్ అనుభవతీత్యర్థకత్వాచ్ఛ్రయణాస్యైవయుక్తత్వాత్॥ లక్షణయాతదుపపాదనే,

> పూర్వం స్త్రియస్సురైర్భుక్తాః సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।
> భుజ్యన్తేమానుషైఃపశ్చాన్నతాదుష్యంతి కర్హిచిత్ ॥

ఇతివచనవిరోధో దుష్పరిహారః॥ నహిరక్షణరూపేణ భోగేనకో౽పిదోషః కన్యాయాంప్రసజ్యతే॥ వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నైరితి వ్యంజనాదీనామేవ భోగకలాపత్వేన స్మరణాదుక్త భోగో౽పి సంభవదుక్తికఏవ॥ సత్కార్యవాదా౽నురోధేన బాలికాయామపి తదను భవసమర్థనన్తు

> వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుక్తేచకన్యకాం ।

పయోధరేషుగంధర్వో రజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనావగత క్రమబాధాఽపత్త్యానసంగతం ॥ తత్రమతే ఉత్పత్తౌరే వాభివ్యక్తిరూపత్వేన జాతేష్విత్యుత్పత్తి కాలావచ్ఛేదస్యైవ అనుభవితత్వ బోధనాత్తస్యచకన్యాయామసంభవాత్ ప్రౌఢాలింగమేవతదితి పశ్యామః ॥ "ఇయమేవ సాప్రథమావ్యౌచ్ఛదంతర స్యాంచరితి ప్రవిష్టావధూర్జజాన" ఇత్యాదిమంత్రాస్తు వివాహానంగ భూతాలపి ఇతిహాసరూపాస్సన్తో రజస్వలావివాహే ప్రమాణీభవంతీతి సర్వవిధమంత్రలింగాన్యపి రజోనంతరవివాహే ప్రమాణమితివర్ణయంతి ॥ వివాహకాల విమర్శకారాణామపి పర్యవసితాశ యోయమేవేతి జానీమః ॥

పరేతు—సత్యం మంత్రలింగాపేక్షయాస్మృతిర ప్రమాణం ॥ తావతాప్యృతుమతీ వివాహస్సిద్ధిః పరంనభవిష్యతి ॥ మంత్రాణాం హి యదంగత్వం యత్రక్లృప్తం తత్స్మారకత్వమాత్రేణ తత్రచారితార్థ్యాదర్థాంతర ధర్మత్వాది బోధనేపిన సామర్థ్యం ॥ మంత్రార్థత్వవ్యాపకం నధర్మత్వ ప్రయోగ సమవేతత్వాదికం కింతుతత్సమానాధి కరణంత దిత్యేవసిద్ధాంతాత్ ॥ యత్రపునఃప్రకరణప్రమాణేన అగ్నిహోత్రహోమాంగత్వ మాత్రంనిశ్చితం ప్రకాశనీయార్థస్తునిశ్చితః తత్రాఽపేక్షితాగ్న్యాది ధర్మత్వాది బోధనేనైవ మంత్రచారితార్థ్యమితి మంత్రలింగనశ్శైనేవాగ్న్యాదినిర్ణయః ॥ ఏవంచ పాణిగ్రహణ సమావేశనాదిమంత్రాణాంక్లృప్తాంగభావ పాణిగ్రహణసమావేశనాదిస్మారకత్వేనైవ సామర్థ్యోపక్షయాన్న ప్రౌఢాధర్మత్వ బోధకేఽపి వ్యాపారః ॥ యథాహి—నిర్వపామీత్యాది వ్రీహివద్రైరేవప్రయోగ సమవేతార్థస్మరణేసంభవత్యపి దేవస్యత్వేత్యాది పదసముదాయ వన్నిర్వపామివదోపస్థాపి

త నిర్వాపస్మరణానైవాదృష్టసిద్ధిః ఏవం అత్రాపి సుషజస్త్వాయేత్యా దిపదసముదాయ విశిష్టైన పాణింగృహ్ణామీత్యాది నాతస్స్మరణ ఏవా దృష్టసిద్ధిరితి వర్ణనసంభవాత్ ॥ కించ మంత్రప్రకాశ్య మానానా మర్థానాం కన్యాయామపి సంభవాత్ నకిమపిప్రౌఢాలింగముప పద్యత ఇత్యపివక్తుంశక్యతే॥యత్తూక్తం—సోమః ప్రథమక్ష్తిమంత్రేణ బోధ్యమా నం మనుష్యచతుర్థపతిత్వం ప్రౌఢావివాహే శాస్త్రీయతాయాంగమక మితి—తత్రప్రతి బ్రూమః—సోమస్యప్రథమపతిత్వం, గంధర్వస్యద్వితీ య పతిత్వం వహ్నేస్తృతీయ పతిత్వంచ, కింవివాహ సంబద్ధిప్రథమ ద్వితీయ తృతీయాది దినవిషయకత్వేనాఽభిప్రేతం ఉతాఽఽహో "వ్యంజనేష్వితి వచనానుసారేణ వ్యంజనోత్తరకాలం సోమపతిత్వంతదు త్తరకాలపయోధరోత్తరకాలం గంధర్వపతిత్వం, తదుత్తరరజోనంతర కాల మగ్నిపతిత్వం, తదనంతర వివాహోత్తరకాలం మనుష్యపతి త్వమితి వివేచనీయం ॥ — ఆద్యేపి— పథమదినే వ్యంజనోత్పత్తిః, ద్వితీయదినేపయోధరోత్పత్తిరితి వివక్షితంవా—నవా— నాద్యప్రథ మః; ఏకైకదినాత్యయ మాత్రేణ పయోధరాదీనాముత్పత్త్య సంభ వాత్॥ నాద్యోద్వితీయః; "వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుఙ్క్తేచకన్య కామితివచన విరోధాత్ కన్యావివాహవాద ఏవ పర్యవసానాచ్చ॥ నద్వితీయః;

వ్యంజనైస్తుసముత్పన్నైస్సోమోభుఙ్క్తేతుకన్యకాం ।
పయోధరైస్తుగంధర్వో రజసాగ్నిఃప్రతిష్ఠితః ॥
తస్మాదవంజనోపేతా మరజామపయోధరాం ।
అభుక్తాంచైవసోమాద్యైః కన్యకాంతుప్రశస్యతే ॥

ఇతిగృహ్యాసంగ్రహకారవచన విరోధాత్ ॥ అనేనహివచనేన వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవావివాహితా సంబంధిసోమాద్యనుభవస్యదోషత్వ సంకీర్తన పూర్వకం వివాహోవిధీయతే — అయం భావః—వ్యజనేషుచజాతేషు సోమోభుఙ్క్తేత కన్యకాం, ఇతిహివచనం నతావత్సోమాద్యనుభవానంతర మేవవివాహం విదధాతి; కిన్తు అవివాహితావస్థాయాంతదనుభవస్య దోషత్వ సంకీర్తనపూర్వకం వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవ వివాహశ్శాస్త్రీయఇతి ॥ నచ—"తస్మాదవ్యంజనోపేతా,, మితివచనస్య "వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నై,, రితిగృహ్యాసంగ్రహవాక్య శేషత్వేపి 'వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇతిసంవర్తవాక్య శేషత్వాభావాత్ తద్వచనస్యాప్యుక్తార్థతాత్పర్యకల్పనంనసంభవతీతి—వాచ్యం; శాఖాంతరీయవాక్య శేషాఽనుసారేణశాఖాంతరీయ వాక్యార్థనిర్ణయఇతి "బృహస్పతేర్వావేతదన్నమ్ యన్నీవారా,, ఇతివాక్యస్య యాగవిధిపరత్వోపవర్ణన సమయెఖండదనైరుపపాదితత్వేనోక్త తాత్పర్య కల్పనస్య తత్రాఽపి యుక్తత్వాత్ ॥ ఏతేన

పూర్వం స్త్రియస్సురైర్భుక్తాస్సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।
భుజ్యన్తేమానుషైఃపశ్చా న్నతాదుష్యంతీధర్మతః ॥

ఇతివచనమపి వాఖ్యాతంభవతి ॥ వివాహితానాన్తు స్త్రీణాం వ్యంజనాది కాలావచ్ఛేదేన సోమాద్యనుభవస్య శాస్త్రప్రమాణేనాదోషత్వేఽపి అవివాహితానాం తదనుభవస్యదోషత్వాదితి—అయమాశయః-ద్వివిధంహిపతిత్వం స్వామిత్వలక్షణమనుభవితృత్వలక్షణం చ, ప్రథమంతుపతిత్వం పూర్వంవ్యంజనాదితః ద్వితీయంతువ్యంజనకాలే పయోధరకాలే గంధర్వస్యవ్యాదశాదివయసిరజః కాలేతుహ్నేః, ఋతుస్నా

నానంతరంతు మనుష్యస్యేతివివేకః ॥ నచ—ఉక్తవిధద్వివిధవతిత్వే ప్ర
మాణాభావఇతి —శంకనీయం ॥ సోమః ప్రథమోవివిదే ఇతి సోమో,
దదద్గంధర్వాయేతిచమంత్రద్వయామ్నానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ ॥ ఏవంచ

వివాహాత్పూర్వమష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చ ప్రశస్యతే।

ఇత్యాదిస్మృతయః ప్రథమమంత్రార్థానువాదికాః॥

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుంజీతకన్యకాం ।

ఇతివచనంద్వితీయ మంత్రార్థానువాదకమితివక్తోపిదోషః ॥ ఏతేన

తాసాంసోమోదదచ్ఛౌచంగంధర్వశ్శిక్షితాంగిరం ।
అగ్నిశ్చసర్వభక్షత్వం తస్మాన్నిష్కల్మషాస్త్రియః ॥

ఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతంభవతి ॥ నచ—షడబ్దమధ్యేనోద్వాహ్యా ఇతి
వచన శేషత్వేన వివాహాతః పూర్వమేవ ప్రథమద్వితీయ తృతీయ వత్స
రద్వయేన సోమాద్యుభ వస్య ప్రతిపాదనాత్తద్వచన విరోధఇతి—
శంకనీయం ॥ ఉపనయనస్థానీయస్య వివాహస్య గర్భాష్టమతః పూర్వం
మప్రసక్తత్వాత్ నాంతరిక్షేగ్నిశ్చేతవ్య ఇతివదుక్తవచనస్యార్థ వాద
త్వేనస్వార్థా ప్రామాణ్యాత్ ॥ వ్యంజనకాలావచ్ఛేదేనతు వివాహ
స్యాతిదేశతః ప్రాప్తేః తస్మాదవ్యంజనోపేతా మితివచనంతుయదార్థమే
వేతి యుక్తం వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇత్యస్యతు హేతువన్నిగదార్థ వాద
స్యాపి స్వార్థేప్రామాణ్యమపి దేవతాధికరణన్యాయేన యుక్తమేవ ॥
తస్యాపిస్వార్థా ప్రామాణ్యకల్పనాయామపి నాస్మాకంక్షతిరిత్యన్యత్ర
విస్తరః ॥ సర్వథాపితునోక్తలింగమృతుమతీవివాహ గమకం ॥ అత
ఏవనాజాతలోమ్నాఽఽ సహాసంవిశేతే తివచసమపి సార్థకంభవతి ॥
యది వ్యంజనోత్పత్త్యనంతరమేవ వివాహ ఇతిస్యాత్తదావ్యంజనో

త్పత్తితః పూర్వం భార్యాత్వస్యైవా సంపన్నత్వాత్ నాభార్యాముపగచ్ఛే దితివచనేనైవ అనుపగమనస్య సిద్ధత్వేనవితథమేవతత్సంపద్యేత ॥ వ్యంజనోత్పత్తితః పూర్వమేవవివాహ ఇత్యంగీకారేతు సార్థక్యసంభవ ఇతితత్త్వం॥నచ—అస్మాభిః వ్యంజనోత్పత్తితః పూర్వమపివివాహ స్యాంగీకారాదస్మన్మతేప్యుక్త వచనసార్థక్య సంభవ ఇతి-వాచ్యం। సంకోచప్రమాణాభావాత్। అసంకుచితసార్థక్యా సంభవాచ్చ॥నచ— ,,ఋతౌభార్యాముపేయాది,, తివచనేనర్తుకాల భిన్నకాలావచ్ఛేదేనస్వభార్యాగమనస్యాపినిషిద్ధత్వాత్ తద్వచనవైఫల్యంభవన్మతేపితుల్యమితిసాంప్రతం; ఋతుస్నానానంతరం విష్ణుర్యోనింకల్పయతు ఇత్యాదిమంత్రజపవిశిష్టసమావేశనస్యవిహితస్య గర్భోత్పత్తిప్రయోజకస్యఋతుకాలభిన్నసప్తదశాదిరాత్రావచ్ఛేదేనాపి ప్రసక్తస్యోపగమనస్యైవ నిషేధే ఉక్తవచనతాత్పర్యం॥ నతువ్యంజనాది పూర్వకాలావచ్ఛేదేన రాగతః ప్రసక్తస్యోపగమనస్యనిషేధేపి॥ నచ—సంకోచప్రమాణాభావఇతి — శంకనీయం రాగప్రాప్తోపగమనాపేక్షయా విధిప్రాప్తోపగమనస్యైవ ప్రత్యాసన్నత్వాత్॥ అస్తువా ఉభయవిధోపగమనస్యాప్యత్రగ్రహణం తావతాపి నోక్తవచనవైఫల్యం॥

ఋతుస్నాతాన్తుయోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి।
ఘోరాయాం బ్రహ్మహత్యాయాం పతతేనాత్రసంశయః॥

ఇత్యాదివచనానుసారేణ భార్యామేవోపగచ్ఛేదేవేతి నియమద్వయాంగీకారేపి ఋతావేవేతికాల నియమానంగీకారాత్॥

యథాకామీభవేద్వాపి స్త్రీణాంవరమనుస్మరన్॥

ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృత్యా ఋతుకాలభిన్నకాలావచ్ఛేదేనాపి భార్యో

పగమనస్య విహితత్వాత్॥ వ్యంజనజస్తతః పరంబుతుకాలతః పూర్వ స్తుసోమాద్యనుభవకాలత్వాన్న మనుష్యానుభవప్రసంగః॥ ఇత్యలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్తవిచారేణ॥

తాదృశశ్చవివాహః నిత్యోవాతకామ్యోవేతి విచారణాయాం— కామ్యఏవవివాహః॥ ,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేత దినమేకమపిద్విజః,, ఇతివచనేన యత్కించిదాశ్రమేవస్థాన మాత్రస్యైవప్రతిపాదనాత్ ॥ తత్రచద్విజశబ్ద ప్రయోగానుసారేణ ద్విజత్వప్రయోజక బ్రహ్మచర్యవ్యతిరిక్తాశ్రమ సామాన్యస్య కామ్యత్వమేవేతి బహువివాహవాద కారావర్ణయంతి ॥ వయోనిర్ణయకారా అప్యయమేవసిద్ధాంత మవలంబంతే, స్త్రీణాంవిషయె ఉపనయనస్థానీయత్వేన అకరణేప్రత్యవాయశ్రవణాచ్చ నిత్యత్వేపి పుంసాంవిషయెకామ్యఏవ వివాహఇతి వక్ష్యంతః ॥

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు కలియుగె వానప్రస్థసన్యాసయో ర్నిషిద్ధత్వాత్ బ్రహ్మచర్యాశ్రమమాత్రెఽవస్థానస్యాఽపి తథాత్వాన్నియత స్వపుంసామపివిషయె వివాహ ఇతివర్ణయంతి ॥

వరేతుకలియుగేత్వధానీస్తనాన్న హ్వాత్రసన్యాస్య సాదినిషిద్ధ
చత్వార్యబ్ద సహస్రాణి చత్వార్యబ్ద శతానిచ॥
కలౌయదాగమిష్యంతి తదాత్రేతాపరిగ్రహః ॥
సన్యాసశ్చనకర్తవ్య ఇతివేదవిదాంమతం ॥

ఇతివచనస్యన తాత్పర్యం ॥

యావద్వర్ణవిభాగస్తు యావద్వేదఃప్రవర్తతె ।
సన్యాసంచాగ్నిహోత్రంచ తావత్కుర్యాత్కలౌయుగే॥

ఇతి వేదప్రవృత్తిపర్యంతం తదనుష్ఠానస్యాఽవశ్యకత్వ పరవచనాఽను
సారేణాఽన్యథైవార్థవర్ణనస్య యుక్తత్వాత్ ॥ ఉపపాదితం చైతత్స
జ్జనరంజని పశుమాంసమర్దన ఖండనేచాఽస్మత్కృతే ఇతి తతఏవ ద్ర
ష్టవ్యం ॥ ఏవంచోక్త ప్రకారేణ పుంసామపివిషయేవివాహ నిత్యత్వ సా
ధనం సభవిష్యత్యేవ ॥ తథాప్యవిరక్తాన్నాంతకాన్విధురాంశ్చోద్దిశ్యైవ
గృహస్థాశ్రమప్రవేశోపయోగి వివాహస్య విధానేన తేషాం నియత
మేవ తదనుష్ఠానమావశ్యకమేవేతి పుంసామపి విషయే వివాహోనిత్య
ఏవ ॥ — యుక్తం చైతత్ — యథాహివివాహః స్త్రీసంస్కారః ఏ
వంపురుష సంస్కారోఽపి ॥ స్త్రీణాంజాయాత్వసంపత్తేరివ పురుషే ప
తిత్వ సంపత్తేరపి వివాహప్రయుక్త త్వాంగీకారాఽవశ్యకత్వాత్ ॥
అతఏవహిదత్తాయా అపికన్యాయాః పాణిగ్రహణాది సంస్కారానిర్వృ
త్తేర్వరాంతరాయాఽపిదానాది విధానం ॥ యదిహిప్రతిగ్రహమాత్రే
ణైవస్వామిత్వం ధాన్యాదేరివస్యాత్ తదాపిత్రాదేః పునర్దానాది విధిర
సంగత ఏవసంపద్యేత అతఏవహియజ్ఞేష్ట వినియోగాఽనర్హత్వమపి
భార్యాయాశ్శ్రితే చోచిత ముపపన్నంభవతి ॥ ఏవంచోభయసంస్కార
రూపస్య వివాహస్య అంశభేదేన నిత్యకామ్యత్వ విభాగోఽసంభవత్యేవ ॥
నచ — కర్తృభోక్త్రుభయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య కర్త్రంశేనిత్య
త్వం భోక్త్రంశేతు కామ్యత్వమితి దృష్టత్వాత్తదనుసారేణాత్రాప్యుప
పత్తిరితి — శంకనీయం ॥ ఉభయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య ఉభయసమ
వేత ఫలజనకత్వాభావేనోభయపర్యాప్తవాం సత్యఫలప్రయోజక
వివాహవైషమ్యేణ సన్నిష్టాన్తేనవివాహవిషయే వ్యవపత్తినర్హనాఽసం

భవాత్ ॥ నచ— స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూప ఏవ వివాహః ఉపనయన
స్థానీయత్వాత్ ఉపనయనం హి కుమారమేవ సంస్కురుతే న తు పితరమపి
తత్కర్తారమితి సర్వసంప్రతిపన్నమితి—శంకనీయం ॥ ఉపనయనో
త్తరకాలికానాం అధ్యయనాదీనాం ఉపనీతమాత్రవిషయకత్వవద్వివా
హోత్తరకాలిక ధర్మవిశేషాణామపి వివాహితామాత్రాధికారి
కత్వాపత్తేః ॥ — అయమాశయః అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీ
తేతి విహిత మంత్రకరణకోపనయనస్య నపితృసంస్కారోఽపి ఫలమి
త్యయుక్తం ॥ తత్ఫలస్య ద్విజత్వసంపత్తేః పూర్వమేవ సిద్ధత్వాత్ ॥
అష్టవర్షం బ్రాహ్మణమితి కుమారస్యైవ ద్వితీయాంతపదేనోపాదాన
మపి తత్ర గమకం ॥ వివాహవిషయే తు

గార్హస్థ్య మిచ్ఛన్వ్రతికః కుర్యాద్దారపరిగ్రహం॥

ఇతివచనావగతగార్హస్థ్య ప్రయోజనస్య పురుషవిషయే వివాహతః
పూర్వమసిద్ధత్వాత్తస్య వివాహప్రయుక్తత్వ వర్ణనం యుక్తమేవేతి వై
షమ్యాత్ ॥ అస్తు వా స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూపం తావతాఽపి „నిరా
శ్రమీ న తిష్ఠేత దినమేకమపి ద్విజః“ ఇతి వచనేన నియతమేవావిరక్తానాం స్నా
తకాదీనాం తదనుష్ఠానాఽఽవశ్యకతాఽవగమాత్తన్నిత్యత్వాంగీకరణ
స్యాఽఽవశ్యకత్వాత్ ॥ నహి కుమారమాత్రసంస్కారరూపముపనయనమి
తి పిత్రాదివిషయేఽపి తత్కర్తృత్వం కామనాప్రయుక్తమితి సంభవతి॥
కించ ఉపనయనస్థానీయత్వ వర్ణనస్య వివాహేనైవ స్త్రీణాం బ్రాహ్మణ్యా
ఽఽది సిద్ధిరితి వర్ణనస్య కాలాఽతిదేశ ఏవోపయోగః ॥ నాన్యత్ర, అన్య
థా ఉపనయనం యథా పిత్రైవ కర్తవ్యం వివాహోఽపి స్త్రీణాం పిత్రై

వక ర్తవ్య ఇత్యపికల్పనా ప్రసంగాత్; యదితుత్రపిత్రాది వ్యతిరిక్తగా హార్హస్య కామానామేవ వివాహానుష్ఠానె ఽధికారశ్శాస్త్రి చోదితః త్యుచ్యతే। తహ్యర్హ తైనైవశాస్త్రేణ ,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేత్,, ఇతిరస్యని త్యత్వమపి ప్రతిపాదితమితి కథంవివాహకామ్యతా వాదోపపత్తిః భవ న్తఏవ వివేచయన్తు॥ ఏతేన ఉపనయనస్యైవ వివాహస్యాఽపి షోడశ వయః పర్యంతమపికాలఏవేతి వచనమపిపరాస్తం॥ ఉపనయనస్థాసీ య త్వమాత్రేణ శాస్త్రవిరుద్ధార్థాంగీకరణా యోగస్యాఽనుపదమేవ ప్ర తిపాదితత్వాత్॥ ,,నోపయుంధ్యాద్రజస్వలాం,, మితిబహుశః రజోదర్శ నానంతరం వివాహానర్హతాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ షోడశవయ స్యాం అపివాహ విధానపర భారతవచనాదీనామపి ,,ఏతచ్చ స్త్రదర్శ నాభావే సతీతి విజ్ఞేయమితి,, నిబన్ధనకారవచనస్యై ష్యేవం సత్యేవోప పత్తిరిత్యస్మదుక్తైవ వ్యాపత్తి వర్ణనం యుక్తమిత్యలంఽధుమతీ వివా హశాస్త్రీయతా వాదోఽసంగతపవేత్యలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్త వి చారేణ ॥ సర్వథాఽపితు వివాహకామ్యతావాదో త్యన్తాసంగత ఏవ, నచ—,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతదినమేకమపిద్విజః,, ఇతివచనేన య త్కించిదాశ్రమె వస్థానమాత్రస్యైవ ప్రతిపాదితత్వాత్ గృహస్థా శ్రమస్వీకరణమెవ యుక్తమితినియమాభావాత్తదనుసారేణ వివాహ నిత్యత్వ సమర్థనంనయుక్తమితి—వాచ్యం। అస్యహివచనస్యయస్య య స్యయాదృశయాదృశాశ్రమశ్శాస్త్రిచోదితః తస్యతస్యపురుషస్య తాదృ శతాదృశాశ్రమా వస్థానంవినైకమపిదిన మవస్థానంనయుక్తమితి ప్రతి పాదన ఏవ తాత్పర్యం ॥ నతు యత్కించిదాశ్రమె ఽవస్థా నమాత్ర బోధనె; అన్యథాసన్యస్తానామపి పునర్గృహస్థా ఽశ్రమ ప్రవేశాఽపత్తేః॥ క్రమసన్న్యాస ప్రతిపాదకానాం వచనానామున్తైన

తాత్పర్యాత్। యస్తుబ్రహ్మచర్యా ద్వాప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వేతి
వచనం తదపివిరక్తవిషయకమేవేతి తత్రతత్రోద్ఘోషిత మిత్యవిరక్తానాం
స్నాతకాదీనాం గృహస్థాశ్రమ స్వీకారస్యైవ శాస్త్రచోదితత్వాత్ వి
వాహనిత్యతా సమర్థనంయుక్తమేవ॥ పుత్రకామార్థవివాహయోస్సప
త్నీకస్యైవాధికార ఇతి నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతేతి వచనస్య తద్విషయత్వాఽ
ప్రవర్తనాత్తాదృశ వివాహయోః కామ్యత్వమేవ॥ తత్సంస్కృతానాంచ
ఉపగమనమాత్రయోగ్యతా సంపత్త్యానకర్మాఽధికారః। ధర్మప్రజార్థ
వివాహసంస్కృతానాన్తూపగమనాదౌధర్మాదౌ చోభయత్రాఽప్య
ధికారః॥ సర్వవిధ వివాహానాంచ ప్రయోగః పరమేకఏవ। నిత్యకామ్య
యోః ప్రయోగవైలక్షణ్యాభావాత్। తత్ర బ్రాహ్మణస్త్రీణాంధర్మా
ఽనుష్ఠానావశ్యకత్వాత్ కేవలపుత్రార్థ వివాహేకామార్థ వివాహేచ
నాధికారః॥ అతఏవహి సపత్నీకద్వితీయాది వివాహేఽపి ధర్మప్రజా
సంపత్త్యర్థ మిత్యేవ సంకల్పశ్శిష్టవర్యైః క్రియతే। కామ్యవివాహేచ
యదాకామస్తదా వివాహఇతి, యుక్తంరజోదర్శనానంతర మపివివాహ
శ్శూద్రాణాం॥ వస్తుతస్తు కామ్యకర్మణామపిశాస్త్రచోదిత కాలికాను
ష్ఠానమేవ ఫలాయకల్పతే నతుకామప్రాప్తకాలిక మిత్యన్యత్రవిస్తరః।—
అయమాశయః—వివాహోహిత్రివిధః ధర్మప్రజార్థః కేవలప్రజార్థఃకా
మార్థశ్చేతి। ప్రథమోనిత్యోఽన్తిమౌతుకామ్యౌ। యద్యపిమితాక్షరా
యాం ధర్మపుత్రరత్యర్థత్వేన వివాహస్త్రివిధఇత్యాచారాఽధ్యాయే
ధర్మార్థవివాహః పుత్రార్థవివాహః కామార్థవివాహ ఇత్యేవంత్రైవిధ్యము
పపాదితం; తథాఽపిపుత్రార్థ వివాహస్యాఽపి నిత్యకామ్యభేదేన తత్ర
తత్రద్వైవిధ్యోఽపపాదనాద్వివాహ చాతుర్విధ్యాఽపత్త్యాజాతపుత్రః
కృష్ణకేశఇతిశ్రుత్యా ధర్మార్థానామేవ పుత్రార్థత్వస్యాఽపి సంసూచిత

త్త్వేనచ మితాక్షరాకారాణామపి ధర్మప్రజార్థః కేవలపుత్రార్థః కేవల కామార్థశ్చేత్యేన త్రైవిధ్యవర్ణనేతాత్పర్యం॥ యద్యపి—సపత్నీకద్వితీయాది వివాహసంస్కృతానాం నకర్మాఽధికారః జ్యేష్ఠభార్యాయా ఏవకర్మాఽధికారాదితి తత్రతత్రోపపాదితం—తథాఽపి జ్యేష్ఠభార్యాయామరణాఽనన్తరం కనిష్ఠాయాఅపి కర్మాఽధికారసంభవాత్ స్వరూపయోగ్యత్వం విద్యతఏవ॥ అతఏవహి తస్యాంజ్యేష్ఠభార్యా సత్త్వదశాయాముత్పన్నస్యాఽపి బ్రాహ్మణత్వమేవేతి సిద్ధాంతః॥ యథాచధర్మప్రజార్థ వివాహేనైవ ద్వితీయజన్మసంభవ స్తథాన్యత్రవిస్తరః॥ బహువివాహవాదితు సర్వభార్యాణామపి సర్వకర్మాధికార ఇతి సప్రమాణం నిరూపితమితి తత్సిద్ధాన్తాదరణే నకస్యాపి పర్యనుయోగస్యావకాశః తాదృశేచ వివాహే ఋతుదర్శనాభావ విశిష్టోపనయన కాలఏవకాలఇతి ఋత్వనన్తరమపి తచ్ఛాస్త్రీయతావాదో సంభవమున్తికఏవ॥

తదయంనిష్కళితార్థః

(1) ఋతుకాలతః పూర్వమేవబ్రాహ్మణస్త్రీణాంవివాహః కరణీయః॥

(2) తత్రాఽష్టమాదివయ ఏవముఖ్యకాలః॥

(3) యదితుపిత్రాదిప్రమాదేన రజోదర్శనంతదాఽపత్కల్పతయా ప్రాయశ్చిత్తాఽనుష్ఠాన పూర్వకం వివాహాఽనుష్ఠానమప్య భ్యనుజ్ఞాయతే॥

(4) యదితు ఋతుదర్శనానంతరమపి సాహసాదినాపిత్రాదిభిర్నదీయతే తదావర్షత్రయ ప్రతీక్షణేన కన్యయాస్వయం వరణం కర్తవ్యం॥

(5) తత్రాఽపివరేణ కన్యాయాస్స్వస్యచ ఆశ్వలాయనోక్త ప్రకారేణ శుద్ధిస్సంపాదనీయేతి ॥

(6) యేతుపునర్దైవాద్దృష్ట రజస్కాయాః కన్యాయాః కూపాదిష్వేవపాతనం శాస్త్రీయం మన్యన్తే, సాహసికానాం కఠినహృదయానాంచ తేషాం శాస్త్రముపన్యనాద్రియమాణానామాస్తికత్వాఽభిమాన ఏవకేవలంనాఽఽస్తిక భావోఽపీతి సుధీరముద్ఘోషయామః ॥

(7) సర్వథాపితు ఆపత్కల్పత్వైవ రజస్వలావివాహశ్శాస్త్రైభ్యనుజ్ఞాయత ఇతి వయోనిర్ణయకారాణామేవాశయ స్సమీచీనః నత్వనాఽపత్కల్పతయాఽపి రజోదర్శనానంతరం వివాహశ్శాస్త్రైశ్చోదిత ఇతి వివాహకాలవిమర్శకారాణామాశయ ఇతి సర్వ మనస్యమితి వర్ణయంతి ॥

అస్మాకమపిపరేషాంమతమేవ సమీచీనమితి ప్రతిభాతి ॥ అతో వయమపితమేవ పక్షమనువర్తామహే॥ యదిత్వన్యైరాస్తికవర్యైః పక్షాంతరాఽనుసరణ మేవయుక్తమితి సముచిత ప్రమాణ జాతైరుప పాద్యతే తర్హి మహాజన మార్గానుసరణమేవ నిశ్శ్రేయ సంపన్నా నావయమపితత్సిద్ధాంత మేవాఽనుసరిష్యామ ఇత్యస్వతంత్రప్రజ్ఞైస్వపరినిష్ఠితేషుచాస్మాసునకైరపి పురోభాగిభిర్నభవితవ్యమితి బహుశః ప్రార్థయామ ఇతి శివం ॥

ఇతి,

తిరుపతి శ్రీ వెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమ సహోపాధ్యాయేన
అనంతకృష్ణశాస్త్రిణా విరచితా వివాహసమయ
మీమాంసా సంపూర్ణా.

శ్రీనివాసో విజయతే

శ్రీగురుభ్యోనమః

శ్రీమన్మహేశాయనమః

ఆర్యాః,—

విదితచరమేవేదం తత్రభవతాం భవతాం? యత్ఖలుసమేపిలోకాః నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానమాత్రతత్పరాః విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖాశ్చ విద్యంతఇతి॥ తత్రహి నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానె రాగాదయ ఏవనిమిత్తం॥ విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖత్వేచ అశ్రద్ధాదయః॥అశ్రద్ధాయాం పునః నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాయిభిస్సర్వైరపి ప్రాయశ్చిత్తీయైర్నైవ ప్రాయశ్చిత్తంసంవ్యవహారాదికమేవ॥ తత్ర యది ప్రాయశ్చిత్తీయానాం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానన్నైవ సంవ్యవహారః, కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సంవ్యవహారాయోగ్యానాం అసంవ్యవహారశ్చనియతమనుష్ఠీయెత, నియతమేవతర్హి ధర్మాచరణాభిముఖ్యం సంభవేదితి।

తత్రైవం సతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధంవానవా? నిషిద్ధత్వేపిత స్యప్రాయశ్చిత్తం విద్యతే వానవా? కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తత్సత్వే సంవ్యవహారో విద్యతేనవేతి త్రేధా విప్రతిపత్తయః॥ తత్ర ప్రథమవిప్రతిప త్తౌ సముద్రయానం నశాస్త్రనిషిద్ధం॥ సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలువిధారణం దేవరేణసుతోత్పత్తిః కలౌపంచవివర్జయేత్ ఇత్యాది వచనంతు అథపతనీయానీ తిప్రస్తుత్యసమామ్నాత సముద్రసంయాన మితి వచనైకవాక్యతాను సారేణసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రాధికరణ కయానమేవ విషయీకరోతి, నతువిలాసవిద్యాగ్రహ ణాద్యర్థం క్రియమాణంసముద్రయానమపి ॥ నచ—వినిగమనావిరహాత్ బోధాయనవచన మేవ అన్యథా సముద్రయానసామాన్యనిషేధపర త్వేన నీయతామితి— వాచ్యం, నిబంధనకారైః ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు శ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచన వ్యాఖ్యానావసరేత దుపష్టంభకత్వే నోక్తబోధా యన వచననిర్దేశేన బోధాయనవచన ప్రాబల్యస్య నిర్ణీతత్వాత్—అ యంభావః—ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతురితి వచనంహి, ధర్మజ్ఞసమయప్ర మాణత్వేన మాధవీయాదిషు ప్రతిపాదితమితి మూలభూతాం కాంచన స్మృతి మపేక్ష్యైవ ప్రమాణంభవతి॥ ధర్మజ్ఞసమయస్యాప్యాచారస్యేవ స్మృతి మూలమేవ ప్రామాణ్యమిత్యంగీకరణీయత్వాత్ ॥ ఏవంచ, స ముద్రయాన నిషేధఏవ నాస్తీతికేచిద్వర్ణయంతి ॥

అన్యేతు ఋగ్విధానే సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చిత్తంతు విద్యతే॥ బహుకాలాభ్యాసేన ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతే ఇతిప్రతిపాద్య బోధాయనీయ త్రైవార్షిక ప్రాయశ్చిత్త విధానాన్నైమిత్తికైక్యేననిమి

త్త్యైక్యనిర్ణయాత్, బోధాయనవచనమపి సకృత్సముద్రయాన విషయ మేవేత్యే వాంగీకరణీయమితిసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రయానస్య బహుకాలాభ్యాసవిషయస్య అత్రగ్రహణ మయుక్తమితి సముపసర్గేణ న వివక్షితార్థః॥ ద్విజస్యాబ్ధౌతు నాయాతురిత్యాదితివచనోపష్టంభ కతయా ఉక్తబోధాయనవచనం నిర్దిశతాం నిబంధన కారాణామప్య య మేవాశయః॥ఏవంచ ధర్మజ్ఞసమయస్యాపితస్య మూలభూతంవచనం విద్యతఇతి యథాశ్రుతార్థమేవేతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధమేవ॥

తత్ర, తథాపి, సముద్రయానసామాన్యం శాస్త్రనిషిద్ధం ఉతత ద్విశేషోవేతి విచారణాయాంతత్సామాన్యమేవ శాస్త్రనిషిద్ధం॥ ,,ద్విజస్యాబ్ధౌతునాయాతుః,, ,, సముద్రయానస్వీకారః,, ,, సముద్రయాత్రా స్వీకారః,, ,,సముద్రసంయానం,, సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చిత్తంతు విద్యతే ఇత్యాదివచనానామ విశేషణైవ ప్రవృత్తత్వాత్. మానంకారాగృహేవాసో నాభిధ్యానందినత్రయం। మ్లేచ్ఛావాసస్తథా పక్షంయోవర్తేత సపాతకీతి॥ వచనేనతునోపసంహారః, ఉభయోరపిని షేధశాస్త్రత్వేన, పరస్పరోపసంహారస్యా యుక్తత్వాత్॥ అన్యథా, నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాశ్వ్రతేయం హన్యాది తివచనయోరపి పరస్పరోపసంహారాపత్తేః, అతఏవ ఉత్సర్గాపవాదన్యాయోపి నప్రవర్తతే, అపవాదశాస్త్ర ప్రవృత్తిరహితేదేశాన్తరే తచ్చారితార్థ్యం వినాతదప్రవర్తనాత్, ఏవంచ, సామాన్యవిశేషాది న్యాయా ప్రవృత్తేః సముద్రయానసామాన్య మేవశాస్త్రనిషిద్ధమితి కేచిద్వర్ణయంతి.

అన్యేతు, సస్నానంనజపోహోమ ఇతివచనైక వాక్యతానుసా

రేణ స్నానజపాద్యభావవిశిష్టత్వేనైవ తస్యదోషాపాదకత్వేన ఏకాహం ద్వ్యహం వాయదహుతం హుతమేవ తత్భవతీతి శ్రుత్యనుసారేణ స్నానాద్యభావస్యస్వరూపేణ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వాంగీకారాయోగాత్ దినత్రయవ్యాప్తికతదభావస్యైవ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వ మంగీకరణీయమితి సముద్రయానస్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి, విశేషవిషయకత్వాత్, భిన్నశాఖాగత అగ్నిహోత్రవాక్యమివ మాసంకారాగృహేవాసః ఇతి వచనసమానార్థకత్వమేవ యుక్తం, ఏకశాఖాగతానామేవ నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహారాభావః; భిన్నశాఖాగతానాంతు నిషేధవచనానామపి పరస్పరోప సంహారోవిద్యత ఇతిమీమాంసకసిద్ధాంతానుసారేణ భిన్నస్మృతిగతానాం నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహారశ్రవణమాత్రేణ నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయం హన్యాదితివచనోపసంహారా పాదనస్య అయుక్తత్వాత్. ఏవంచసామాన్యవిశేషన్యాయేన న్యాయాంతరేణ వాసముద్రయాన నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచనానాం దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయాన పరత్వమేవ అంగీకరణీయమితిసముద్రయాన విశేషఏవశాస్త్రనిషిద్ధఇతివర్ణయంతి, నిషిద్ధస్యాపితస్య ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతేవానవేతి విచారణాయాం నాస్త్యేవేతికేచి ద్వర్ణయంతి,

తేషామయమాశయః—యద్యపిబోధాయన ధర్మేబుగ్విధానచత్రైవార్షిక ప్రాయశ్చిత్తంవిహితం–తథాపి తద్యుగాంతరవిషయకమితిపశ్యామః । యతోహికలివర్జ్యప్రకరణే ,, ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుశ్శోధితస్యాపిసంగ్రహః,, ఇతివచనం సమామ్నాతంకలియుగే ప్రాయశ్చిత్తాభావంబోధయతి । ఉక్తవచనంహి శోధితస్యాసంగ్రహబోధనా స

మః ర్థంసత్ శిఖిధ్వ స్తఇతివత్, శుద్ధిప్రయోజనప్రాయశ్చిత్తాభావమేవబో
ధయతి॥ యథాహి, ప్రాయశ్చిత్తనిషేధపరాణాం ,, ప్రాయశ్చిత్తంనప
శ్యామి యేన శుధ్యేత్సఆత్మహా,, ఇత్యాదివచనానాం సంగ్రహ నిషేధ
తాత్పర్యకత్వం భాష్యభామత్యాదా వర్ణితం ॥ తథాసంగ్రహనిషేధ ప
రాణామపివచనానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావ పరత్వేనదోషః, కలౌద్విజో
ర్ధాయానేతు ప్రాయశ్చిత్తమిహార్హతి ఇతివచనంతుదినత్రయన్యూనకాలి
కసముద్రయానవిషయం॥ఏకాహంద్వ్యహంవాఅహాలతంహాలితమేవ తర్భ
వతిత శ్రుతిస్తుదినద్వయవ్యాప్తిక స్నానాద్యభావజనిత పాపస్య ప్రాయ
శ్చిత్తాపనోద్యత్వమేవ బోధయతీతి నకించిదనుపపన్నంనామ ॥ ఏవంచ,
సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంనాస్త్యేవేతి'

అన్యేతు, కలియుగేపి సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంవిద్య
తఏవ బోధాయనధర్మసూత్రస్య ఋగ్విధానవచనస్యచ యుగాంతరవిష
యకత్వేన సంకోచానుపపత్తేః। అన్యథానైమిత్తికస్యైవ నిమిత్తస్యా
పి యుగాంతర విషయకత్వాపత్తేః ॥ నను—కలియుగె విశిష్య
సముద్రయాన నిషేధాత్. తన్నిషేధస్య యుగాంతర విషయత్వం
నసంభవతీతి చెత్సమానమేతన్నైమిత్తిక విషయేపి కలౌ ద్విజో
ర్ధాయానేతు ప్రాయశ్చిత్తమహార్హతీ తినైమిత్తికస్యాపి శ్రవణాత్,
నచతస్యవచనస్య అర్థాంతర విషయకత్వేన ఉపపత్తిర్వర్ణి తేతి
వాచ్యం॥ సత్యంవర్ణితా ॥ అనుపపన్నాతుసాభవతి ॥ నైమిత్తికాభే
ధేన నిమిత్తైక్యమితి పూర్వోక్తరీత్యా బోధాయనీయ సంయానమేవ అ
త్రాపినిమిత్తత్వేన అనూద్యత ఇతివర్ణనీయత్వేన దినత్రయన్యూన సము

ద్రయానమేవాత్ర అనూద్యత ఇతి వచనస్యాతిఫల్గుత్వాత్॥ నన్వేవమపి
కామకృతస్య ఇదానీంతనస్య సముద్రయానస్య గమనాగమనాభ్యాం అ
భ్యస్యమానస్య ప్రాయశ్చిత్తం నవిద్యతే బహుకాలాదభ్యసనె ప్రాయ
శ్చిత్తం నవిద్యత ఇతివచనాత్॥ ఏవంచద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుః శోధిత
స్యాపి గ్రహః ఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతం భవతీతిచేన్న కామకృతస్య అభ్య
స్యమానస్య సకృత్సముద్రయాన ప్రాయశ్చిత్తానపనోద్యత్వ ఏవ బహు
కాలాదభ్యసనె ఇతివచన తాత్పర్యం॥ నతుచతుర్గుణిత ప్రాయశ్చిత్తానప
నోద్యత్వబోధనె పిత్యద్యతన సముద్రయానస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యత
ఏవ॥ ఏవంచ ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతురితి వచనవిరోధోపి పరిహృతః॥
అథవా, సముద్రంయానప్రాయశ్చిత్తంహి, సముద్రయాననిమిత్త అని
వారణీయ దోషవిశేషనివారణ ఏవసమర్థం॥ నతుహఠాత్కారకృతశూ
ద్రాన్నభోజనాదినిమిత్తదోషనివారణె పీత్యర్థపరంసత్ నసఃముపజాతా
నివారణీయ దోషకలుషితానామపి ప్రాయశ్చిత్తాభావ విధిపరంభవతీతి
సర్వమనవద్యం॥ మహాపాతకినామపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతే ఏవంస్థితేసము
ద్రయానమాత్ర విషయె కథంవాప్రాయశ్చిత్తాభావ ఉన్నేతుంశక్యతే.
స్ఫుటప్రాయశ్చిత్తవిధ్యభావేపి కల్పనీయమెవ ప్రాయశ్చిత్తమితి ఖలుధ
ర్మశాస్త్రకారాణామాశయ ఇతివదంతి.

కృతప్రాయశ్చిత్తానాంచ తేషాం సంవ్యవహారయోగ్యత్వం విద్య
తేవాన వేతి విచారణాయాం ప్రథమతస్సముద్రయానం మహాపాతకం
వా ఉత ఉపపాతకం వేతి విచారణీయంభవతి, తత్రకెచిన్మహాపాతకమే
వ తదితివర్ణయంతి॥ తేషాంత్వాశయః మహాపాతకినామేవ కృతప్రాయ

శ్చిత్తానామపి పాపక్షయోనసంభవతీతి మితాక్షరాది వ్యాఖ్యానేన స

ముద్రయాయినామపి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాపక్షయా సంభవస్య

ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచనేన అవగమే

ననిమిత్త్వైక్యేన సముద్రయానమపి మహాపాతకమేవేతి॥ యదితుపంచా

నామేవ పరిగణితానాం స్వర్ణస్తేయాదీనాం మహాపాతకత్వం నాన్యే

షామిత్యాగ్రహః తదాపి సమపాతకం తదిత్యంగీక్రియతాం సర్వథాపితు

కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషాం సంవ్యవహార యోగ్యత్వం నసంభవిష్య

తి॥ ప్రత్యంతదేశగమన నిమిత్తప్రసక్తసంస్కారేకృతేపి అబ్ధౌనౌయాతుః

కలౌ సంసర్గోనిషిద్ధఇతి వదంతస్సంస్కార కౌస్తుభ కారాశ్చాత్రాను

కూలాః॥ అతఏవహి ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః

ఇతివ్యవహార మయూఖ నారదవచనం, మాసం కారాగృహేవాసః నౌ

భిర్యానందినత్రయం మ్లేచ్ఛావాస స్తథాపక్షం యోవర్తేతసపాతకీ ఇతివచ

నంచసంగతంభవతి, ఉపపాతకాదీనాం హిపతనహేతుత్వాభావాత్ న

పాతకశబ్దేన గ్రహణమితి సమపాతకత్వమేవనౌకాయానస్య అంగీకరణీ

యం॥ యద్యపి సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలువిధారణం ఇత్యా

దిషు బహుస్థలేషు సముద్రయానస్య నిషేధమాత్రం శ్రూయతే నిషి

ద్ధానాంచామహాపాతకానాం అన్యత్రాపరిగణనేన ఉపపాతకత్వాపి రూప

మేవయుక్తం॥ మాసంకారాగృహేవాసః ఇత్యత్ర కేపాతకి శబ్దప్రయో

గ మాత్రేణతు సమపాతకత్వ సిద్ధిర్యోనభవిష్యతి॥ ఉపపాతకానా

మప్యభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతుత్వస్యమితాక్షరాయాంసిద్ధాంతితత్వా

త్॥ ఉపపాతకానాంచాభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతూనామపి ప్రాయ

శ్చిత్తానుష్ఠానమాత్రేణవినాశోపపత్త్యాసంవ్యవహార్యత్వ మపిసేత్యర్థే
నం తథాపిగుణోపసంహారన్యాయేనసర్వేషామపి వచనానామేకవాక్యతా
యా ఆవశ్యకత్వాత్ సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి
కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషామసంగ్రాహ్యత్వబోధన పర్యంతం తా
త్పర్య మభ్యుపగమనీయమితి సమపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తం॥ ఏవం
చసతిపాతక శబ్దప్రయోగోపి విన్నైవక్లేశం సమర్థితో భవతి॥ ఉపపాతకాది
రూపత్వేత్వాపేక్షిక పతనహేతుత్వేనోప వర్ణన మావశ్యకమితి క్లేశః॥
ఏవంచకృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషాం నసంవ్యవహార్యత్వ సిద్ధిరితి నకో
పిదోషః॥ నచవినిగమనావిరహాత్ ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యా
పిసంగ్రహః ఇతివచనమేవ సముద్రయాత్రా స్వీకార ఇతి వచనానుసా
రేణ కేవల నిషేధ పరంభవతు; కిమితి సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతి
వచనమేవతదను సారేణ నీయతే ఇతి శంకనీయం॥ నిషేధవాక్యానాం
నిషిద్ధాభ్యర్థానుష్ఠాన ప్రయుక్త పాతిత్య పర్యంతబోధనే ప్రామాణ్యా
స్యాంగీకరణీయత్వేన స్పష్టతయాతదనుష్ఠాతౄణాం పాతిత్య ప్రతిపాదక
వచన సత్త్వదశాయాంతాదృశ వచనాను సారేణైవనిషేధమాత్రబోధ
కవచనజాతమపి నేయమితి వినిగమకసత్త్వేన ఉక్తశంకాయా అనవతా
రాత్ ॥ ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచ
నంతు కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సముద్రయాయినాం పాపక్షయాభావం
నప్రతిపాదయతి కింతుప్రాయశ్చిత్తాధీనపాపక్షయవతోపి పురుషస్య నౌ
యానకర్తురసంగ్రాహ్యత్వం॥ ఏవంచ సమపాతకాది నిమిత్తైక్య
స్యపూర్వోక్తస్యాభావాదుపపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తమితి వా

చ్యం; ఉక్తవచనగతస్య శోధితస్యాపీత్య స్యకృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ కత్వస్యైవాదరణీయత్వేన సమపాతక నిమిత్తైక్యం పూర్వోక్తమపి సంభవత్యేవేత్యుపపాతకకత్వాసంభవాత్॥ శోధితస్యాపీత్యస్య కృత ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ ఏవ ఆదరణీయ ఇత్యత్ర కింగమకమితి చేత్ అన్యథానుపపత్తిరేవేతి బ్రూమః॥తథాహి॥యదిహ్యత్ర శోధితస్యాపీత్య స్య శుద్ధిమతోపీత్యర్థ ఇతిస్యాత్; తదాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజకా శు ద్ధివినాశేఽ సంగ్రాహ్యత్వమపి నిమిత్తాభావేనైమిత్తికస్యాపాయ ఇతి న్యాయేన గమిష్యతీతి సంగ్రాహ్యత్వస్యైవ ఆపాతాత్ సంగ్రాహ్యత్వ నిషేధో నోపపద్యేత॥ నచ-తర్హి- వినిగమనావిరహాత్ సముద్రయాన నిందాబోధనం సదర్థవాద రూపం తత్సంపద్యేత ఇతి-శంకనీయం; వాక్య లక్షణాపేక్షయాపదలక్షణాయా ఏవగుణత్వన్యాయ్యా కల్పనేతిన్యాయే నయుక్తత్వాదర్థ వాదత్వాంగీకరణాపేక్షయా శోధితస్యాపీతిపదస్యకృత ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ కత్వాదరణస్యైవ యుక్తత్వాత్॥ వాక్యలక్షణా పదలక్షణాతోజఘన్యేతిహి మీమాంసకసిద్ధాంతః॥ ఏవంచ శోధితస్యాపీ త్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ కత్వమేవోపపన్నమితి సమపాతక త్వాంగీకరణమేవ యుక్తంభవతి ॥ యావతాచ మహాపాతకత్వం తా వతాకృత ప్రాయశ్చిత్తానామపి తదనుష్ఠాతౄణాం నసంవ్యవహార్య త్వసిద్ధః॥యద్యపి-మితాక్షరాయాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామపిపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తస్య కింప్రయోజన మిత్యాశంక్య సంవ్యవహారసిద్ధిరితి సి ద్ధాంతితం॥ పాపక్షయాభావవచనస్య నరకోత్పాదన శక్త్యవినాశబోధనా ర్థమేవ ప్రవృత్తిరితిచతతఏవ సిధ్యతి॥ ఏవంచ, కృతప్రాయశ్చిత్తానామ

సంగ్రాహ్యత్వ బోధకమిదంవచనం నిందార్థవాదరూప మిత్యేవవర్ణ
నం యుక్తి సహంభవతి- తథాపి మితాక్షరాగతవ్యవహార పదస్య స్వ
కర్మానుష్ఠాన మాత్రపరత్వేన లౌకికా లౌకిక సర్వవిధవ్యవహార పర
త్వాభావేన చావిరోధాత్॥ ఏవంచమితాక్షరాయాం పరిశేషవిధయా
బోధిత లౌకికా లౌకిక సాధారణ సర్వవిధవ్యవహార నిషేధస్యైవ శబ్ద
మర్యాదయా ,,ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు,, రితివచనేన ప్రకాశనమితిన
కోపిదోషస్సమాగచ్ఛతి॥ యదితు సముద్రయానం నమహా పాతకకోటి
మధ్యాసీత, కింతు ఉపపాతక కోటిమేవ, ,,మాసంకారాగృహేవాసో
నాభిర్యానందినత్రయం,, ఇతిశ్లోకేపాతక శబ్దప్రయోగస్యైవం సత్యేప్యను
పపత్తేః। యద్యపి-పాతక శబ్దోనిరపేక్ష పతనహేతుష్వేవ్వరసతః ప్రవ
ర్తేత- తథాపి మహాపాతకాదీ నామపి నిరపేక్ష పతనహేతుత్వాభావా
త్॥ సాపేక్ష పతనహేతౌ ఉపపాతకేపి పాతకశబ్దప్రయోగ ఉపపన్న
ఏవ॥ ,,అతఏవమహాపాపంచాతి పాపంతథాపాతకమేవచ,, ఇతివచనేపా
తకశబ్దేన కాత్యాయనాచార్యైరుప పాతకానామేవ గ్రహణమపి సంగ
తంభవతి॥ నచ—తత్రైవవచనే ఉపపాపమితి శబ్దాంతరనిర్దేశోపివర్తత
ఇతితేనైవోపపాతకానాం గ్రహణమితి-భ్రమితవ్యం॥ పాపపరిగణవాక్యా
న్యస్య తత్రైవ అత్రాపిఅతి పాతకానంతరం ఉపపాతకస్యైవ ఉపస్థి
త్యాతత్పరత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్తత్వాత్॥

ఏవంచ సమపాతకత్వాదా ప్రమాణాభావాదుప పాతకత్వమేవ
సముద్రయానస్య యుక్తమిత్యాగ్రహః; తదాపి ఉపపాతకానామప్యభ్య
స్తానాంపతనహేతుత్వమంగీకరణీయమేవేతి, ,,మాసంకారాగృహేవాస,,

ఇతిశ్లోకే పాతకిశబ్దస్వారస్యానుసారేణ దినత్రయవ్యాప్తికత్వాపేక్ష
యైవ పాతకత్వ మభిప్రేతమిత్యవగమాత్ ఏకస్మిన్ దినేదినద్వయే
వాకృత సముద్రయానస్య ప్రాయశ్చిత్తాదినా వినాఽపి దినత్రయవ్యా
ప్తికనౌకాయానే సతికృతప్రాయశ్చిత్తస్యాపి సంవ్యవహార్యత్వం నయు
క్తమేవ॥ మహాపాతకానామివ అభ్యస్యమానోప పాతకానామపి పతనీ
యకోటావేవపరిగణనస్యయుక్తత్వాత్॥ యదాతు దినత్రయవ్యాప్తిక
నౌకాయానస్య విషయఏవ ఏతాదృశీగతిస్త దాకిముపక్తవ్యం అసకృ
దేవదేశాన్తరగమ నాగమనాదినాబహుకాల మభ్యస్యమాన నౌకా
యానవిషయ ఇతిభవంతఏవ విదాంకుర్వంతు ॥ సర్వథాపితుకృతప్రాయశ్చి
త్తానామపి సముద్రయాయినాం స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారేఽపి
లౌకికాలౌకిక సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వంనవిద్యతఏవ॥ తత్కర్తృక
శ్రాద్ధాదౌతు తజ్జాతీయ బ్రాహ్మణానామేవ నిమన్త్రణం, తథైవబౌ
ధాయనధర్మసూత్రతోఽవగమాదితి ॥

అన్యత్తు, "ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః,"
ఇతివచనం- నయథాశ్రుతార్థపరం-తథాహి, ద్వివిధాహిపాపశక్తిః నర
కోత్పాదికావ్యవహారనిరోధికాచేతి॥ తత్రకృతప్రాయశ్చిత్తానా మపిమ
హాపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తేనవ్యవహారనిరోధక శక్తి మాత్రవినాశేనవ్య
వహార్యత్వంతుస్యాదేవ॥ పాపక్షయాభావాత్తు నరకానుభవః పరంవిద్యత
ఏవేతిమితాక్షరాయాముక్తం॥ తత్రమితాక్షరాకారాణాం కీదృశంవ్యవ
హార్యత్వం అభిమతమితిచేత్ స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారఇతి, పూ
ర్వపక్షిణోవదంతి॥ తత్తునయుక్తం॥ సంకోచప్రమాణాభావాత్॥ కించ

వ్యవహారత్వం విద్యతఏవేతి, వాక్యగతవ్యవహార పదస్యైవస్వకర్మాను
ష్ఠానపరత్వం ప్రతిపాద్యతే? ఉతాహో తదుపపాదనార్థం ప్రవృత్తైద్వివి
ధాహిపాపశక్తిః, నరకోత్పాదికావ్యవహారనిరోధికా చేతివాక్యగతవ్యవ
హారపదస్యాపి తాదృశార్థకత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతివివేచనీయం॥ తత్రనతావ
త్ప్రథమః కల్పసంభవతి॥ వివరణవివ్రియమాణ యోరేకార్థకత్వస్యావశ్య
కత్వేన వివరణవాక్యేసర్వ విధవ్యవహార నిరోధకశక్తివినాశస్యైవ వివ
క్షణేనాముష్మికఫల మాత్రసంబంధ ఏవనరకోత్పాదనశక్తే రుపయోగ
నైహిక విషయే సర్వవిధవ్య వహారయోగ్యత్వమపి సమర్థితం॥ ఏవంచ
వివ్రియమాణ వాక్యేపిసర్వవిధైహికవ్యవహారయోగ్యత్వప్రతిపాదన
ఏవతాత్పర్యస్యాభ్యుపగమనీయత్వేన మితాక్షరాగ్రంథవిరోధాత్॥
"శోధితస్యాపిసంగ్రహః" ఇతివచనం యథాశ్రుతార్థ ప్రమాణంనభవతి॥
నద్వితీయః, పాపసామాన్యస్య స్వకర్మానుష్ఠాన లక్షణవ్యవహారమా
త్రనిరోధక శక్తిరేవవ్యవహార నిరోధకశక్తిపదేన వివక్షితేతి ఖలుతదా
నీంవర్ణితంభవతి॥ తత్రయదితథాభ్యుపగమ్యేతతదాకేనాపిపాపేన సహ
భోజనాదివ్యవహార నిరోధోనాస్తీత్యేవాభ్యుపగమనీయంభవతి॥ ఇష్టాప
త్తౌతు అకృతప్రాయశ్చిత్తానామపిస్వకర్మానుష్ఠానవ్యతిరిక్త సర్వవిధ
వ్యవహార యోగ్యత్వస్యసత్వే ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన స్వకర్మానుష్ఠానా
ధికారస్యాపి సంపత్తౌకృతప్రాయశ్చిత్తస్సర్వథా వ్యవహారయోగ్యఇత్యేవ
ఆపతతీత్యాయాతంమార్గేణ॥ కించశోధితస్యాపి సంగ్రహ ఇత్యత్రశోధితప
దార్థః కిమితివివేచనాయామపినిందార్థవాదత్వమేవభవిష్యతీ తదపికించి
ద్విచారయామః, అత్రకేచిత్ శోధితస్యేత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యా

పీత్యర్థ ఇతి వర్ణయంతి॥ తత్తు నయుక్తం॥ ప్రమాణాభావాత్॥ నచ-అశుద్ధిమ
త్త్వస్యాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజకస్యాభావే సంగ్రాహ్యత్వస్యాపి నిమిత్తా
భావే నైమిత్తికస్యాప్యపాయ ఇతి న్యాయేన స్యాదేవేతి శోధితస్యాపి సంగ్ర
హనిషేధోఽనుపపన్న ఇత్యన్యథానుపపత్త్యా లక్షణయా తాదృశార్థకల్పన
మితి-శంకనీయం ఉక్తార్థకల్పనేఽపి పూర్వోక్తరీత్యా సంగ్రహనిషేధాను
పపత్తే స్తాదవస్థ్యాత్ భక్షితేఽపి లశునే న రోగశాన్తిరితి న్యాయ విష
యత్వాత్—ఘట్టకుట్ట్యామేవ ప్రభాతాత్॥ యదితు శోధితస్యాపీత్యస్య
ఆన్తరశుద్ధిమతోఽపీత్యర్థకత్వేనోపపత్తిః; ద్వివిధాశుద్ధిః బాహ్యాభ్యన్త
రభేదాత్॥ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తాదినా ఆన్తరాశుద్ధివినాశేఽపి బాహ్యాశుద్ధేరవి
నాశాత్ లౌకికవ్యవహారసహభోజనానధికార ప్రయోజకబాహ్యాశుద్ధ్య
భావాత్సంగ్రహనిషేధో యుక్త ఏవేత్యుచ్యతే; తత్రేదం ప్రష్టవ్యం॥ కిమి
దం స్వకపోలకల్పితముత ప్రమాణానుసారేణ వర్ణితమితి॥ ప్రథమపక్షే పున
స్సర్వజ్ఞానాం మహర్షివర్యాణామేవ స్వకపోలకల్పితవచనమప్రమాణమి
తి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రే పూర్వతంత్రే ప్రతిపాదనేన స్మదాదీనాం
స్వకపోలకల్పితోపపత్త్యాదీనాం వారిధిరేవావధిరితి సర్వవిదితమేవ "ఆ
పాథవాతే చలతి ద్విపేంద్రే చక్రీవతో వారిధిరేవ కాష్ఠా" ఇతి న్యాయాత్॥
ద్వితీయేతు పక్షే ప్రాయశ్చిత్తేనాన్తరాశుద్ధిమాత్ర వినాశ ఇత్యత్ర కస్యా
పి ప్రమాణస్యాసంభవేనోక్తకల్పనాయాః ప్రామాణికత్వస్య దురుప
పాదత్వాత్॥ కించ, కిం ప్రాయశ్చిత్తసామాన్యమేవాన్తరాశుద్ధివినాశకం?
ఉతాహో నౌయాన ప్రాయశ్చిత్తమేవేతి వివేచనీయం తత్ర న తావత్ప్రథ
మః కల్పస్సంభవతి॥ బహూనామేవ ప్రాయశ్చిత్తానాముభయవిధనాశకా

నాం స్మృతిషుప్రతిపాదనాత్ ఆంతరాశుద్ధిరూపపాపనాశనార్థం అను
ష్ఠితేన ప్రాయశ్చిత్తేన బాహ్యాశుద్ధేరపి నష్టప్రాయత్వాత్। బాహ్యానాంని
షిద్ధానుష్ఠానేన నకాపి విజాతీయాఽశుద్ధిరుత్పద్యతే॥ కిన్తు అంతః కరణాత్మశ
రీరాదీనాంహి నిషిద్ధకర్మణాం పరస్పరాభేదాధ్యవసానేన అంతః కరణని
ష్ఠానామాత్మనిష్ఠానాంవాఽశుద్ధ్యాదీనాం శరీరనిష్ఠత్వేన భానమాత్రమే
వ॥ ఏవంచ ఆంతరాశుద్ధివినాశే బాహ్యశుద్ధివినాశోఽపి స్వతస్సిద్ధ ఏవేతి స్వా
న్తశుద్ధిమతో బాహ్యశుద్ధిరపి తత్సజాతీయాసిద్ధ్యాదేవేతి సంగ్రహనిషేధ
స్యాత్యన్తమనుపపన్నత్వాత్। నాపి ద్వితీయః॥ తన్మాత్రవిషయతాదృశక
ల్పనాయా అప్రామాణికాయా అనాదరణీయత్వాత్। నచ- "ద్విజస్యాబ్ధౌ
తు నౌయాతుః" ఇతి వచనస్య అన్యథానుపపన్నత్వాత్ తదుపపత్త్యర్థ
మేవ తాదృశకల్పనేతి-వాచ్యం॥ ఉక్తవాక్యస్య అన్యథోపపత్తేర్వర్ణయిష్య
మాణత్వాత్, తాదృశకల్పనాయామేవ వినిగమకం విద్యతే నభవదుక్తక
ల్పనాయా మితి చానుపదమేవ నిరూపయిష్యామః॥ ఏవం చాభ్యంతరశు
ద్ధిమతాం తత్సజాతీయబాహ్యశుద్ధేరప్యావశ్యకత్వాత్॥ సముద్రయాన
నిమిత్తోభయవిధాశుద్ధివినాశస్యాప్యావశ్యకత్వాత్ శోధితస్యాపీత్యనే
నాన్తరశుద్ధిమాత్రవతో గ్రహణాం నయుక్తమేవేత్యర్థవాదతా వాదప
వసుస్థితో భవతి॥ కించ లౌకికవ్యవహారే సహభోజనాదిరూప బాహ్యశు
ద్ధిః ప్రతిబంధికా అలౌకికవ్యవహారేత్వాంతరాశుద్ధిరిత్యాదినియమస్య
ప్యప్రామాణికత్వేనోభయవిధాశుద్ధేరపి సర్వవిధవ్యవహారనిషేధప్రయో
జకత్వమేవాంగీకరణీయం॥ విశేషతస్తు బాహ్యాశుద్ధిర్వ్యవహారప్రతిబంధికే
తితు వచనబలాదేవ సేత్స్యతి॥ ఏవంచ ప్రాయశ్చిత్తే నైకపాపనిమిత్తోభయ

విధాశుద్ధినాశఏవ సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వసిద్ధిరితి అంతరాశుద్ధిమా
త్ర వినా శేషస్వకర్మానుష్ఠానే వ్యధికారాపత్త్యా భవదీయసిద్ధాన్తోపి దత్త
జలాంజలిః ప్రసజ్యేతేతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం స
ర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వమపివిద్యత ఏవేత్యేవాంగీకరణీయం॥ యదా
తుపూర్వపక్షోపపాదన సమయోక్తరీతిమనుసృత్య సముద్రయానస్యైవ
పాతకత్వ మంగీక్రియతే; తదోపపాతకవిషయే ప్రాయశ్చిత్తేన పాపక్ష
యోపి సంభవతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం నరకసంబంధోపి నభవిష్యతీతి
సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వ మప్యర్థసిద్ధమేవేతి మన్యామహే॥అతఏవహి
భారతేవానధర్మేషు శ్రాద్ధవర్జ్యవిప్రాధికారే శ్రూయమాణం "సాముద్రి
కో రాజభృత్యః తైలికః కూటకారకః,, ఇతివచనంనిర్ణయసింధౌచతత్ప్రక
రణగతం"అగారదాహీగరదః సముద్రయాయీచకుండాశ్యథకూటకారీ,,
ఇతివచనం, మనుస్మృతౌ చోపలభ్యమానం"సముద్రయాయీబందీచ తైలి
కః కూటకారకః ,, ఇతివచనంచోపపద్యతే, తత్రయది " ద్విజస్యాబ్ధౌ
తునౌయాతుః శోధితస్యాపిసంగ్రహః ,, ఇతివచనం లౌకికాలౌకికాది
సహభోజనానధికారం సముద్రయాయినః ప్రతిపాదయేత్ తర్హి తేనైవ
వచనేనశ్రాద్ధభోజనానధికారోపినర్ణితః ప్రాయఇతిరాజభృత్యాది సాహ
చర్యేణ సముద్రయాయినోపి తదనధికారవర్ణనం వితథమేవసంపద్యేత,
కించ, ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుః శోధితస్యాపిసంగ్రహః ,, ఇతివచనస
మానార్థకత్వముపసంహృత్యైతస్య సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతివచనస్య
యుక్తం? ఉతాహో ముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదేః వచనస్య సమానా
ర్థకత్వముపసంహృత్యతస్య ద్విజస్యాబ్ధౌతు ,, ఇతివచనస్యాయుక్తమితి విచా

రణాయాం స్మృత్యంతరపరాశరమాధవీయయోః " ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతు,,రితివచనస్య ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణకత్వేన నిర్దేశాత్॥ ధర్మజ్ఞసమయస్య చధర్మజ్ఞపురుషసంబంధి వ్యవస్థారూపత్వాత్, గ్రంథాంతరేవచనాంతరైః కృతవ్యవస్థానుసారేణైవ ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణకత్వేననిర్దిష్టానాం వచనానాముపపత్తిర్వర్ణనీయేతి గ్రంథాంతరేషు సముద్రయానపాతకత్వనిషేధయోరేవ శ్రవణేనకృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహారాశ్రవణేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహార్యపరత్వేన ప్రతీయమానం సర్వమపివచనజాతం సముద్రయాత్రాస్వీకారఇతివచనసమానార్థకంసంపద్య నిందార్థవాదరూపమేవప్రతిపద్యతే ఇతికృతప్రాయశ్చిత్తానామపిసముద్రయాయినాం సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వమపివిస్పష్టమేవేతిసర్వమనవద్యం ॥ ఏతేనసంస్కారకౌస్తుభవచనమపిపూర్వోక్తంవ్యాఖ్యాతం భవతీతితదసంగ్రహాదివాదస్సర్వోఽపి కేవలసాహసమూలకఇతి పంక్తిపర్యాద్యతోఽపిహేతుదర్శనాచ్చేతిన్యాయేన ,,వైసర్గహామాయం వాసోఽధ్వర్యుః ప్రతిగృహ్ణాతీతి స్మృతికారవచనమివఅప్రమాణమితివక్తయస్తి ॥

పరేతుప్రాయశ్చిత్తైరపైత్యేనో యదజ్ఞానకృతంభవేత్ " కామతోవ్యవహార్యస్తు ,, ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ అవ్యవహార్యఇతి పదచ్ఛేదస్యైవయుక్తత్వాత్ కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాతకినాం వ్యవహారనిరోధక శక్తివినాశబోధనే నసంభవతి ॥ కిన్తునరకోత్పాదకశక్తివినాశబోధనమేవ॥ఏవంచశోధితస్యాఽపి సంగ్రహాఇత్యత్రాపిశోధితస్యాఽపీత్యస్యనరకోత్పాదకశక్తివినాశవతోఽపీత్యర్థకత్వాదరణ మేవయు

క్తం॥ ‘‘బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపిధర్మతః॥ఇత్యాదౌకల్లూ కభట్టాదిభిస్తథైవవ్యాఖ్యానాత్ ॥ బహిస్తూభయథాఽపి స్మృతేరా చారాచ్చేతి బాదరాయణసూత్ర తద్వ్యాఖ్యాన రూపభామత్యాదీనాం చైవమేవోపపత్తేః ॥ ఏవంచ॥శోధితస్యాఽపి సంగ్రహ ఇతి,, వచనం యథాశ్రుతార్థపరంసత్ కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాయిన స్సంవ్యవహార్యత్వ నిషేధతాత్పర్యకమేవసంపద్యతే ॥

యుక్తంచైతత్ ॥ యథాహి కామతోవ్యవహార్యత్వ ప్రతిపాదనాఽన్యథాఽనుపపత్త్యాకృతప్రాయశ్చిత్తానాం కామకృతపాపానాం వ్యవహార నిరోధకశక్తి వినాశమాత్రముపపాదితం మితాక్షరాయాం తథా ‘‘బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చేత్యాదౌ వ్యవహారనిషేధాఽన్యథాఽనుపపత్త్యానరకోత్పాదకశక్తి వినాశమాత్రోపపాదన మేవయుక్తం ॥

ఏవంచ పృథక్సంగ్రహ నిషేధస్థలే ‘‘కామతోవ్యవహార్యస్తు,, ఇతివచనేఽవ్యవహార్యస్తు ఇతిపదచ్ఛేదేఽపినదోషః నాఽపివాతత్రత్యమితాక్షరావచన విరోధ ఇతిసూచితం॥

ఏవంచ శోధితస్యాఽపీత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి[illegible]సంపాదిత నరకోపభోగ్యశుద్ధివినాశవతోఽపీతివార్థ వివక్షణమేవయుక్తం

నచ - వినిగమనావిరహాద్వ్యవహారవిరోధకశక్తివినాశవతోఽపీత్యర్థఏవ వివక్ష్యతామితి - శంకనీయం; తదానీంసంగ్రహపదేనాఽపిభవతాఽలౌకిక సంగ్రహస్య లక్షణయాప్రతిపాదనం కర్తవ్యమితిగౌరవం అస్మాకన్తు సంగ్రహశబ్దస్య సంవ్యవహారపరస్యాఽన్యథానయనం నకర్తవ్యమితి లాఘవమితివినిగమకసత్త్వాత్ ॥

ఏవంచ సముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయానస్య మహాపాతకత్వే ఉపపాతకత్వే వోభయథాఽపి స్మృత్యాచారాఽనుసారేణ సంవ్యవహారే నయుక్త ఇత్యేవ బహిస్తూభయథాఽపి స్మృతిరాచారాచ్చేతి సూత్రాది పర్యాలోచనేన సిద్ధ్యతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం సంవ్యవహారో నయుక్త ఏవేతి మన్యామహే ఇతి నిర్ణయన్తి ।

తదపరే న క్షమన్తే । యది స్త్రీవధే నిషేధవచనం కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి తత్కర్తృసంగ్రహప్రతిపాదకవచనం చేతి వచనద్వయ మివాత్రాప్యేకస్యామేవ స్మృతౌ సముద్రయాన నిషేధపరం । కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాతుః సంగ్రహనిషేధపర వచనం చోపలభ్యేత ; తదా ।

బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపి ధర్మతః ।
శరణాగతహంతౄంశ్చ స్త్రీహంతౄంశ్చ నసంవసేత్ ॥

ఇతివచనమివ "ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతుః" ఇతివచనమపి భవదుక్తరీత్యా వ్యాఖ్యాతుం శక్యేత । నైతదస్తి । సముద్రయాత్రా స్వీకారాంకమండలువిధారణమితి స్మృతివిశేషే కేవలనిషేధమాత్రస్య క్వచిచ్ఛోధితస్యాఽపి సంగ్రహ ఇతి సముద్రయానసంగ్రహోభయ నిషేధోభయోపలంభేనైకరూపత్వాభావాత్ ॥

నచ — ఏకవాక్యతయా సముద్రయాత్రా స్వీకార ఇత్యాదీనామపి సంగ్రహనిషేధతాత్పర్యకత్వమప్యంగీక్రియత ఇతి — వాచ్యం ॥

ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణత్వే ననిర్దిష్టస్య "ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతుః" ఇతివచనస్య వేదప్రమాణక స్మృతిరూప సముద్రయాత్రా

స్వీకారవచన సమానార్థకత్వ మేవ యుక్తమితిప్రాగ్వం ప్రతిపాదితత్వే
నోక్త కల్పనాయా అసంభవాత్ ॥ అన్యథావాక్యభేదాపత్తేః ॥

అయమభిప్రాయః ॥

కృతనిర్ణేజనాంశ్చైవ నజుగుప్సేతకర్హిచిత్ ॥

ఇతివచనస్య "బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చేతి వచనస్యేవ "కృతనిర్ణే
జనాంశ్చైవ", "ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతురితి "అనయోర్వచనయోస్సామాన్య
విశేషభావేనోపపత్తిర్న సంభవతి, ఉభయోరపి ప్రామాణ్యస్యాఽని
శ్చితత్వాత్ నిశ్చితప్రమాణభావాభయ విషయకత్వాచ్చ సామా
న్యవిశేషన్యాయస్య ॥ ఉపపాదితం చైతద్ద్వైత సిద్ధౌ విస్తరేణేతి ॥

కించయుగసామాన్యధర్మాణామపి మ్లేచ్ఛవాసాదీనాం సాహ
చర్యేణ మాసంకారాగృహేనాస, ఇతివచన సముద్రయానస్య పరిగణ
నాత్, కలివర్జ్యప్రకరణేఽపి సముద్రయాత్రా స్వీకార ఇతి తత్పరిగ
ణన మనువాదరూపమేవ సంపద్యతే; ఇతి ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతురి
తివచనమప్రయోజక మితి పశ్యామః ॥ నను యుగాంతరేషు సముద్రయా
నస్యాధర్మస్యాఽపి ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మాత్రేణ సర్వథా నిర్ణేజనంక
లౌతు నతథేతి నిరూపణార్థమేవ కలివర్జ్యప్రకరణే పఠనమితిచేత్ —
న — తత్ప్రకరణే నిషేధమాత్ర పరాణామపి వచనానాముపలంభేన
పూర్వతనసముద్రయానానుష్ఠాన వ్యవస్థాపనపర ధర్మజ్ఞానాం తాత్పర్య మితి
చనర్ణాయితుంశక్యత్వేపద్విజస్యాబ్ధావితివచనేఽర్థవాదత్వాశ్రయణస్యై
వ యుక్తత్వాత్ అర్థవాదత్వేహికల్పిత విధ్యేక వాక్యతయావాక్యైక
వాక్యత్వం సముద్రయానసంగ్రహనిషేధ పరత్వేతువాక్యభేద ఇతి విధి
త్వేనప్రతీయమానానామప్యనిబద్ధఘటితానామర్థవాదత్వాంగీకరణమేవ

యుక్తం బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చే త్యాదీనాంతు ధర్మజ్ఞ సమయ ప్రమాణకత్వా భావేన కేవల వేదమూల కత్వాద వాక్య భేదాచ్చయ థాశ్రుతార్థ పరత్వమితి యుక్తమేవ ॥ బహిస్తూభయథాఽపిస్మృతేరా చారాచ్చేతి సూత్రమపిస్మృతి శబ్దఘటితం వేదమూలస్మృతి విశేషస్యైవ నరకోత్పాదకశక్తిమాత్రవినాశపరత్వప్రతిపాద నపరమితి మితాక్షరాసిద్ధాంతాదరస్యైవాఽత్రయుక్తత్వాత్ ॥ అస్తునాబహిస్తూభయథాఽపీతి సూత్రేస్మృతిశబ్దేన ధర్మజ్ఞసమయస్యాఽపిగ్రహణం॥ తావతాఽపిన సముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామ సంవ్యవహార్యతాఽపత్తిః తస్యాత్రత్యార్థవాదరేతో మాత్రవిషయకత్వేన మాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానె ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయె నిరూపితత్వేన ఇదానీంతన సముద్రయాయి విషయెఽపి తదప్రవృత్తిరితివర్ణయంతి॥ తత్తున యుక్తం; ధర్మజ్ఞసమయస్యాఽపి స్మృతెసజాతీయ ప్రమాణభావస్యాఽంగీకరణీయత్వేన సామాన్య విశేష న్యాయప్రవృత్తిసంభవాత్ మహాపాతకత్వే ఉపపాతకత్వేవా సర్వథాఽపివచన బలేనాసంవ్యవహార్యత్వస్యైవాంగీకరణీయత్వాత్ ॥ధర్మజ్ఞసమయోహిసాక్షాత్స్మృతినిబంధనః ప్రమాణమత శ్రుతినిబంధన ఇతివిచారణాయాం శ్రుతి నిబంధనః ప్రమాణమిత్యేవయుక్తంవర్ణయితుం ॥ ధర్మజ్ఞస్మృతానామసతి మూలాంతరోపలంభేశ్రుతిమూలకత్వకల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్ ॥అన్యథా స్మృతీనామపి స్మృత్యంతరమూలకత్వేనైవ ప్రామాణ్యాపత్తేః ధర్మజ్ఞసమయానాం స్మృతీనాంచవైలక్షణ్యంతు శ్రుతెవాచ్యాన్తర మూలకత్వేన స్మృతిత్వం తదాచారార్థమూలకత్వేన ధర్మజ్ఞసమయత్వమితి॥—భాయమాశయః—ధర్మజ్ఞాహినారదాదయః కృతప్రాయశ్చిత్త సముద్రయాయి సంవ్యవహారాభ్యనుజ్ఞాన పరాంశ్రుతిముపలభ్యైవ సర్వకాలావచ్ఛేదేన సముద్రయాననిషే

ధం కలికాలావచ్ఛేదేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహారంచాస్మా
ఘుః॥ తత్ర నిషేధస్య వాచ్యార్థస్యాస్మరణాత్సముద్రయాన నిషేధవచ
నానాం స్మృతిత్వం॥ కలికాలమాత్రా సంవ్యవహారస్త్వార్థికఇతి తత్ప
రాణాంవచనానాం ధర్మజ్ఞసమయత్వం॥ నహిధర్మజ్ఞసమయత్వ మాత్రే
ణ స్మృతి విరోధేఽప్రామాణ్యం॥ ఊర్ధ్వాపునర్వివాహాదీనామపి ధర్మ
త్వాపత్తేః॥ ఏతేన శాస్త్ర విరోధేపి పూర్వతనసమయాది వదస్మదీయ
సమయానామపి ప్రామాణ్యసంభవాదన్యాదృశ ఏవ సమయఃకల్ప్యతా
మితి శంకాపి పరాహతా॥ సాక్షాత్కృత సర్వశ్రుతీనాం మహర్షీణా
మేవతత్రాధికారాత్॥ నచ—

ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌ మహాత్మభిః॥ ఇతివచనేన మ
హర్షీణాం సమయవిశేష కరణస్య లోకగుప్త్యర్థత్వావగమాత్ దేశ
కాలభేదేన ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేష పరికల్పనమపి లోకరక్షణార్థ మావశ్య
కమిత్యవగమాదేతత్కాలానుగుణం సముద్రయానాభ్యనుజ్ఞాన సమ
యకల్పనం యుక్తమేవేతివాచ్యం॥ లోకగుప్తిర్నామ బ్రహ్మక్షత్రియ
వైశ్యశూద్రాణాం వర్ణానామసంకీర్ణత్వేన॥ నతుస్వస్వోదర పూరణం
యస్యకస్యచిత్ కలత్రాపదాద్యధిరోహణంవా॥ సాచసముద్రయా
నాభ్యనుజ్ఞాన సమయ పరికల్పనేన వాస్యాత్ ఉతపూర్వతనతన్నిషేధ
సమయానుపాలనేన వేతి విచారణాయాం నిషేధానుపాలనేనైవ భవతీతి
నావిదితమేతత్కస్యాపి॥ నహిసంధ్యాజపాదికం వినాశూద్ర చండాలా
ది సహవాసపూర్వకం నౌయానశీలా బహుకాల మసంకీర్ణా భవంతీ
తివక్తుంశక్యం॥ సర్వథాపితు యథావర్ణ సంకరాదికం నస్యాత్ య
థావాధర్మవిప్లవోనస్యాత్ తథైవ సద్భిరప్యాస్తిక వర్యైర్యతితవ్యం॥
తదుక్తం॥

"సంకరోనరకాయైవకులఘ్నానాం కులస్యచ॥"

"నబుద్ధిభేదం జనయేత్

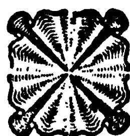
ఇతి ఏతేనబహిస్త్రాధ్యయనాకాంక్షిసూత్రీకృత మాధవాచార్యవివరణానపి శాస్త్రం విరుద్ధమితిసూచితం । తస్యార్ణసాంకర్య ప్రయోజకాఽధ్యస్త్యావిషయత్వాత్॥ సర్వమనవద్యమితి సూక్ష్మదర్శినోంవదంతి శివం॥

ఇతి,

శ్రీవెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమసహాయోపాధ్యాయేన
అనంతకృష్ణశాస్త్రిణా విరచితాబ్ధియాన విమర్శ
స్సంపూర్ణః॥

శ్రీమన్నటరాజో విజయతే.

S. V. N. PRESS, TIRUPATI,—1913.

శుద్ధాఽశుద్ధపత్రికా.

పుట.	పఙ్త్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
2	10	సాధీయాః.	సాధీయాన్.
3	18	వెత్యేధు.	వెత్యేధు.
7	18	సమావెశేన.	సమావేశనోద్దేశేన.
8	18	చంద్రోవ.	చంద్రోప.
12	6	లోకతః.	కిన్తు,లోకతః.
12	8	నపెవ,	నమేవ.
12	20	శాస్త్రిణ.	శాస్త్రేణ.
13	1	ఏపం.	ఏవం,
13	16	మమినాస్త్యేవ.	మపినాస్త్యేవ.
13	19	జ్యోతిశ.	జ్యోతిశ్శ.
15	5	ప్లియ.	ప్లీయ.
15	6	ప్లిత.	ప్లిత.
15	6	గ్రో॥	గ్రో
16	4	ప్రాప్తం.	ప్రాప్తం.
17	2	ణంపి.	ణామపి.
20	9	యోది	యోగి.
20	15	యుపతి.	యువతి.
24	10	ప్రాయా.	ప్రాఘాయా.

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
25	16	నుష్టా,	నుష్ఠా.
25	18	విధి.	విధీ.
27	12	నానామివ.	నానాముపనీతమాత్రవిషయకత్వమివ.
29	6	పర్జ.	వర్జ.
29	7	చారైః.	చార్త్ర్యైః.
30	9	ఏవన.	ఏవ.
31	20	నిర్వ్యృ.	నిర్వృ.
32	10	కృత్వా.	హుత్వా.
32	12	పచ్ఛ్య.	వచ్ఛ్య.
34	2	ద్వితి.	ద్వితీ.
36	6	ప్రాతా.	ప్రాయా.
39	18	వచవ.	వచన.
43	17	శాస్త్రి.	సాస్త్రి.
44	22	ష్ఠాప్రా,	ష్టాప్రా.
48	15	తత్వ్యాః	తత్వా.
49	1	సిద్ధ.	సిద్ధ్య.
50	7	వగ.	పగ.
51	9	సిద్ద్యా.	సిద్ధ్యా.
52	3	శాస్త్రి.	శాస్త్రీ.
53	10	విస్ధ,	విన్ద.
54	7	రిన్నూ.	రిస్ఫూ.

పుట.	పఙ్త్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
54	11	శాస్త్రి.	శాస్త్రి,
56	21	రెణె.	రణై.
58	3	ధానా.	ధానాద్యా.
58	6	తవా.	తవ్యా.
58	11	వచచ.	వచన.
58	19	మిప్య.	మవ్య.
60	18	యపపి.	యడపి.
63	11	కథ.	కథం.
64	18	డశ	డశా
68	16	నాసి	నాపి
69	19	వచస	వచన
69	21	వతె	వవె
69	21	చిధ	చిద
69	23	దత్వ	దృత్వ
70	3	సంద్ర	సంగ్ర
71	6	రన్యం	రస్యం
73	7	ద్విజ	ద్విజ
73	23	పణా	ప్రణా
77	4	సమూవా	సమవా
81	2	మాది	మాదీ
83	11	వాద్ద	వాద్ధ

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
84	19	తినాం	తీనాం
84	22	ధార్బ	ఢార్బ
85	4	రున్ధ	రుద్ధ
93	21	వంజ	వ్యంజ
100	10	పివాహా	పివివాహా
2	3	విశ్రతి	విప్రతి
5	8	వతితి	వతీతి
5	20	ఢ్ధస	ఢ్ధన
6	8	పిత్య	పీత్య
6	10	ముద్రం	ముద్ర
8	1	ర్యత్స్వ	ర్యత్వ
10	10	ష్వేవ్వర	ష్వేవస్వర
10	13	ఏప	ఏవ
12	3	సర	నర
12	4	తాప	తావ
12	8	మర్థతం	మర్దితం
12	11	వనసం	వచనం
12	16	సర్య	సర్వ
12	19	పలతీ	పతతి
15	21	నస్వ	నస్య
16	5	నిదీష్టా	నిర్దిష్టా

